

Univerzitet u Novom Pazaru

PRAVNE TEME

**Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru**

Godina 9, Broj 17

Novi Pazar, jul 2021. godine

PRAVNE TEME

Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

- Izdavač: **Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdavača: **Suad Bećirović**, rektor
- Redakcija: **Rejhan R. Kurtović**, glavni i odgovorni urednik
Dženis Bajramović, zamenik glavnog i odgovornog urednika
Samra Dečković, sekretar redakcije
Dženis Šaćirović, *tehnički urednik*
- Uredivački odbor: **Velimir Rakočević**, Pravni fakultet Podgorica, Univerziteta Crne Gore
Zoran Pavlović, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerziteta Privredna akademija Novi Sad
Mile Matijević, Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka
Miodrag Simović, Pravni fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci
Nevzet Veladžić, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Hajdú József, Univerziteta u Segedinu Pravni fakultet
Lars Petter Soltvedt, University College of Southeast Norway
Dragan Jovašević, Pravni fakultet, Univerziteta u Nišu
Ljubinko Mitrović, Panevropski univerzitet Apeiron u Banja Luci
Laura Maria Stănilă, Pravni fakultet, Zapadni Univerzitet u Temišvaru
Gál István László, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Rejhan R. Kurtović, Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar R. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Iv Rokaj, Pravni fakultet, Univerzitet u Tirani
Aleksandar B. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Dragan Mitrović, Pravni fakultet PIM Univerziteta u Lukavici
Vasko Stemeovski, Međunarodni slavjanski Univerzitet Gavriilo
Romanovič Deržavin, Sv. Nikole i Bitola
Ljiljana Dapčević-Marković, Univerzitet u Novom Pazaru
Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu
Dragan Arlov, Univerzitet u Novom Pazaru Radmilo

Izdavački savjet: **Danijela Despotović**, Pravni fakultet Univerziteta Slobomir Popović;
Amela Lukač-Zoranić, Univerzitet u Novom Pazaru
Sefer Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru
Miodrag Jović, Univerzitet u Novom Pazaru
Nebojša Teofilović, Univerzitet u Novom Pazaru
Suad Hamzabegović, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Zlate Dimovski, Univerzitet „Sveti Kliment Ohridski“
Petar Vejić, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
Hana Korać, Pravni fakultet u Kiseljaku, Univerzitet u Travniku
Suad Bećirović, Univerzitet u Novom Pazaru
Drinóczy Tímea, Univerzitet u Pečuju, Pravni fakultet
Vladimir Simović, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog Univerziteta u Banjoj Luci
Marina Simović, Fakultetu pravnih nauka Univerziteta „Apeiron“ u Banjoj Luci
Enver Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru

Lektor: **Jelena Lekić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Prevod na engleski: **Maida Bećirović-Alić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Korice: **Denis Kučević**, Univerzitet u Novom Pazaru

Tiraž: 300 primjeraka

Štampa: GrafiColor, Kraljevo

Termin izlazaka: Polugodišnje –dva puta godišnje

ISSN: 2334-8100
e- ISSN: 2560-4813

Adresa redakcije: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovića bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 315 346
E-mail: d.prava@uninp.edu.rs

Sajt časopisa: <http://pt.uninp.edu.rs/>

- Bibliografska baza:
- Repozitorijum NBS
 - Kobson - Spisak časopisa iz Srbije dostupnih u elektronskoj formi
 - Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2019
 - M54 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2020

PRAVNE TEME
Časopis Departmana za pravne nauke
Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru

UVODNA REČ UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

Pred nama je sedamnaesti broj časopisa „Pravne teme“. U ovom broju imamo 8 članaka, koji obrađuju aktuelne probleme iz oblasti prava i kriminalističko-bezbednosnih nauka. Glavna odrednica naše uređivačke politike i dalje će biti kvalitet i stručna analiza svih radova. Cilj nam je da pored profesora Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru u svakom broju imamo i radove autora sa drugih visokoškolskih ustanova iz Republike Srbije i zemalja u okruženju, koji se smatraju vodećim na polju

obrazovanja budućih pravника i kriminalista na ovim prostorima. U ovom broju najveći prostor je dat mladim naučnicima i istraživačima, asistentima i studentima postdiplomskih studija. Iskreno se nadamo da će kao i prethodna izdanja i sedamnaesti broj časopisa „Pravne teme“ privući pažnju kako naučnika i teoretičara, tako i praktičara i da ćemo u budućnosti imati sve više novih autora, a naročito sa prostora bivše Jugoslavije. Na ovaj način otvaramo mogućnost i pozivamo sve zainteresovane da pošalju svoje radove na adresu Redakcije našeg časopisa.

Glavni urednik,
Prof. dr Rejhan R. Kurotvić

Novi Pazar, 20.05.2021. godine

Sadržaj / Contents

THE REPUBLIC OF SERBIA'S OUTER FACTORS OF GEOPOLITICAL POSITION AS A SAFETY ACTOR	1
Hajradin Radončić Duško Cvijanović	
SPOLJAŠNJI FAKTORI GEOPOLITIČKOG POLOŽAJA REPUBLIKESRBIJE KAO BEZBEDNOSNI ČINILAC	1
FROM POLICY TO IMPLEMENTATION: BOSNIAK MINORITY IN SERBIA AND THE RIGHT TO EDUCATION IN MOTHER TONGUE.....	11
Emin Karišik	
OD PROPISA DO IMPLEMENTACIJE: BOŠNJAČKA NACIONALNA MANJINA U SRBIJI I PRAVO NA OBRAZOVANJE NA MATERNJEM JEZIKU	11
KONTROLA SAOBRAĆAJA KAO ASPEKT PREVENCIJE SAOBRAĆAJNIH DELIKATA.....	22
Rašit Pepić Dženis Šaćirović Ismet Šaćirović	
TRAFFIC CONTROL AS AN ASPECT OF TRAFFIC CRIME PREVENTION	22
EKOLOŠKI KRIMINALITET KAO FAKTOR UGROŽAVANJA BEZBEDNOSTI	33
Džemil Jakupović	
ENVIRONMENTAL CRIME AS A FACTOR OF SECURITY THREAT	33
KRIVIČNA DJELA U VEZI POREZA U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE.....	60
Emir Bećirović	
TAX CRIMES IN THE LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA	60
MJERODAVNO PRAVO ZA BRAČNE UGOVORE U REPUBLICI SRBIJI	81
Jasmina Nikšić	
APPLICABLE LAW FOR MARRIAGE CONTRACT IN THE REPUBLIC OF SERBIA	81
POTENCIJALNE STRATEGIJE ZA POPUNJAVANJE PRAZNINA U KONTEKSTU ZAŠTITE EKOLOŠKIH IZBEGLICA	87
Milica Radišić	
POTENTIAL STRATEGIES FOR FILLING GAPS IN THE CONTEXT OF PROTECTION OF ENVIRONMENTAL REFUGEES.....	87

PRAVNI ASPEKT POREZA NA PRENOS APOSLUTNIH PRAVA REPUBLICI SRBIJI.....	U 105
Ana Koprivica LEGAL ASPECT OF THE TRANSFER TAX RIGHTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA	105
SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME	114
LIST OF RECONCILIANTS OF THE JOURNAL LEGAL TOPICS.....	114
TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA.....	115

NAUČNI ČLANCI

SCIENTIFIC ARTICLES

THE REPUBLIC OF SERBIA'S OUTER FACTORS OF GEOPOLITICAL POSITION AS A SAFETY ACTOR

Hajradin Radončić, PhD

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
hajradin.radoncic@uninp.edu.rs

Duško Cvijanović

University of Defense in Belgrade, School of National Defense
duskocvijanovic982@gmail.com

Apstrakt

The geopolitical significance as a science discipline is progressively growing with the development of new technologies, and it takes a high position as an important process that is occurring on a global scale in the field of economy, politics, and culture, because those processes are leading towards the further increase of interdependence. Due to those reasons our geopolitical space, the Balkan Peninsula, presents an obvious example of the paradox where a simultaneous process of integration under the influence of world's globalization and the process of disintegration and emergence of new states, national identities, and cultural matrix is occurring.

A special question in this paper presents the importance of the geopolitical position of the Republic of Serbia as a safety actor through the theoretical analysis of the outer factors.

Ključne reči: geopolitical position, atlanticism, eurasiainism, continentalism, neo-ottomanism.

SPOLJAŠNJI FAKTORI GEOPOLITIČKOG POLOŽAJA REPUBLIKESRBIJE KAO BEZBEDNOSNI ČINILAC

Abstract

Značaj geopolitike kao naučne discipline progresivno raste sa razvojem novih tehnologija i zauzima visoko mesto po značaju zbog procesa koji se dešavaju na globalnom nivou u oblasti ekonomije, politike i kulture, jer ti procesi vode ka daljem povećanju međuzavisnosti. Upravo iz tih razloga naš geopolitički prostor, Balkansko poluostrvo, predstavlja očit primer ovog paradoksa gde se istovremeno odvija i proces integracije, usled uticaja svetske globalizacije, ali i proces dezintegracije i stvaranja novih država, nacija identiteta i kulturnih matrica. Posebno pitanje u radu predstavlja značaj geopolitičkog položaja Republike Srbije kao bezbednosni činilac kroz teorijsku analizu spoljašnjih faktora.

Keywords: geopolitički položaj, atlantizam, evroazijstvo, kontinentalizam, neosmanizam.

INTRODUCTION

In certain historical moments, the crucial influence on the geopolitical position of Serbia comes from the outer factors which we are familiar within the terms of geopolitical concept of the superpowers: atlanticism, eurasianism, (middle) continentalism and neo-ottomanism.

Atlanticism relates with the Anglo-Saxon geopolitical school, led by the United States with the United Kingdom. Eurasianism is a product of the Russian geopolitical school, while (mid-European) continentalism is a product of the German geopolitical school. Neo-ottomanism appears as a new geopolitical concept of Turkey, whose influence is of regional character, but its influence is important for us for two reasons. First, it could be an ally of other geopolitical concept. From the historical perspective, it is mostly important that neo-ottomanism aligns with the Anglo-Saxon atlanticism. From the strategic angle, it might be most effective for the neo-ottomanism to create a pact with the German continentalism by creating a powerful geopolitical block, stretching from the Mediterranean to the Atlantic. While the geographical perspective entails the most natural factors, one of which is the alignment to eurasianism because Turkey is a Eurasian country. Second, the influence of neo-ottomanism is evident on the Balkans, because the Balkan Muslims expect a high presence of Turkey.

Serbia cannot influence these four geopolitical concepts. Instead, it must adapt to it. Therefore, these concepts are classified as “outer” factors of the geopolitical position of Serbia. Understanding the geopolitical concepts of the great super powers, their inter-conflicts or the consent in certain historical periods, as well as the presumptions of which foreign strategies can derive from these concepts is one of the key actors of geopolitical positions of the small countries. It is necessary to adapt the inner factors, so that the use is on a maximum level while the damage is on the minimum.

ATLANTICISM

As the most powerful geopolitical concept in the past few decades, it is certain that the atlanticism as a word is used when describing NATO, but it is wrong to use the term only for NATO because the term existed long before the NATO was founded. In the 19th century, the Great Britain becomes a naval force with key influence in the whole world, followed by a leadership position in the world trade. The main threat to the British position based on the naval domination was the land force, which in this case was Russia and it was necessary to prevent it from going out on the warm seas. Therefore, the British lobby to maintain the Ottoman state in the South-East Europe in order to prevent Russian and German influence has emerged.

After the Second World War, a shift in atlanticism has happened, where the United States have taken the United Kingdom's throne. The US determination to defend the strategical areas for realizing control was evident after the Second World War when they were willing to use military force against the Soviet attempts to establish their presence in the area of Bosphorus and the Dardanelles or to annex the eastern parts of Turkey. After the collapse of the USSR, the process of expanding the spheres of NATO influence for several hundred kilometers east in accordance with

atlanticism. The NATO has enabled an uncontrolled strengthening of German influence in Eastern Europe, where the economical presence was desirable. However, any sort of political or military strengthening is considered as a threat.

Alexander Zinovjev stresses that the aim of "westernizing is to weaken the state's independence to extent of not to be able to self-develop, to include them in the sphere of western influence, but not as equal partners. Instead, their role would be as a satellite state or a new form of colony. This type of role can please the citizens of the westernized states for a certain period, but not more than that. These countries' role is secondary, and they are under the rule of the West". (Zinovjev, 2002)

The process of adopting the values of the western society (westernizing) for Eastern Europe went relatively fast in parallel with the expressed wishes to join the international organizations, such as EU and the NATO. Ideologically, it is represented as a humane, unselfish, and a rescue mission. However, the outcome is not to create economic and social welfare.

For Serbian interests, the Atlantic's aspirations are unfavorable. The British stance towards the question of Serbia was to contain and limit its state tendencies, because of official London's perception that the Russian influence on the Balkans would be strengthened. Therefore, an atlanticism lobbying for forming a Yugoslav State emerged, in the framework where the Serbian national questions and the interests could be controlled and directed.

"Since the US is the first and the only superpower, it has an obsessive fear of "repeating a Russian imperialism", starting from its geopolitical and geostrategic ambitions of Eurasia (including Balkan) character, where the Serbs in the schematic focusing of the West would be that the Serbs are coded as Balkan's Russians. The interest of spatial compression of Serbian lands would weaken, where the geopolitical quality of the Russian transmission in one of the key regions would be obvious". (Tanasković, 2010)

Only in the cases where the German geopolitical penetration on the Balkans is evident, Serbia would be an ally to the Atlanticists forces, where it would even gain the support. The examples have confirmed that the strengthening of Germany approaches Serbia to atlanticism, and this needs to be taken into account in the near future.

"Serbia was an ally to Atlantic forces only in the cases when a German geopolitical factor penetration was supposed to be stopped on the Balkans, and that is during the First and the Second World War. From those alliances, Serbia has suffered major material losses and human casualties in both world wars, and it has never managed to materialize the military victory in favor of Serbs. Instead, it would be for the Yugoslav state. During the 20th century, the geopolitical rule of strengthening Germany would approach Serbia to Atlanticism was confirmed". (Stepić, 2005)

Due to the extremely unfavorable stance of certain regional states towards Serbia, it is clear that the United States are in this way "pushing" Serbia towards NATO. In that framework, Serbia has no right to have a larger army in numbers, and is more equipped than the countries in the region. It cannot develop the educational-scientific system as a backbone of further development which might contribute to

placing Serbia as a regional leader. Also, it should be noted that there are two significant reasons which don't represent NATO as a favorable option:

1. First, by joining NATO, Serbia would legitimize the Yugoslav crisis and it would accept the NATO bombing of 1999 and it would accept the secession of Kosovar Albanians from 2008 as a legitimate decision.

2. Second, joining the NATO alliance would create limitations in the long-term period and it would accept a projected role which is to be a European country of a second category. Leaving this unfavorable situation for Serbia is to seek for an alternative over accepting a projected role.

Serbia represents a crucial country for the United States in realizing its influence, because it can present a country inside NATO that can successfully direct a struggle against German interests on the Balkans, no matter how small the territory of Serbia is, it will always be big enough to serve Russia for installing rocket missile base. If we take NATO's relation towards Serbia into consideration, but also towards the Balkan Peninsula, it is obvious that the US is leading an atlantistic concept, whose priority is to prevent Russian and German influence within the Adriatic and Aegean coasts. All the opportunities are that this remains a long priority of atlantism on Balkans with the tendencies to drive out the mid-European continentalism and eurasianism far from the sea, towards the continent's interior. So far the realization of the goal has reached a major success. What remains is to resolve the relations with Serbia in one of the two ways: joining the NATO alliance so that we could be under their own control, or additional weakening by the further fragmentation of the territory.

EURASIANISM

Eurasianism presents a geopolitical concept which ties Russia with tendencies to achieve its own interests. The basics of the concept is to expand Russian influence towards the West, but in that way Russia has to be ready for major diplomatic and military conflicts with the rest of the European powers. Russian success at the end of the 19th century has caused the suspicion of the West, which causes large cooperation between Western forces and the Ottoman Empire with an aim of containing the spread of Russia. Therefore, the Russian relation towards the West becomes more complex.

“With the fall of Constantinople, Moscow has become a synonym of Orthodoxy in the post-byzantine era, where the literature portrays Moscow as a third Rome, and that has predestined to be one of the key acts in the world political system. Its geographical position has marked Russia as eurasianism country, as the Byzantine essentially was.”[3]

New impulses to eurasianism are given by the Russian president Vladimir Putin, who has announced forming of eurasianism union in 2011, which was later established with Eurasia integrations on the concept of the trade union of Russia, Belarus and Kazakhstan. Eurasia concept offers to sovereign states to enter in “big spaces” of the supranational whole, formed and based on historical, civilization and strategic aspect. According to this concept, an attempt of preserving the classical state

is doomed to fail, and the people can preserve their own identity by joining in “big spaces.”

Countries which might become members of the Eurasia concept would be independent in deciding on the questions from their jurisdiction: civic and administrative questions, economy, social policy, education and health, while other jurisdictions would be under control– strategic safety, international relations, macroeconomic problems, control of strategic resources and key traffic corridors, control of using the strategic resources and establishing energetic systems. Therefore, Eurasia model would represent a combination of free market approach and control over strategic areas.

“Starting from the Dugin’s neo-Eurasia’s geopolitical concept, the Russian engagement in demolishing American domination is geopolitically based on establishing a high number of partnership ties, where the most important are directed from Russia as a core towards key zones of Eurasia rim: China, Indochina, India, Close and the Middle East“ (Stepić, 2010).

For undisturbed accession of Serbia toward Eurasia union, four problems are stressed. The first one is the geographical distance from Russia, where the EU and NATO member states are between them, and those are Bulgaria and Romania. The second problem represents possible Atlantic counter-reactions. For the both reasons it is difficult to expect Serbia to become a carrier of Eurasia idea in South East Europe without the accession of the neighboring states to this geopolitical concept. For Serbia, the ideal solution would be if Bulgaria and Romania would decide to do so, because a direct path and connection with Russia would be possible. The third problem can represent the Russian stance towards the Serbian national interests in regards to uniting the areas populated by the Serbian population, which includes the Serbian entity in Bosnia and Herzegovina, and Montenegro. An assumption is that the Russian interest would be to have three “Serbian Allies” on the Balkans, stationed in Serbia, Montenegro and the Republic of Srpska. The fourth problem is the relation of Serbia with Russia, which is rather emotional than rational. The past has shown that cultivating excessive expectations, that Russia always supports Serbia over their own interests and plans, is perceived as unrealistic.

It states that Eurasia is counting on Serbia and vice versa, but the form of Serbia’s participation in Eurasia geopolitical concept depends on the set of limiting factors, to which Serbia cannot influence. What can Serbia influence is the real estimation of place and the role which can take in Eurasia integration, which can be based on structural analysis of the world political system and relation of the forces in the region. The extent where the geopolitical concept has no negative attitude towards Serbia does not mean that it should be accepted unconditionally.

CONTINENTALISM (MIDEUROPEAN CONTINENTALISM)

Between the west, Atlantistic and the eastern, Eurasian zone of control, a concept is formed under the name “mid-European continentalism”. All of the three geopolitical concepts are causing constant tension on the continent, which are created

on volatile and constantly changing borders between European West and middle Europe on one side, and middle Europe and Russia (Eurasia) on the other.

During World War 2, Germany represented an object of international relations, or the territory where the allies claimed among themselves as their own zone of interest. For countering the further breach of Soviet influence, the US had to allow West Germany access to modern technologies, which led to unlimited industrial and technological development. The German economy was the precondition of restoring its geopolitical position.

„At the beginning of the nineties, at that time the economic engine of Western Europe (gathered around the European community), Germany again arises alone on the international political scene by realizing its second precondition for developing personal geopolitical plans.

At first, the unification of western and eastern parts of Germany happens into BR Deutschland, and then Germany fully uses the Yugoslav crisis, so that it could come back to world politics“ (Stepić, 2010)

Mistrust of Serbia towards Germany is caused by events from both world wars, and with the further German role in collapsing Yugoslavia and acting towards Serbian question during the nineties of the past century. In the past few years, Germany appears as one of the greatest investors in Serbia, but time has shown that the aim of this politics was to achieve economic domination of the German capital. Even though Serbia has certain use of the economic ties with Germany, Germany has gained a new market, it can't be said that German investments and increase of trade exchange influenced the change of the stereotypical German view on Serbia, nor the Serbian view on Germany.

The great support of Germany towards the self-proclaimed, the so-called Republic of Kosovo and conditioning Serbia to establish bilateral relations with the institutions in Pristina, so that it could reach a candidate status for the EU, has only worsened the relations. An increased interest for Danube control for the planned connection with the Black Sea through the center of Europe via the channel Rhine-Main-Danube, followed by a large number of activities directed towards Vojvodina as a part of mid-European geopolitical space, awakes suspicions in Serbia in terms of improving relations with Germany. For Central European continentalism, mastering Danube Region presents the foundation for further breaches into the Caucasus and central Asian breaches over Bosphorus, Dardanelle and Suez to Middle East oil reserves.

For Germany, commitment to Europe presents a foundation for national redemption, and the close connection to America, a sort of foundation for safety. Redeeming for the European idea Germany is at the same time regaining its size and importance, in a way that will not automatically generate fear and hostility from European states. If Germany advocates common European interests, that results in a support and acknowledgment.

„For now, Germany is following a traditional politics of spreading in the south East, but with other assets as well. By other asset, it means with economical weaponry and dynamic cultural action, which further leads to territorial fragmentation of Serbia“ (Bžežinski, 2001)

The presence of German on Kosovo and Metohija and good positioning in command structures of KFOR warn that German interests on the Balkans are not only defended with economic and cultural diplomacy.

Closer ties of Berlin and Moscow could present a danger and chance for Serbia, depending on the point of view. The danger is hidden in the German interests on the Balkans, positively tied to some other people and states. The Adriatic coast is the closest exit to the warm sea for Germany so that Croatia is a priority to Germany. The danger for Serbia lies in the fact that people are easy to motivate against Germany, which can be used by Atlantistic power centers. Serbs would not interfere with entering into the German sphere of influence, where the key conductor for German interest in the Balkans would be orchestrated by Zagreb. The chance lies in Russia to play the role of the intermediate for the purpose to establish a more favorable framework for better Serbian-German relations.

The central European continentalism is based on connecting industrial middle Europe and wealthy raw materials the Middle East. Serbia would be a country that merges, but also separates two spaces, which is why it will remain an "object" of this geopolitical concept. Serbia needs to be aware of this in the decision-making processes.

NEO-OTTOMANISM

The term Balkan causes positive reactions to Turkey because the Turkish point of view perceives the times of the Ottoman state, where the Balkan region was a foundation for an unstoppable spread of its influence towards the west. The geopolitical importance of Turkey grows especially after World War 2, when it becomes a major ally to the United States in containing the USSR's influence on the Mediterranean. The cause of the Cuban Crisis in 1962 is related to Turkey, where the US attempted to move the missiles with nuclear warheads on the Turkish territory. The response of the Soviet delegates was similar, which was to move the missiles of the same profile close to the US.

„Turkey stretches in three directions. The modernists would like to see it as a European state directed to the West. The Muslims lean towards the middle East and the Muslim community, which is why they look to the south as well. The circles which think about the historical framework see an opportunity for Turkey as a new regional player among the people of Caspian pool and mid-Asia, which is why they look towards the east“ (Bžežinski, 2001).

The contribution in circling the geopolitical concept of neo-ottomans is given by the Turkish politician Ahmet Davutoglu, a founder of the "strategic depth" concept of neottomanism, where the strategic depth of Turkey spreads to the territories, which were once under ottoman rule. For the purpose to realize neo-ottomanism, which would guarantee the place of a geopolitical player, Turkey would need to set itself free from depending from one planetary relevant parameter, which is the NATO. Then, Turkey would need to open itself towards Russia and China.

In realizing the ambitious neo-ottoman plans, a few limitations are imposed. The first limitation relates to the Kurdish national minority, of which is estimated that

15-20 million lives in Turkey. The problem of Turkey is viewed in the trend of a higher democratic growth of ethnical Kurds over Turks. The second limitation is the traditional geopolitical connection of Turkey to atlanticism, which is not a good recommendation for Turkey among Muslim states, mostly Sunni. In addition, a large number of Muslim Sunni followers live in the Arab States, and they are ethnically different from Turks, which is the third limiting factor. Finally, the fourth factor is the positioning of other Islamic states, where they also have the ambition to lead the Islamic world. All these limitations indicate that neo-ottomanism will still be influenced as regional, not as a world geopolitical concept.

“Since the US is turned towards other global priorities, leaving limited and selective concentrated areas of southeast Europe, it suits them to leave the attention and the control to Turkey, for which many believe that it might limit the general American projections. It is believed in Washington that Turkish regional interest will match those projections.” (Tanasković, 2010) The strategical support of the Turkish breach on Balkans is represented by Albania, North Macedonia (with the influential Turkish and Albanian national minority and its geographical position), and Bosnia and Herzegovina (with the Bosniak population, traditionally connected to Istanbul). In his speech in Sarajevo, Davutoglu has stressed to some extent the economic importance of Bosnia in the concept of neo-ottomanism: “ We have more Bosniaks that live in Turkey than in Bosnia! More Albanians live in Turkey than in Albania! More Chechens live in Turkey than in Chechenia! More Abhaz live in Turkey than in Abkhazia. The reason for this is the ottoman inheritance. For these different people in the Balkans, Middle East and Caucasus, Turkey is a safe haven, their homeland. Due to these historical ties, the foreign policy of Turkey stands to establish order in the surrounding region, Balkans, Caucasus and the Middle East, because if it doesn't happen, we will pay the price. For the diplomats coming from the other parts of the world, the Bosnian question is a technical question. For us is the matter of life and death. The safety of Sarajevo is equally important as the safety and prosperity of Istanbul. (Tanasković, 2010)

The aim of neo-ottoman politics on the Balkans, marked as ZETRA (the green transversal) is from one and other side creation of horizontal line, which is Bulgaria-North Macedonia-Albania, sponsored by Turkey, where it positions Macedonia as a key geopolitical point of neo-ottomans. It needs to decrease any sort of Serbian and Greek influence by not disregarding the Serbian-Greek alliance, because the political necessity is connected, and religious closure and traditional bilateral relations fortify their pact. Both atlanticism and mid-European continentalism require strong presence of Turkey on the Balkans. With the help of neo-ottomanism, atlanticism pushes eurasianism, while continentalism gains a potential ally for further influence in Caucasus and the Caspian region.

„Neo-Ottomanism will therefore be „pushed“ into the Balkans, even when circumstances do not go its way. An important factor in „pushing“ neo-Ottomanism are the Balkan Mohammedans, who are simply „seeking“ protection from a more powerful Islamic country. Due to its historical role and geographical proximity, Turkey imposes itself as their protector, and neo-Ottomanism as a geopolitical concept that it will gladly accept“ (Proroković, 2013).

This indicates that neo-ottomans as geopolitical concept is not acceptable for Serbia, but is not undesirable, like in the case with other geopolitical concepts. Therefore, it should not be disregarded. It is necessary that promoting relations with Bosniaks should consider neo-ottomanism as a potential ally in achieving personal interests as bond between Serbia and Turkey.

CONCLUSION

It is certain that the outer factors' influence on the geopolitical position of the Republic of Serbia will be sensed with unreduced intensity. A wise leading of foreign policy by considering all of the geopolitical concepts will represent an imperative for the state in protecting the national interests in the future.

For surely, the United States as the leader of atlanticism will continue to take measures on closing the area around the Aegean and Adriatic coastal line and to disable the breach of further German and Russian influence. Russia will tend through Eurasia integration and cooperation with other powerful states to fully restore the equal position with the United States. The protectorate attitude to Serbia is certainly a good sign, but the past has taught us that it is not a guaranty, in case if the higher interest of Russia appears. The German Central European continentalism will continue to prevail over the states of the Balkans by the politics of economic dominations, for the purpose of further breach towards the wealthy raw materials' Middle East. Neo-ottomanism will not give up on the aspirations over our area, which is why we need to be aware in the following years to come. If it is already as it is, then a desirable communication with Ankara for the purpose of higher interest of Turkey for our and neighboring areas could be used for achieving personal interests. An encouraging effect in this is the improving relations with Bosniaks and the reached agreement between Turkey, Serbia and BiH about the Belgrade- Sarajevo highway.

It could be certainly said that Serbia has a responsibility to use the geopolitical position and to become a partner with the US, France, China, Germany and Turkey.

LITERATURE

1. Bžežinski Z. (2001) Velika šahovska tabla, Beograd.
2. Zinovjev A. (2002) Zapad: fenomen zapadnjaštva, Beograd.
3. Proroković D. (2013) Geopolitika Srbije, položaj i perspektive na početku 21.veka, Beograd.
4. Tanasković D. (2010) Neosmanizam: doktrina i spoljnopolitička praksa, Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd.
5. Stepić M. (2010), Geopolitičnost širenja evropske unije i položaj Srbije, Srpska politička misao, Beograd.
6. Stepić M. (2005) Teritorijalno i geopolitičko u srpskom nacionalnom interesu, Nacionalni interes, Beograd.

RESUME

Izvesno je da će se uticaj spoljašnjih faktora na geopolitički položaj Republike Srbije i u narednom periodu osećati nesmanjenim intenzitetom. Mudro vođenje spoljne politike, uz razmatranje svih geopolitičkih koncepcija, predstavljaće imperativ za državu u zaštiti nacionalnih interesa i ubuduće. Zasiurno će SAD, kao predvodnica atlantizma, nastaviti da preduzimaju mere na zatvaranju obruča oko Jadranskog i Egejskog priobalja i da onemogućava prodor i jačanje ruskog i nemačkog uticaja. Rusija će težiti da se, kroz evroazijske integracije i kroz saradnju sa drugim moćnim državama, u potpunosti vrati u ravnopravan položaj sa SAD. Zaštitnički stav prema Srbiji je svakako dobar predznak, međutim prošlost nas uči da to i nije garant ukoliko se pojave viši interesi za rusku državu. Nemački centralnoevropski kontinentalizam će nastaviti sa ovladavanjem država Balkana politikom ekonomske dominacije u cilju nesmetanog prodora ka sirovinski bogatom Istoku. Neoosmanizam neće odustati od aspiracija za našim podnebljem i toga moramo ostati svesni i u godinama koje predstoje. Ukoliko je to već tako, onda je poželjna dobra komunikacija sa Ankarom iz razloga što je moguću zainteresovanost Turske, za našim i susednim prostorima, iskoristiti za postizanje sopstvenih ciljeva. Ohrabrujuće deluje i u prilog ovome je i unapređenje odnosa sa Bošnjacima i postignuti dogovor između Turske, Srbije i BiH oko izgradnje autoputa Beograd – Sarajevo. Može se izvesti zaključak da na Srbiju ostaje odgovornost da iskoristi povoljan geopolitički položaja i na taj način postane partner sa SAD, RF, Kinom, Nemačkom i Turskom.

FROM POLICY TO IMPLEMENTATION: BOSNIAK MINORITY IN SERBIA AND THE RIGHT TO EDUCATION IN MOTHER TONGUE

Emin Karišik

International University of Novi Pazar

emin.karisik@uinp.edu.rs

Abstract

This academic paper's primary focus moves around minority rights in Serbia in general through legal frameworks and Bosniaks' rights to education in their mother tongue in particular. Implementation of the previously mentioned is the main focus of the analyses which was conducted based on the desk research of secondary sources available, such as reports and scholarly articles. Despite the fact of having positive trajectory in regard to the protection of minority rights (good legal position, state-local communication well-organized through Ministry of Education and National Minorities' Councils network, gradual progress with no signs of major deterioration in protection of minorities rights etc.), Serbia lacks sufficient implementation of those rights in the case of Bosniaks (high thresholds, lack of Bosnian language in pre-school and higher education, no promotion of mutual understanding between linguistic groups etc.). The main findings that the policy's good legal ground does not always mean its sufficient implementation is clearly shown in the case of the Bosniaks and their right to education in mother tongue in Serbia.

Keywords: *Minority rights, Bosniaks, Serbia, right to education in mother tongue, insufficient implementation*

OD PROPISA DO IMPLEMENTACIJE: BOŠNJAČKA NACIONALNA MANJINA U SRBIJI I PRAVO NA OBRAZOVANJE NA MATERNJEM JEZIKU

Apstract

Primarni fokus ovog akademskog rada se kreće oko prava manjina u Srbiji kroz zakonske okvire, a posebno prava Bošnjaka na obrazovanje na maternjem jeziku. Primjena prethodno navedenog je glavni fokus analiza koje su sprovedene na osnovu istraživanja dostupnih sekundarnih izvora, kao što su izvještaji i naučni članci. I pored činjenice da ima pozitivnu ocjenu u pogledu zaštite manjinskih prava (dobar pravni položaj, dobro organizovana komunikacija između države i lokalne zajednice kroz mrežu Ministarstva prosvjete i vijeća nacionalnih manjina, postepen napredak bez znakova većeg pogoršanja u zaštiti prava manjina) itd.), Srbiji nedostaje dovoljna primjena tih prava u slučaju Bošnjaka (visoke kvote, nema bosanskog u predškolskom i visokom obrazovanju, nema unapređenja međusobnog razumijevanja među jezičkim grupama itd.). Glavni nalazi da dobra pravna osnova ne znači uvijek i njenu potpunu implementaciju jasno se pokazuju u slučaju Bošnjaka i njihovog prava na obrazovanje na maternjem jeziku u Srbiji.

Ključne reči: manjinska prava, Bošnjaci, Srbija, pravo na obrazovanje na maternjem jeziku, nepotpuna implementacija

INTRODUCTION

Serbia is a multicultural state in which almost 1/7 of the population belongs to national minorities (roughly 1 million out of 7 million). Among the three largest national minorities i.e., those that make more than 1% of the total population are: Hungarians with 253,899 (3.53%), Roma with 147,604 (2.05%) and Bosniaks with 145,278 (2.02%) members (Besic, 2015). The great representation of multiculturalism in Serbia requires by itself that the rights of national minorities should have a special place in the legal system with regards to their first and foremost existence and then their implementation. Therefore, the very presence of the rights of national minority in Serbian legal system in recent years alongside with the focus on its implementation regarding Bosniak national minority would be examined.

The relevance of this kind of case study lies in the very retrospective analyses of minority rights in Serbia. The presence and implementation of minority rights and the overall tendency of growth of both is not enough per se and according to The Committee of Ministers of the Council of Europe¹ the state should do more about implementation of national minority's right to mother tongue in general (judiciary, media etc.) and when it comes to (pre-school, primary and secondary) education in particular (Council of Europe, the Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages, 2018:4). By analyzing Bosniak national minority's position in Serbia and their right to education in Bosnian I might find reasons why implementation of minority languages is not on a satisfactory level in Serbia i.e., tackling those reasons properly can help improve national minorities' position in Serbia in general and the Bosniak minority in particular.

In order to actually analyze the Bosniak national minority's position in Serbia, I need to elaborate the answer to my first research question: are Bosniaks, as a national minority in Serbia, entitled to the right to education in their mother tongue by the Serbian legal framework? Therefore, examining the legal framework, I would conclude with a positive answer and with a slight overview on the position of the Bosniak national minority before and how it was gradually improving in recent years. However, my second research question: "Is Bosnian language sufficiently implemented in the education system of the Republic of Serbia?", might lead to the negative answer indicating an unsatisfactory position of the Bosniak national minority in Serbia.

In order to prove the above mentioned, I would approach it via the first chapter's focus on legal framework on international, regional and national level regarding minority rights in general and the right to education in mother tongue in particular. On that account a gradational overview of declarations, covenant and charters will be zoomed in e.g., international: Universal Declaration of Human Rights and International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966:4); regional: European Charter for Regional or Minority Languages and Council of Europe's Framework

¹ Hereinafter: CMCE

Convention for the protection of National Minorities² which is legally binding; national: Constitution of the Republic of Serbia alongside with the Law on Protection of Rights and Freedoms of National Minorities. Thereafter, the second chapter will mostly deal with the implementation of the Bosnian language in the educational system in Serbia. In order to find and deduct objective information I would rely my research upon reports of The Committee of Ministers of the Council of Europe as well as on other scholarly articles, policy papers and other publications.

LEGAL FRAMEWORK OF RIGHT TO EDUCATION IN MOTHER TONGUE. INTERNATIONAL, REGIONAL AND NATIONAL PERSPECTIVE

Base for international human rights protection which is universal and is based on the non-discrimination and equality principles in regard to all human beings is the International Bill of Human Rights. It consists of the Universal Declaration of Human Rights³, the International Covenant on Civil and Political Rights with Article 27 regarding minority rights (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966:179) and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights with Article 13 regarding the right to education (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966)⁴. Despite the core principles of the previously mentioned, violation of human rights kept affecting people and especially those marginalized ones. In order to cope better with this particular issue, the UN has issued special declarations, conventions and general comments concerning the most marginalized and vulnerable groups of people and they all highlight the principle of equality and especially non-discrimination for minorities.

Major improvement in global standards for protection of national minority rights occurred in 1992 with the UN Declaration of the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities and it was officially proclaimed by the General Assembly. This declaration recapitulated in its preamble and nine articles those rights recognized by the Article 27 of the ICCPR (Jackson Preece, 1997: 345). Article 1 of the same declaration stresses that a State has to undertake the necessary measures so that members of minorities can enjoy universal human rights⁵ (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, 1992:1).

Due to the lack of a binding element in international “safeguarding” of national minority rights, regional charters should be analyzed e.g., the Charter of Fundamental Rights of the European Union as the main base and foundation regarding protection of minority rights in Europe and it became legally binding with the treaty of Lisbon in 2009 (Treaty of Lisbon, 2007:136), however the most important legal framework for this particular academic paper is the CoE’s European Charter for

² Hereinafter: FCNM

³ Hereinafter: UDHR

⁴ Hereinafter: ICESCR

⁵ Right to existence, identity, culture, religion, language, social affairs, etc.

Regional or Minority Languages⁶ with highlight on Article 8 regarding national minority's right to education in mother tongue (European Charter for Regional or Minority Languages, 1992:4). The inseparable part of this charter is the FCNM and they together are the main regional mechanisms in Serbia for minority protection in general and the right to education in mother tongue in particular. The implementation mechanism of the FCNM is in the form of mandatory periodic reporting by the state which ratified it (Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report, 1995). Moreover, reports from the CMCE alongside with the Organization for Security and Co-operation in Europe⁷ are of great importance for the region because of their fostering and advocating role in the strengthening of the rights of national minorities.

While analyzing these legal frameworks⁸ on protection of national minority rights there is no clear and universal definition of what national minority actually is. However, there are some mutual standings in analyzing legal documents on international and regional level about the definition of national minority and they are identified on two levels: objective⁹ and subjective¹⁰. Despite the fact that there is no clear definition regarding national minority on both international and regional level, there is however clear and precise statement of what national minority is on national level, i.e., the Serbian law. Under Article 2 of the Law on the Protection of Rights and Freedoms of National Minorities¹¹ in Serbia, national minorities are:

...[are] group[s] of citizens of the Republic of Serbia sufficiently representative, although in a minority position on the territory of Serbia, belonging to group of the population with a lasting and firm connection with the Republic of Serbia and possessing some distinctive features, such as language, national or ethnic belonging, origin or religion, upon which it differs from the majority of the population, and its members should show their concern over preservation of their common identity, including culture, tradition, language or religion. (The Law on the Protection of Rights and Freedoms of National Minorities, 2009:3)

In line with this, the LPFRNM is being the most important national legal instrument in the Republic of Serbia regarding minority rights in general and the right to education in particular.

IMPLEMENTATION OF BOSNIAKS' RIGHT TO EDUCATION IN MOTHER TONGUE IN SERBIA

The LPFRNM is the main legal instrument used by the Republic of Serbia while implementing Bosniaks' right to education in their mother tongue and this is

⁶ Hereinafter ECRML

⁷ Hereinafter OSCE

⁸ International and regional one

⁹ Ethnicity, language, religion, culture, and less than 50 % share in total amount of population in particular state

¹⁰ Inclination toward preservation of culture, religion, language etc.

¹¹ Hereinafter LPRFNM

guaranteed by the same law in Article 13. The right to education in mother tongue is accomplished, according to Article 13, “through a minimum number of pupils that may be prescribed, but this number may be less than the minimum number of students prescribed by law to provide appropriate forms of instruction and education” (The Law on the Protection of Rights and Freedoms of National Minorities, 2009:7). Further on in the development of this network, the importance of the National Councils of National Minorities (hereinafter NCNM) plays big role. The National Councils of National Minorities then have the jurisdiction to further carry on partial implementation of this right under certain provisions and rules (The Law on the Protection of Rights and Freedoms of National Minorities, 2009:7).

Teaching programs for the needs of national minorities are developed by the ministry of Education with participation of the NCNM with special focus to language, culture and history of that specific minority. There are 3 models of education for national minorities regarding their mother tongue. 1) Teaching may be carried out in the mother tongue of the national minority; 2) Bilingual and 3) In Serbian with the possibility of choosing to learn “mother tongue with elements of national culture” (The situation of the regional or minority languages in Serbia – Recent developments and trends, 2018:6). This educational model is organized very well and participation and autonomy given to the NCNM is making it more objective, however the main challenge lies within the conformity with the thresholds of the Law on Education.

According to the newest report of the Committee of Experts of the ECRML from 2019, the thresholds are higher than they should be, therefore not in accordance with the charter itself. Namely 15 pupils and their parents must make request for the minority language classes in primary and secondary education (The situation of the regional or minority languages in Serbia – Recent developments and trends, 2018:6), which is sometimes even more than 50% when taking into consideration that a regular class in the Serbian education is below 30 pupils. Notwithstanding the previously mentioned is the exceptional procedure where even if less than 15 pupils per class request such a thing Ministry of Education may approve it (The Law on the Protection of Rights and Freedoms of National Minorities, 2009:7), yet this has never happened before and this procedure, according to the newest report of the Committee of Experts of the ECRML, is still generally not applied.

Furthermore, the complication of the implementation of the right to education in mother tongue is experienced in the system of choice. Representatives of the NCNM are concerned with the fact that optional subject "Mother tongue with elements of national culture" has to compete with other very popular optional subjects while the system of choice allows only one optional subject to be selected. Consequently, the results of this development are fewer pupils taking education in their mother tongue. According to the propositions, made by the Committee of Experts of the ECRML, the system of choice should have the possibility of choosing 2 optional subjects instead of one (The situation of the regional or minority languages in Serbia – Recent developments and trends, 2018:6). However, this development might bring more costs to the “fragile” Serbian budget and the newest more autonomous jurisdictions of the NCNMs (The Law on National Councils of National

Minorities, 2018)¹² might help with promotion of the "Mother tongue with elements of national culture" subject. This is feasible because of the NCNMs direct presence in some educational structures (The Law on National Councils of National Minorities, 2018)¹³.

When it comes to the pre-school and higher education, 50% or more is the threshold for education in minority languages which is also, according to the Committee of Experts of the ECRML, higher than general standard in international affairs (The Law on National Councils of National Minorities, 2018)¹⁴. The main issue in regards to this is that there is not exceptional procedure presence as in the case of primary and secondary education which makes it even more difficult to enjoy the right to education in mother tongue in pre-school and higher education. That might matter in further developmental strategy of the right to education in mother tongue, because in this particular case a professional cadre of Bosnian language would be missing because there is no concrete study department of the same language. However, the diploma supplement can be and is issued by the State University of Novi Pazar to persons who graduate from the Serbian language and literature undergraduate studies stating that a graduate student is allowed to teach Bosnian language in primary education (DUNP Informator, 2014).

Although being very multicultural, the Republic of Serbia, in regard to education is not doing a lot on full promotion of its multiculturalism. Therefore, not fully fulfilling paragraph 6 of Article 13 of the LPFRNM (The Law on the Protection of Rights and Freedoms of National Minorities, 2009:7). Namely, the information on how Bosniaks actually learn about their history is not transparent nor given by the Republic of Serbia alongside with the information on promotion of mutual understanding between all linguistic groups of the country (The situation of the regional or minority languages in Serbia – Recent developments and trends, 2018:31). Regarding this particular challenge, some further misunderstandings developed on the NCNM-State relation, regardless of the well-organized communication network. Those challenges were displayed through misunderstanding between the NCNM with the public publisher "Institute for textbooks" over Bosniaks' "identity categories" alongside with the lack of capacity to engage fully into implementation of the right to education from the NCNM's side due to the, among other things, very limited financial funding (The situation of the regional or minority languages in Serbia – Recent developments and trends, 2018:193). Nonetheless, these challenges have been successfully negotiated by both sides, therefore approaching better mutual understanding in regard to the "identity categories" matter.

Despite the fact that the situation is not perfect with the threshold that remains the biggest issue of the Bosniaks in their attempt to exercise the right to education in mother tongue, there is still a very well-developed network of private institutions¹⁵ (IUNP Informator, 2016) that enjoy legal accreditation by the Republic of Serbia and

¹² Article 11

¹³ Ibid

¹⁴ Article 11

¹⁵ Private pre-school in Bosnian in Novi Pazar, Sjenica and Tutin along with private International University of Novi Pazar which is also in Bosnian with a separated department of Bosnian language and literature.

there are no proofs of attempts of sabotaging these same institutions. Due to the insufficient number of study programs, many students from these areas, especially from the north-west part of the Serbian Sandzak, decide to do their studies in Bosnia and Herzegovina. On their return home they face difficulties and procedural issues when they want their diplomas to be recognized by the Republic of Serbia (Đurđević, 2017:103). This issue should be seriously tackled by the Republic of Serbia as soon as possible in order to reduce the percentage of brain drain and centralization of Serbia in general and Sandzak in particular.

When it comes to cooperation with Bosnia and Herzegovina within this particular field, there is a signed agreement on education, culture and sport between Bosnia and Herzegovina and Serbia in 2010. Nevertheless, there are no signed agreements between the two countries as there is in the case of Serbia and Hungary where even Intergovernmental Joint Committee for Minorities¹⁶ meets regularly and adopts recommendations for the two governments (Petrović, 2013:30). However, in 2017 the Council of the Bosniaks' Intellectuals' Congress (hereinafter CBIC) in Sarajevo has established the Office for the Coordination of Bosniak Councils (hereinafter OOBK) therefore paving the way for better regional cooperation, i.e., establishing a committee as in the Hungarian national minority case can foster further implementation of the right to education in mother tongue. In addition, the meetings among Bosniaks Councils from the region have been successfully conducted with assistance and coordination, especially in regard to the curriculum for Bosniaks in other regions in general and Sandzak in particular, however this is just the beginning stage of Bosnia and Herzegovina's endeavors in protection of Bosniaks' rights as national minority and additional effort might be welcomed by this national minority.

All of the above discussed and analyzed represent the most recent developments on implementation of the right to education in mother tongue with the emphasis on the substandard implementation of this right in the Republic of Serbia. Withal, there is improvement of minority rights and slight improvement of the right to education in mother tongue in Serbia regarding Bosniaks. Despite the fiscal consolidation, the funding of the NCNMs was not reduced (The situation of the regional or minority languages in Serbia – Recent developments and trends, 2018:193), on the contrary there is very modest trend of increase in funding; no signs of major deterioration when it comes to minorities' rights on their mother tongue in education nor in any other governmental component, except judicial authorities (The situation of the regional or minority languages in Serbia – Recent developments and trends, 2018:33), etc. After all, policies and legislation are in some cases completely, while in others partly, in conformity with the Charter¹⁷, and the undertaking in some cases is only partly implemented in practice.¹⁸

CONCLUSION

¹⁶ Hereinafter IJCM

¹⁷ As in the case of thresholds

¹⁸ Higher education for instance

Gradationally going through the legal framework of minority rights on international and regional level, I have noticed that there is no definition of what national minority is which, in my case, is the very essence in the exercise of minority rights. Nonetheless, the emphasis is clearly left to the countries to decide and define minorities. Protecting the sovereignty of the state, international and regional framework did develop the very concept of protection of minority rights and therefore fostered the further implementation, however it is the national legal framework that plays crucial role, i.e., defining what national minorities are and what right (which are in correlation with international and regional declarations, conventions, charters etc.) should be enjoyed by that specific minority.

While analyzing the LPFRNM and the implementation of Bosniaks rights to mother tongue in education in Serbia, I have noticed that educational model is very well organized and the rights of Bosniaks are on a satisfactory level. Notwithstanding the satisfactory level of Bosniaks' position in regard to their right to be educated in Bosnian is their implementation. Analytically speaking there are couple of issues, yet the most sizable might be the thresholds. Namely, the thresholds are not in conformity with regional standards and they are hard to be met. The other thing that adds is the case of system of choice which might deteriorate the presence of Bosnian in schools alongside with the limited position of the NCNM when it comes to implementation of Bosnian in educational system.

Nevertheless, the trajectory of Serbia in regard to Bosniak's right to be educated in their mother tongue is being improving in recent years. Bosniak's National Council is given autonomy and its funding is slightly rising, minorities languages are being recognized by the state and in theory their position is legally very well defined, however the implementation remains an issue. The least improvement is being seen in promotion of mutual understanding between all the linguistic groups of the country and in fostering multicultural coexistence. Even though the state did not do sufficient job in this particular case when it comes to Bosniaks (nor any other national minorities in Serbia), it is worth pointing out that both Bosnian and Serbian belong to the same group of languages and people do perfectly understand each other, therefore the multicultural coexistence is being internalized, yet this does not mean the state shall abstain from nurturing it externally.

LITERATURE

1. Bešić, G. (2015) "Impact of Education in Minority Languages on the Internal and External Migrations of National Minorities" Belgrade. Available at: [//serbia.iom.int/sites/default/files/publications/documents/Impact of education in minority languages on the internal and external migrations of national minorities.pdf](http://serbia.iom.int/sites/default/files/publications/documents/Impact_of_education_in_minority_languages_on_the_internal_and_external_migrations_of_national_minorities.pdf). Accessed April 2019.
2. Council of Europe, the Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages 2018. The situation of the regional or minority languages in Serbia – Recent developments and trends. 10.4 European Charter for Regional or Minority Languages. [online] CM-Public: Council of Europe. Available at:

- https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808ea872#_Toc517347377 Accessed April 13, 2019
3. Council of Europe, European Charter for Regional or Minority Languages, 4 November 1992, ETS 148, Available at: <https://rm.coe.int/168007bf4b> Accessed 17 April 2019
 4. Đurđević, N. (2017) "Minority Policy – Fostering Integration in Serbia Policy Paper: Challenges and Achievements in the Implementation of the Action Plan for the Realization of the Rights of National Minorities in the Republic of Serbia." FORUM : The Magazine of FER 2335-0490, no. 2. Available at: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/01/Forum-National-Minorities-2-2017-ENG-08072017-web-1.pdf>. Accessed April 24, 2019
 5. European Union, Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, 13 December 2007, 2007/C 306/01, available at: <https://www.refworld.org/docid/476258d32.html> [accessed 8 December 2020]
 6. Fol, Autor Shon. "Shon Fol (SU)." VKBI. Available at: <http://vkbi.ba/index.php/bs/component/content/article/2-uncategorised/124-saopcenje-za-javnost-uspostavljen-ured-za-koordinaciju-bosnjackih-vijeca>. Accessed April 23, 2019.
 7. General Assembly, Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (New York, 18 Dec. 1992) GA resolution 47/135, Art. 1
 8. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (New York, 16 Dec. 1966) 993 U.N.T.S. 3, entered into force 3 Jan. 1976.
 9. International Covenant on Civil and Political Rights (New York, 16 Dec. 1966) 993 U.N.T.S. 3, entered into force 3 Jan. 1976. Art. 27
 10. International University of Novi Pazar. Rectorate. "Informator 2016/2017." News release, 2014. Available at: <https://dokumen.tips/documents/informator-201617-osnovne-studije.html> Accessed April 24, 2019.
 11. "Ministarstvo Prosvjete Srbije: Bošnjaci Teritorijalna Kategorija, a Bosna Historijska Srpska Pokrajina." N1 BA. Available at: <http://ba.n1info.com/Regija/a176792/Srbija-Stampanje-udzbenika-na-bosanskom-jeziku.html>. Accessed April 23, 2019
 12. "Međunarodna Dokumenta." Ministarstvo Kulture I Informisanja - Međunarodna Dokumenta. [International Documents. Ministry of Culture and Information - International Documents] Sec. POTPISANI BILATERALNI UGOVORI U OBLASTI KULTURE. [SIGNED BILATERAL CONTRACTS IN THE FIELD OF CULTURE] Art. 9. Available at: <http://www.kultura.gov.rs/lat/medjunarodna-saradnja/medjunarodna-dokumenta>. Accessed April 23, 2019.
 13. OSCE, Copenhagen document, 1990; More information on OSCE mission available at <https://www.osce.org/national-minority-issues>. Accessed April 18, 2019
 14. Preece, Jennifer Jackson. "National Minority Rights vs. State Sovereignty in Europe: Changing Norms in International Relations?" Nations and Nationalism 3, no. 3 (1997): 345-64. doi:10.1111/j.1354-5078.1997.00345.x. Available at: http://www.sneps.net/t/images/Articles/Preece_1997.pdf Accessed April 15, 2019

15. Serbia and Hungary. International and Security Affairs Centre. Friedrich Ebert Stiftung Office in Belgrade. Policy Study: Serbia and Hungary POLITICAL AND ECONOMIC PERSPECTIVES. By Nikola Petrović. Belgrade, Serbia: ISAC Fund, 2013.
16. Studio, SmartIT. Bosniak National Council, "Ovlaštenja U Oblasti Obrazovanja." [Authorization in the field of education] Učešće U Upravljanju Ustanovama [Participation in the Management of Institutions] Article 12. Available at: <https://www.bnv.org.rs/obrazovanje.php>. Accessed April 27, 2019.
17. State University of Novi Pazar. Rectorate. "Informator 2014/2015." News release, 2014. Available at: http://enerese.np.ac.rs/documents/wp6/wp6_180120161.pdf. Accessed April 21, 2019.
18. The Law on the Protection of Rights and Freedoms of National Minorities ("Official Gazette of RS ", No. 72/2009 – second law and 97/2013 – ruling of the Constitutional Court) Art. 2
19. The Law on National Councils of National Minorities ("Official Gazette RS", NO. 72/2009, 20/2014 - decision US, 55/2014 i 47/2018) Art. 11
20. "Why Do We Need the Charter?" European Commission - European Commission. August 01, 2018. Available at: https://ec.europa.eu/info/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights/why-do-we-need-charter_en. Accessed April 17, 2019.

REZIME

Postepeno prolazeći kroz pravni okvir manjinskih prava na međunarodnom i regionalnom nivou primetio sam da ne postoji definicija šta je nacionalna manjina što je u mom slučaju sama suština u ostvarivanju manjinskih prava. Ipak, jasno je da je naglasak prepušten zemljama da odlučuju i definišu manjine. Zaštita suvereniteta države međunarodnog i regionalnog okvira jeste razvila sam koncept zaštite manjinskih prava i samim tim podstakla dalju implementaciju, međutim, to je nacionalni pravni okvir koji igra ključnu ulogu, odnosno definiše šta su nacionalne manjine i koja prava (koje su u korelaciji sa međunarodnim i regionalnim deklaracijama, konvencijama, poveljama itd.) treba da uživa ta konkretna manjina

Analizirajući ZPRNM i implementaciju prava Bošnjaka na maternji jezik u obrazovanju u Srbiji primetio sam da je obrazovni model veoma dobro organizovan i da su prava Bošnjaka na zadovoljavajućem nivou. Bez obzira na zadovoljavajući nivo položaja Bošnjaka u pogledu njihovog prava da se obrazuju na bosanskom jeziku, njihova implementacija je. Analitički gledano, postoji nekoliko pitanja, ali najveći bi mogli biti pragovi. Naime, pragovi nisu u skladu sa regionalnim standardima i teško ih je dostići. Druga stvar koja dodaje je slučaj sistema izbora koji bi mogao pogoršati prisustvo bosanskog jezika u školama uz ograničenu poziciju NCNM-a kada je u pitanju implementacija bosanskog jezika u obrazovni sistem.

Ipak, pitanja Srbije u pogledu prava Bošnjaka da se obrazuje na maternjem jeziku poslednjih godina se popravlja. Bošnjačkom nacionalnom vijeću je data autonomija i njegovo finansiranje blago raste, jezici manjina se priznaju od strane

države i u teoriji je njihov položaj zakonski vrlo dobro definisan, ali implementacija ostaje problem. Najmanji napredak se vidi u unapređenju međusobnog razumevanja svih jezičkih grupa u zemlji i u negovanju multikulturalnog suživota. Iako država u ovom konkretnom slučaju nije uradila dovoljan posao kada su u pitanju Bošnjaci (kao ni bilo koja druga nacionalna manjina u Srbiji), vredi istaći da i bosanski i srpski pripadaju istoj grupi jezika i ljudi ih odlično razumeju. jedni drugima, pa se multikulturalni suživot internacionalizuje, ali to ne znači da će se država uzdržati da ga neguje spolja.

KONTROLA SAOBRAĆAJA KAO ASPEKT PREVENCIJE SAOBRAĆAJNIH DELIKATA

Rašit Pepić

Advokatska kancelarija „Pepić”, Tutin
r.pepic@gmail.com

Dženis Šaćirović

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
dzenis.sacirovic@uinp.edu.rs

Ismet Šaćirović

Penzionisani policijski komandir SSUP-a, Beograd
ismet.db@hotmail.com

Apstrakt

Kontrola saobraćaja, jedan od vidova prevencije saobraćajnih delikata, obuhvaća preduzimanje radnji kojima se preduzima kontrola učesnika u saobraćaju, motornih i drugih vozila koja se mogu pojaviti kao učesnici u saobraćaju, kao i pješaka koji su, neminovno, akteri u saobraćaju. Kontrola saobraćaja, između ostalog, predstavlja i kontrolu ispravnosti motornih i drugih vozila, koja se pojavljuju kao učesnici u saobraćaju, a u cilju prevencije saobraćajnih delikata koji su izazvani neispravnošću vozila koja učestvuju u saobraćaju. U ovom radu ćemo se pozabaviti pitanjima kontrole saobraćaja, njenom značaju u prevenciji saobraćajnih delikata, zakonskom regulativom koja prati ovu vrstu kontrole na teritoriji Crne Gore, a u cilju prikazivanja uporedno-pravnih rješenja, napravićemo paralelu između zakonskih rješenja u Crnoj Gori i Republici Srbiji, čime želimo da prikažemo raznolikost zakonskih rješenja oko jednog istog, ili sličnog problema saobraćajnih delikata, kao aktualnog i sverasprostranjenijeg problema današnjice i problema saobraćajne delinkvencije, koja, po našem mišljenju, mogla bi da se preduprijedi adekvatnom prevencijom, koja se sprovodi kroz kontrolu saobraćaja.

Ključne reči: *Saobraćaj, kontrola saobraćaja, prevencija, saobraćajni delikti.*

TRAFFIC CONTROL AS AN ASPECT OF TRAFFIC CRIME PREVENTION

Abstract

Traffic control, one of the types of prevention of traffic offenses, includes undertaking actions that control traffic participants, motor vehicles and other vehicles that may appear as traffic participants, as well as pedestrians who are, inevitably, traffic actors. Traffic control, among other things, is the control of the correctness of motor and other vehicles, which appear as participants in traffic, in order to prevent traffic offenses caused by the malfunction of vehicles participating in traffic. In this paper, we will address the issues of traffic control, its importance in the prevention of traffic offenses, legislation that accompanies this type of control in Montenegro, and in order to present comparative legal solutions, we will draw a parallel between the legal solutions in Montenegro and the Republic of Serbia. Thus, we wish to show the diversity of legal solutions upon the same or similar problem of traffic offenses, as a current and widespread problem of modern age and the problem of traffic delinquency, which, in our

opinion, could be prevented by adequate prevention, which is implemented through traffic control.

Keywords: *Montenegro Traffic, traffic control, traffic prevention, traffic offences*

UVOD

Suvremeni život zahtjeva sve veću mobilnost, stoga saobraćajna motorizacija postaje neophodni element života. Ovo naglo uključivanje u eru povećane motorizacije nije praćeno odgovarajućim pripremama u smislu socijalizacije, pojačane saobraćajne kulture i svijesti kao i odgovarajuće infrastrukture. U novi, sve brži, stil života ulazi se sa starim navikama, moralnim običajima, što neminovno dolazi do socijalnih konflikata (Bošković, 2002:169).

Uzroci saobraćajnih delikata su mnogobrojni, stoga se i u literaturi susreću razne podjele faktora saobraćajnih nezgoda. U ovisnosti od cilja istraživanja, autori se opredjeljuju za više faktora bezbjednosti saobraćaja, stoga možemo govoriti o tri osnovna shvaćanja bezbjednosti saobraćaja (Krivokapić, 2002:190):

1) Po prvom shvaćanju postoje četiri osnovna faktora bezbjednosti saobraćaja (Dragač, 2002:261).

Čovjek-vozilo-put-okolina

Predstavnici ovog shvaćanja sagledavajući različite okolnosti koje doprinose bezbjednosti saobraćaja, pokušavaju na ovaj način što preciznije da odrede sve okolnosti koje utiču na nastanak saobraćajnih nezgoda, s obzirom na sveobuhvatnost uzroka ova teorija je neprihvatljiva.

2) Po drugom shvaćanju okolina se uzima kao širi pojam u odnosu na predhodno shvaćanje, stoga ovo shvaćanje uzima kao osnovne faktore bezbjednost saobraćaja samo tri faktora:

Čovjek-vozilo-okolina

Predstavnici ovog shvaćanja ne posmatraju put kao faktor za sebe već ga smatraju kao jedan deo faktora okoline. Ovakvo shvaćanje ima potporu u stvarnosti s obzirom da put predstavlja deo ambijenta u kome se obavlja saobraćaj.

3) Po trećem shvaćanju postoje samo dva faktora bezbjednosti saobraćaja.

Čovjek-okolina

Predstavnici ovog shvaćanja smatraju da okolina predstavlja ambijent u kome se odvija saobraćaj, a vozilo i put posmatraju kao elemente tog ambijenta, tj, okoline.

4) Postoje teorije koje uzimaju čovjeka kao najznačajniji faktor bezbjednosti saobraćaja, međutim, ovim teorijama se zamjera što se neki elementi faktora čovjek mogu tretirati kao elementi okoline. To se, prije svega odnosi na: njegovo socijalno porijeklo, ekonomski i porodični status, rednu sredinu, nivo obrazovanja, obuku vozača drugih učesnika u saobraćaju.

Stoga bi najprihvatljivija bila podjela na objektivne i subjektivne faktore, s obzirom da ona iscrpljuje najbitnije činioce uzročnosti saobraćajnih delikata.

Objektivnim faktorima se smatraju društveni, tehnički i prirodni, dok u subjektivne faktore spadaju činioci vezani za ličnost čovjeka kao učesnika u saobraćaju.

DOMAĆA ZAKONSKA RJEŠENJA U CRNOJ GORI

Sve aktivnosti koje se sprovode od strane državnih organa, konkretno za potrebe ovog rada, kontrolom saobraćaja, moraju se preduzimati u skladu sa zakonskim odredbama, odnosno, u skladu sa zakonom o bezbjednosti saobraćaja na putevima ("Sl. list CG", br. 3/2012, 58/2014 i 14/2017 - odluka US). Interesantno je, pak, to da zakonodavac u zakonu ne koristi termin PREVENCIJE, već koristi neke druge termine kao SPRJEČAVANJE ili, pak, OTKLANJANE, koji indirektno, ukazuju na djelovanje koje ima preventivni karakter. Primjera radi, u članu 11. pomenutog zakona, zakonodavac je propisao da se: Saobraćaj na javnom putu može se ograničiti ili zabraniti, ako je to neophodno radi sprječavanja ili otklanjanja opasnosti za učesnike u saobraćaju, sprječavanja oštećenja javnog puta ili izvođenja radova na javnom putu, odnosno kad je neophodno preduzeti hitne mjere koje se ne mogu odlagati. Konkretno, za tematiku našeg rada, zakonodavac je pomenutu kontrolu saobraćaja propisao u članu 306. Zakona o bezbjednosti saobraćaja na putevima u kom se jasno kaže sljedeće: Kada se u kontroli saobraćaja utvrdi postojanje neposredne opasnosti po učesnike u saobraćaju, nadležni organ narediće upravljaču vozila da preduzme mjere za otklanjanje neposredne opasnosti po učesnike u saobraćaju na putu, odmah po saznanju o postojanju takve opasnosti i o tome obavijestiti organ državne uprave nadležan za poslove saobraćaja. Organ državne uprave nadležan za poslove saobraćaja dužan je da se stara da se otklone nastale opasnosti na putu, u skladu sa zakonom kojim se uređuju javni putevi. Upravljač puta dužan je da, bez odlaganja, postupi po naredbi iz stava 1. ovog člana i preduzme mjere za otklanjanje opasnosti, a ako nastalu opasnost nije moguće otkloniti u kratkom roku, da preduzme mjere da se spriječi nastajanje opasnosti po učesnike u saobraćaju. O preduzetim mjerama i izvršenim radnjama upravljač puta dužan je da obavijesti nadležni organ (Službeni list Crne Gore).

Ovim odredbama zakonodavac je uredio način na koji preduzimaju radnje na otklanjanju i sprječavanju odnosno prevenciji saobraćajnih delikata, odnosno odredio je pa je propisao da će to biti organ državne uprave koji je zadužen za kontrolu saobraćaja na putevima. Napominjemo ovdje, da je ovim odredbama zakonodavac izbjegao da precizira koji je to organ, jer je ovakvo jedno određenje široko postavljeno te se može shvatiti da se radi o posebnom organu, a u praksi se mogu pojaviti različiti organi koji se bave pitanjima kontrole drumskog saobraćaja, kao što su državna policija, inspekcije, kao neke druge institucije državne uprave koje se bave takođe kontrolom drumskog saobraćaja.

Pored zakonodavčeve nepreciznosti u ovom članu, također, primjećujemo, kao u predhodnom dijelu teksta, da se zakonodavac nije koristio terminom prevencija saobraćajnih delikata, što su neka druga paralelna zakonodavstva uvela u svoje zakonske okvire, ovo iz razloga što se bar deklarativno ne primjećuje da je crnogorski zakonodavac posvjedećen prevenciji saobraćajnih delikata, barem kroz samo jedan vid prevencije kriminaliteta kroz kontrolu saobraćaja.

UPOREDNO PRAVNA RJEŠENJA

Zakonodavstvo Republike Srbije, Zakon o bezbjednosti saobraćaja na putevima, ("Sl. glasnik RS", br. 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - odluka US, 55/2014, 96/2015 - dr. zakon, 9/2016 - odluka US, 24/2018, 41/2018 i 41/2018 - dr. zakon) za razliku od crnogorskog zakonodavca u članu 294. pomenutog srbijanskog zakona, određuje na sljedeći način: Kada se u kontroli saobraćaja utvrdi postojanje neposredne opasnosti po učesnike u saobraćaju, nadležni organ unuttarnjih poslova narediće upravljaču puta da preduzme mjere za otklanjanje neposredne opasnosti po učesnike u saobraćaju na putu, odmah po saznanju o postojanju takve opasnosti i o tome će obavijestiti organ nadležan za nadzor nad stanjem puteva. Organ koji vrši nadzor nad stanjem puteva dužan je da se stara da se otklone nastale opasnosti na putu u skladu sa svojim nadležnostima. Upravljač puta, dužan je da bez odlaganja postupi po naredbi iz stava 1. ovog člana i preduzme mjere za otklanjanje opasnosti, a ako nastalu opasnost nije moguće otkloniti u kratkom roku, da preduzme mjere da se spriječi nastajanje opasnosti po učesnike u saobraćaju (Službeni glasnik RS). O preduzetim mjerama i izvršenim radnjama upravljač puta dužan je da izvijesti organ koji je naredbu izdao. Ovim je srbijanski zakonodavac, konkretnije, odredio koji će to organ preduzeti kontrolu saobraćaja, odnosno mjere koje su usmjerene na prevenciju saobraćajnih delikata, odnosno sprječavanja i otklanjanja opasnosti od nastanka istih kroz rad na kontroli saobraćaja.

NAJČEŠĆI UZROCI SAOBRAĆAJNIH DELIKATA

Uzroci saobraćajnih nezgoda su oni neposredni uzroci koji uz napred navedene činioce dovode do saobraćajne nezgode. Ti uzroci se prevashodno odnose na način vožnje, način poštovanja saobraćajnih propisa i na stanje učesnika u saobraćaju. Analizom saobraćajnih nezgoda, možemo zaključiti da su najčešći uzroci saobraćajnih nezgoda (Korać, Ivanović i Begović, 2010:159).

- Neprilagođena brzina,
- Vožnja u alkoholiziranom stanju,
- Neprovisno preticanje,
- Neprovisna radnja vozilom,
- Neustupanje prvenstva prolaza,
- Vožnja lijevom stranom,
- Nedržanje odstojanja.

PRIJEDLOZI PREVENCIJE SAOBRAĆAJNIH DELIKATA

Pod preventivnim mjerama, podrazumijevaju se mjere državnih i drugih oragana usmjerene na sprječavanje negativnih pojava ili zabranjenih posljedica i na stvaranje uvjeta da do takvih pojava i posljedica ne dođe. Svi osnovni sistemi i represije i prevencije koji se susreću u drugim oblastima društvenog života, gdje dolazi do napada na dobra i vrijednosti društvene zajednice, susreću se i na području saobraćaja. Oblast bezbjednosti saobraćaja predstavlja složen, specifičan sistem, koji

obuhvaća više podсистema, koji su povezani direktnim i povratnim spregama i odlikuju se nizom socioloških i socijalnih, privredno-ekonomskih i tehničkih osobina. Bezbjednost saobraćaja, načelno posmatrano jeste svojstvo koje određuje mogućnost ili vjerovatnoću izvršenja pojedinih saobraćajnih aktivnosti, bez negativnih posljedica po život i zdravlje učesnika u saobraćaju, kao i bez materijalnih i drugih vrsta šteta pri tome (Ibid:167).

Važno je kod vozača razviti svijest o opasnosti koju predstavlja motorno vozilo i njegovo učešće u saobraćaju, smisao socijalne odgovornosti, samokritičnost, shvaćanje da propisi nisu nešto što mu je nametnuto, što ga sputava, već da je to odraz suštine kojom mu je garantirano bezbjedno učešće u saobraćaju. Zadatak je subjekta u sistemu obuke, da od samog početka obuke, kod budućih vozača stvaraju navike, shvaćanja, vrednosti, mišljenja i druge socijalne i etičke kvalitete, kao i da razvijaju reakciju budnost i zapažanje, snalažljivost i sposobnost, za brzo i adekvatno reagiranje, pažnju percepciju i ostala svojstva koja mu omogućavaju da udovolji složenim i suvremenim zahtjevima saobraćaja a samim tim i njegovoj bezbjednosti. Obuku za vozače motornih vozila, uglavnom, pohađaju mlađi ljudi, koji su tek ispunili starosni uvjet za polaganje vozačkog ispita ili su nešto preko te granice. Veoma je važno da oni na vrijeme shvate opasnost koju sa sobom nosi neadekvatno upravljanje vozilom. S tim u vezi, kod njih treba probuditi osjećanje odgovornosti, mora im se ukazati na uzroke, moralne, emocionalne, socijalne, materijalne posljedice eventualnih saobraćajnih nezgoda. Ujedno, ovim ljudima treba ukazati i na varke koje njihov organizam emituje tijekom upravljanja vozilom, kod nas obuku za vozače vrše auto škole, a od prije nekoliko godina one organiziraju i polaganje vozačkih ispita. Nastava je programirana potpunom, a realiziranjem programa stvaraju se mogućnosti da kandidati steknu samo osnovno znanje za bezbjedno upravljanje u saobraćaju. Autoškole organizirane su pri auto moto društvima ili su u privatnom vlasništvu. U radu auto škola zapažaju se i neki nedostaci. Tako, i u procesu obuke, ne vrši se grupiranje kandidata prema stručnoj spremi, a ni program rada se ne realizira u potpunosti, osim toga u određenim slučajevima bilježi se i nedovoljno stručno pedagoško zalaganje instruktora. Svakako da je to razlog što oko 15 % kandidata položi praktični dio ispita, a oko 25% i oblasti poznavanje saobraćajnih propisa. U oko 70% slučajeva kandidati ne mogu da polože ispit iz oblasti praktičnog upravljanja motornim vozilom po završenoj obuci, već se organizira i doobuka. Polazeći od činjenice da se polaganje praktičnog dijela ispita vrši u većim gradskim sredinama, s obzirom da je potrebno ispuniti određene uvjete za dobijanje odobrenja, kao što su svjetlosno signalni uređaji i oprema, frekvencija saobraćaja i dr. Pojedine autoškole svoje slabe rezultate opravdavaju tom činjenicom. Isto tako, uočljivo je da autoškole i nisu u dovoljnoj mjeri zainteresirane za krajnje rezultate obuke, kao i za bezbjednost saobraćaja uopće. Uočeno je i da kandidati koji su više od 3 puta polagali vozački ispit, najbrojniji učesnici saobraćajnih nezgoda u prve tri godine vozačkog staža, što govori o njihovoj nedovoljnoj obučenosti, a i o neadekvatnim kriterijima komisija za polaganje vozačkog ispita. Istovremeno, čak i oni koji se profesionalno bave upravljanjem vozila, vozački ispit polažu u proseku 5-10 puta, a najčešći su učesnici saobraćajnih nezgoda u prve tri godine vozačkog staža, prilikom provjere ovih kandidata iz oblasti poznavanja saobraćajnih propisa, konstantirano je da je njihovo znanje skoromno, čime se nikako ne smijemo zadovoljiti. Rad auto škola i komisija

za polaganje vozačkih ispita veoma je značajan u osposobljavanju vozača a i za ukupnu bezbjednost u saobraćaju. Uočava se veoma veliki raskorak između auto škola i komisija za polaganje vozačkog ispita. Obuku bi trebalo vršiti profesionalnije kako bi se postigli bolji rezultati. Naime, kandidati u tijeku obuke, u autoškoli, uglavnom ne predju brzinu od 60 km/h, dok nakon stjecanja vozačke dozvole u realnim uvjetima, pribjegavaju vožnji pri brzini od 100 km/h i više. S obzirom da nisu obučeni za vožnju pri tolikoj brzini, sasvim je logično da su takvi vozači potencijalni učinioci saobraćajnih nezgoda. Također, u tijeku obuke, veoma malo, pa skoro nikakva pažnja se poklanja obuci vozača za vožnju u uvjetima smanjene vidljivosti, magle, kiše, snijega, leda, itd.. Tako da se vozači tek po stjecanju vozačke dozvole nepripremljeni, prvi put susreću sa ovakvim uvjetima vožnje. Na osnovu navedenog, mišljenja smo, da bi auto škole trebale da kandidata maksimalno pripreme za vožnju u realnim uvjetima. Oni moraju biti obučeni da voze u neadekvatnim uvjetima, u uvjetima smanjene vidljivosti, da reagiraju u opasnim situacijama, te da voze brzo, ali bezbjedno, trebaju da nauče da kontroliraju svoje vozilo u svakom trenutku i pod bilo kojim okolnostima (Ibid:172-173). Obuka vozača, stoga, je primarni segment spremanja vozača.

Adekvatnom obukom, koja mora biti u skladu sa realnim uvjetima koji vladaju na cestama, uz usvajanje znanja iz oblasti saobraćajnih propisa u velikoj mjeri ostvaruje se efekat na polju prevencije saobraćajnih nezgoda. Kontrolom i reguliranjem saobraćaja vrši se preventivni nadzor nad pridržavanjem propisa i nastoji se stvoriti bolja i bezbjednija sredina za sve učesnike u saobraćaju. Kontrola ima za cilj da vozačevo ponašanje zadrži u određenim normativno dozvoljenim okvirima. S obzirom da se kontrola saobraćaja obavlja na putu, ona se sukobljava i u izvesnoj meri mora da otklanja ili ublažava negativne posljedice ukupnog društvenog reagiranja, posebno nekih mjera društvene intervencije u saobraćaju. Bez obzira što je riječ o preventivnoj mjeri, usljed nepoštivanja društvenih normi od strane lica koja ne poštuju društvene norme, slobode i prava drugih, kontrola saobraćaja ima represivna obilježja. To je razlog što se sprovođenje ove mjere povjerava državnim organima, specijalno opredeljenim i osposobljenim, a ujedno i prilagođenim suvremenim uvjetima kriminaliteta i suzbijanju saobraćajnih delikata. Razvojem saobraćaja, potrebe šireg angažiranja i specifičnosti zadataka u okviru ovih organa i službi, formiraju se specijalne jedinice saobraćajne policije (Ibid:173:174).

Kontrola saobraćaja je vrlo složena mjera, prije svega zbog delikatnih ovlašćenja dosta obilnih ograničenja i zabrana učesnicima u saobraćaju, delikatnih sankcija, kao i zbog složenih uvjeta u kojima se vrši represija koja može utjecati, i kako na stanje bezbjednosti saobraćaja, tako i na lična dobra učesnika u saobraćaju. Osim toga, kontrola saobraćaja je jako skupa mjera zbog angažiranja velikog broja ljudi i skupe tehnike. Stoga, nosioci kontrole imaju odgovorne i složene zadatke koje trebaju ostvarivati aktivnošću u složenom uvjetima. Kontrola mora adekvatno pratiti razvoj, intezitet i obim saobraćaja, u cilju uspostavljanja skladnog odnosa između obima kontrole, stanja bezbjednosti i frekvencije saobraćaja. Osim toga, kontrola mora biti selektivna, sadržajno, vremenski i prostorno usmjerena i orijentirana i na one pojave koje na određenoj dionici puta u određenom vremenu predstavljaju izvore opasnosti i dovode do blokiranja frekvencije saobraćaja. Obim i struktura saobraćaja, uvjeti u kojima se saobraćaj odvija, uvjeti u kojima se događaju negativne društvene pojave u

saobraćaju, posebno saobraćajne nezgode i njihovi pojavni oblici, najkonkretnije određuju zadatak kontrole saobraćaja. U kontroli, polazna osnova svake aktivnosti mora biti praćenje pojave na putu. Da bi se to osiguralo, potrebno je voditi operativne karte za svaki patrolni sektor i nasilje u koje će se upisati sve nezgode sa takvim simbolima i bojama iz kojih će se videti mjesta gdje se događaju, posljedice tih nezgoda i uzroci zbog kojih su nastale a potom se na osnovu rezultata tog praćenja određuju zadaci kontrole (Ibid:174).

Veoma je značajno i optimalno pokrivanje puteva patrolama, a suštinsko je pitanje sadržajno, vremensko i prostorno usmjeravanje kontrole, njeno usmjeravanje na suštinske probleme bezbjednosti saobraćaja radi postizanja što boljih rezultata. Patrola treba da preduzme ono što je, sa aspekta bezbjednosti saobraćaja, najpotrebnije, njen zadatak ne smije se svoditi na otkrivanje prekršaja, već prije svega na sprječavanje prekršaja a time i saobraćajnih nezgoda, na pomaganje učesnicima u saobraćaju, na uočavanja opasnosti na putu, obavezu ukazivanja na nju nadležnom organu ili organizaciji prije nego što ta opasnost počne da uzima žrtve. Ovakvim odnosom prema izvorima opasnosti u znatnoj mjeri sprječavaju se saobraćajne nezgode, a u kontekstu toga nastupanje prekršaja ili krivičnih djela protiv bezbjednosti javnog saobraćaja (Ibid:175-176).

Kontrola saobraćaja ima veliku preventivnu ulogu. Naime na ovom području najjasnije se može uočiti sve veća pozitivna transformacija funkcije policije u borbi protiv socijalno patoloških pojava uopće od klasično represivne ka preventivnoj.

Ovakva transformacija je rezultat općeg razvoja društva i saznanjima da se proaktivnim djelovanjima najefikasnije napadaju i ugrožavaju izvori negativnih društvenih pojava. Sama pojava vozila saobraćajne policije na putu, koje je radi bolje uočljivosti, upadljivo dvobojno ofarbano, ima određene preventivne efekte. Prisustvo saobraćajne policije na putu ima preventivni efekat jer pruža garanciju, poziva na red, i predstavlja opomenu onima koji ne vode računa o propisima. Raspoređena na čitavom sektoru i na najopasnijim mjestima, policija će svojim prisustvom ublažiti agresivnost, doprinijeti smanjenju broja grešaka, podstaći na pažnju u saobraćaju. Iskustva su pokazala da samo prisustvo povećanog broja patrola saobraćajne policije, posebno u kritičnim periodima i na kritičnim mjestima, značajno utječe na reduciranje broja saobraćajnih nezgoda. Prisustvo patrola saobraćajne policije na putu, na vozače ostavlja utisak da nisu prepušteni sami sebi na milost i nemilost eventualnim neprilikama koje mogu doživjeti na putu.

Patrole saobraćajne policije, da bi omogućile nesmetano i bezbjedno odvijanje saobraćaja, moraju pratiti stanje na putu, procjenjivati i preduzimati ono što je konkretnoj situaciji najpotrebnije. Zapažanja o nedstacima vezanim za put, signalizaciju, vozila, ponašanje pojedinih kategorija učesnika u saobraćaju, mogu korisno poslužiti i naći svoje mjesto u planovima preduzeća koja održavaju puteve, proizvođačima vozila, auto školama, kao i brojnim drugim subjektima.

Veoma su značajne poruke, informacije, saznanja, zapažanja i preporuke koje policija može slati putem radio veze informativnim sredstvima učesnicima u saobraćaju. Ako postoji dobra suradnja između policije i sredstava informiranja i navike vozača da ta sredstva koriste, učesnici u saobraćaju se mogu blagovremeno informirati o opasnim mjestima na putu iznenadnim ili očekivanim preprekama i zagušenjem u saobraćaju (Ibid:171).

Da bi kontrola saobraćaja bila dobro usmjerena i kao mjera društvene intervencije dala odgovarajuće efekte, neophodno je da starešinski kadar daje patrolama policije konkretne zadatke, da prati njihov rad i analizira efekte tog rada. Neophodno je pratiti i proučavati strukturu saobraćaja za svaki patrolni sektor u razna doba dana, učestalost, vrstu i karakter saobraćajnih nezgoda, njihove uzroke, posljedice, prostornu i vremensku lokaciju, stepen opasnosti na putu i nastojati da se onda na osnovu toga predvide kritični periodi. Na osnovu ovakvog praćenja potrebno je izvršiti razmještaj raspoloživog ljudstva i tehnike, ukazati na pojave na koje posebno treba da obrate pažnju, pomoć koju treba da pruže i mjere koje treba da preduzmu, radi ostvarivanja optimalne discipline učesnika u saobraćaju, intezitet primjene represivnih mjera i odrediti druge mjere u skladu sa propisima saobraćaja. Ujedno, osigurati suradnju saobraćajnih patrola, njihovu povezanost, u jedinstveni sistem koji će biti sposoban da brzo i efikasno reagira na svaku ukazanu potrebu s obzirom da se saobraćaj brzo odvija. Potrebno je istaći da efekti koje daje kontrola ovise i od tehnike njenog vršenja, metodologije kontrolno-inspektivnih akcija i standarda tehnike, policijske taktike saobraćajnih policajaca. Kriminalistička metodika i taktika dale su dobre rezultate, u vezi sa načinom saslušavanja svjedoka u krivičnom postupku, ali nisu dovoljnu pažnju posvijetile metodici i taktici postupanja saobraćajne policije sa učesnicima u javnom saobraćaju, kao i u okviru preventivne tako i represivne aktivnosti. Kontrola je relativno stara mjera. Kod nas, posle drugog svetskog rada, jedno vrijeme obavljali su je, jedino, putari. Razvijala se i stvarala u uvjetima relativno nerazvijenog saobraćaja i oskudne kadrovske i tehničke opremljenosti. Sada su uvjeti daleko drugačiji, kako u pogledu saobraćaja i onoga što se od kontrole očekuje tako i u pogledu kadrovske i tehničke opremljenosti. Upotreba radara, mjerenje procenata alkohola u krvi, omogućava daleko efikasniju kontrolu. Poželjno je da se uvedu i testovi na drogu u krvi vozača, kao i postavljanje kamera na kritičnim mjestima. Potrebno je brže prevazići rutinerstvo i ovu mjeru učiniti efikasnijom (Ibid:176).

Ne može se dozvoliti da ova skupa mjera, koja pruža velike mogućnosti, stagnira ili da eventualno daje veće efekte samo u mjeri u kojoj se povećavaju ulaganja u kadrove i tehniku. Kontrolom je reguliranje saobraćaja svedeno na najužu mjeru. Sve veći značaj dobijaju mjere kojima se poboljšava protok saobraćaja. Saobraćajna policija treba da rješava probleme gustine saobraćaja. Ukoliko se brzo ne otklone prepreke koje smanjuju kapacitet ili se pak saobraćaj ne usmjeri drugim pogodnim pravcem, može doći do ozbiljnih zastoja i saobraćajnih nezgoda, ne samo na datome mjestu, već i mnogo dalje od njega. U ovakvim uvjetima, osnovni je zadatak da se održi odvijanje nesmetanog saobraćaja na glavnom pravcu. Međutim, treba izbjegavati postavljanje saobraćajne patrola na nepreglednim mjestima ili neposredno iza krivina, nepreglednog dijela puta. Ove patrola se ne mogu na vrijeme uočiti, pogotovu ako se vozilom upravlja malo brže, a u istom pravcu je zaustavljena kolona, dok se iz suprotnog pravca kreću vozila. U takvim slučajevima gotovo neizbježno dolazi do saobraćajnih nezgoda. Često se postavljanje patrola na nepreglednim mjestima opravdava faktrom iznenađenja ili isključivanjem mogućnosti da sumnjivi učesnik u saobraćaju, po uočavanju saobraćajne patrola, promijeni pravac kretanja i izbjegne kontrolu. Rezultate kontrole saobraćajne patrola ne treba promatrati kroz broj izdatih mandatnih kazni i podnijetih prekršajnih prijava. Prioritet treba dati preventivi,

jer ukazivanjem na određene nedostatke ili davanjem savjeta postižu se daleko veći efekti. Nije uvijek mandatna kazna najbolje rješenje, ali nekad je neophodna (Ibid).

Pored klasičnog modela kontrole saobraćaja, u cilju uspješne prevencije saobraćajnih delikata, veća pažnja mora biti poklonjena suvremenim modelima kontrole saobraćaja, kao što je uvođenje u svakodnevni rad saobraćajne policije i vozila bez obilježja policije, tzv presretače. Radi se o vozilima visokih tehničkih mogućnosti opremljenih sa posebnom opremom za otkrivanje i dokumentiranje prekršaja i krivičnih djela u saobraćaju. Oprema koju posjeduju ova vozila omogućava dokumentiranje učinjenih prekršaja i krivičnih djela putem video zapisa, kada je vozilo u pokretu ili kada miruje. Na ovaj način, tj. uvođenjem novog modela kontrole saobraćaja, vozači će biti neprestano izloženi riziku od mogućeg otkrivanja i sankcioniranja njihovog kršenja propisa u saobraćaju, bez obzira na koje vrijeme i na kojem putu se nalazili. Ovakva vozila su već neko vrijeme u upotrebi u razvijenim zemljama. Iskustva tih zemalja govore o višestrukoj korisnosti u cilju otkrivanja i sankcioniranja najtežih saobraćajnih prekršaja. S obzirom na zadatke, koji se pred njih postavljaju, to moraju biti vozila izuzetnih tehničkih performansi. Na taj način je omogućeno razvijanje velikih brzina kretanja uz izuzetno ubrzanje. Osim toga, za ova vozila su značajne garancije proizvođača u pogledu izdržljivosti motora i menjača, zbog režima rada u kojima se vozila koriste. Naravno, pred ova vozila se postavljaju najveći zahtjevi u vidu aktivnih i pasivnih elemenata bezbjednosti, izdržljivosti šasije i trajnosti limarije, boje i laka. Prilikom nabavljanja i opremanja ovih vozila mora se voditi računa da to budu vozila različitih proizvođača u cilju što težeg prepoznavanja na putu. Zbog navedenih izuzetnih tehničkih performansi vozila, policijski službenici koji njima upravljaju moraju da budu dodatno obučeni za vožnju kako bi odgovorili svim profesionalnim zahtjevima koji se pred njih postavljaju. Što se samog principa rada tiče, on je omogućen zahvaljujući posebnoj opremi koja je ugrađena u takvo vozilo. U trenutku kada je prekršaj uočen, operater podešava kameru koja je opermljena najsavremenijom optikom i zumira registarsku tablicu tog vozila. S obzirom na visok kvalitet opreme snimanje je moguće u svim vremenskim usvjetima pa čak i noću. Uređaj prati brzinu vozila koje se prati, ali je isto tako moguće izmjeriti brzinu vozila koje dolazi u susret. Pored toga, presretači mogu da rade i u stacioniranom stanju i da zaustavljeni pored puta mjere brzinu vozila ili neki drugi prekršaj. Pogodnost ovih vozila je u tome što kad se promatraju spolja, nikada ne bi pogodili da se radi o vozilima saobraćajne policije, ali kada se na zadnjem staklu pojavi displej na kome stoji ispisano npr POLICIJA PRATITE NAS ili ZAUSTAVITE VOZILO, odmah postaje jasno da je u pitanju policijsko vozilo. Osim, displeja, vozači ovih vozila su uvježbani da stignu vozila koja ne poštuju ograničenje brzine na putevima (Ibid:177-178).

Displej koji koristi policija ima mogućnost ispisa preko 200 poruka različite sadržine. Video zapisi i učinjenim prekršajima se arhiviraju i koriste za sačinjavanje i dokumentacije koja se dostavlja sudiji uz zahtjev za pokretanje postupka. Učinocima prekršaja se na njihov zahtjev pokazuje dokumentirani prekršaj, na licu mjesta, odnosno na mjestu zaustavljanja. Obzirom da ovi uređaji ne emitiraju nikakav signal oni su potpuno nevidljivi za sve radar detektore, tako da ne postoji mogućnost da vozači budu upozoreni da će njihov prekršaj biti otkriven i dokumentiran. Očekivani rezultati primjene ovih vozila su smanjenje brzine kretanja na putevima, a to će

doprinijeti samnjenju broja saobraćajnih nezgoda, a osim toga na ovaj način se stvaraju uvjeti za sankcioniranje manjeg dijela najbezobzirnijeg dijela populacije koja je do sada drastično prekoračivala brzine kretanja (Ibid:178). Ovi primjeri su se pokazali uspješnim u mnogim zemljama.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Propisi o bezbjednosti saobraćaja na putevima imaju izuzetan značaj za organizaciju i ostvarivanje prevencije saobraćajnih delikata. Oni su sami po sebi i po svom sadržaju prevashodno usmerjeni i cilj im je da što potpunije uobliče pravila ponašanja da se stvore uvjeti za bezbjedno obavljanje saobraćajne djelatnosti. Osnovni propis kojim se regulira bezbjednost drumskog saobraćaja je Zakon o bezbjednosti saobraćaja na putevima. Ovim Zakonom određuju se osnovni oblici prevencije u funkciji tri već navedena faktora, a to su čovjek, put i vozilo. Osim ovog zakona, tu je i Krivični zakon, u kojem su inkriminisna krivična djela protiv bezbjednosti saobraćaja. Istovremeno, pravosudnim i drugim državnim organima koji se bave negativnim pojavama u ovoj oblasti, nameće se obaveza da permanentno prate sve mjere koje se preduzimaju u cilju postizanja što većeg stepena bezbjednosti saobraćaja na putevima.

Sa aspekta rada sudova, itekako je važan njihov rad, kao i tužilaštva i drugih organa koji učestvuju u krivičnom postupku, kao i u prekršajnom postupku, ali i u opštinama i u drugim relevantnim subjektima kada je riječ o dostavljanju neophodnih podataka, što daje na značaju da se prilagode i mišljenja za otklanjanjem uztoka, stvore uvjeti za poboljšanje organizacije i druga neophodna rješenja u cilju sprječavanja i suzbijanja saobraćajnih nezgoda.

LITERATURA

1. Bošković, M. (2002) Kriminologija s penologijom, dio II Socijalna patologija, Novi Sad.
2. Dragač. R., Vujanić, M. (2002) Bezbednost saobraćaja II dio, Beograd.
3. Korać, H., Ivanović R. A., Begović, A. (2010) Prevencija Kriminaliteta, Univerzitet u Novom Pazaru, Beograd.
4. Krivokapić V. (2002) Prevencija kriminaliteta, Beograd.
5. Službeni glasnik RS.
6. Službeni list Crne Gore.

RESUME

Regulations on traffic safety on the roads are of exceptional importance for the organization and realization of the prevention of traffic offenses. They are, within themselves and in their content, primarily oriented, and their goal is to shape the rules of conduct as completely as possible in order to create conditions for the safe performance of traffic activities. The basic regulation that regulates road traffic safety

is the Law on Road Traffic Safety. This Law determines the basic forms of prevention in the function of the three already mentioned factors, and they are the man, the road and the vehicle. In addition to this law, there is also the Criminal Code, which criminalizes crimes against traffic safety. At the same time, judicial and other state bodies dealing with negative phenomena in this area are obliged to permanently monitor all measures taken in order to achieve the highest possible level of road safety.

From the aspect of the work of courts, their work is very important, as well as the prosecutor's office and other bodies involved in criminal proceedings, as well as in misdemeanor proceedings, but also in municipalities and other relevant entities when it comes to providing the necessary data and opinions for eliminating leaks, creating conditions for improving the organization and other necessary solutions in order to prevent and combat traffic accidents.

EKOLOŠKI KRIMINALITET KAO FAKTOR UGROŽAVANJA BEZBEDNOSTI ¹

Džemil Jakupović
Novi Pazar

Apstrakt

Ekološki kriminalitet i ugroženost životne sredine predstavljaju veoma ozbiljnu pretnju po bezbednost ljudi, njihovo zdravlje i imovinu. Ovaj rad ima za cilj da ponudi deskripciju ekološkog kriminaliteta, objasni razvoj i pojavne oblike ekološkog kriminala, njihove uzroke, njihovu rasprostranjenost i učestalost kao i bezbednosne konsekvence koje nastaju kao proizvod ovih nelegalnih aktivnosti. S tim u vezi posebno je obrađen organizovani ekološki kriminalitet kao faktor ugrožavanja bezbednosti i implikacije koje ovaj vid kriminaliteta proizvodi. Pored navedenog u ovom radu obrađen je krivičnopravni aspekti regulativa koju su doneli i koju sprovode državni organi i međunarodne organizacije.

Ključne reči: životna sredina, ekološki kriminalitet, ekološka bezbednost, krivičnopravni okvir, zaštita životne sredine, implikacije ekološkog kriminaliteta, represija i prevencija ekološkog kriminaliteta.

ENVIRONMENTAL CRIME AS A FACTOR OF SECURITY THREAT

Abstract

Environmental crime and the endangerment environment pose a serious threat to citizen's safety, their health and possessions. This work aims to offer a description of environmental crime, explain the development and occurrence shapes of environmental crime, it's causes, it's prevalence and frequency as well as security consequences caused by these illegal activities. In connection with that, special attention was given to the processing of the organized environmental crime as a security jeopardizing factor and the implication that such criminality causes. In addition to the above this work will cover the criminal law aspects and the regulations brought up and conducted by State authorities and international organizations.

Key words: environment, environmental crime, environmental security, criminal law framework, environmental protection, implications of environmental crime, repression and prevention of environmental crime.

¹ *Rad predstavlja prilagođen deo master rada Ekološki kriminalitet kao faktor ugrožavanja bezbednosti, koji je odbranjen 22. septembra 2020. godine na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

UVOD

Pravo čoveka na zdravu životnu sredinu predstavlja njegovo osnovno ustavno pravo. Efikasna i pravovremena zaštita čovekovog prava na životnu sredinu ujedno predstavlja i posrednu zaštitu ostalih prava. Svedoci smo naglog razvoja ljudskog društva zahvaljujući napretku nauke i tehnologije. Međutim, upravo napredak nauke, tehnologije i industrije uopšte koji služe poboljšanju života ljudi utiče negativno na životnu sredinu koja na kraju plaća ogromnu privrednog razvoja društva.

Da upravo napredak u navedenim oblastima ostavlja posledice na životnu sredinu potvrđuje i Dr Tatjana Lukić koja kaže da „jasna veza koja postoji između ekonomskog razvoja i korišćenja prirodnih resursa je dobro poznata. Intenzivan i rastući razvoj industrije, trgovine i drugih privrednih sektora, neminovno uslovljava sve veće korišćenje prirodnih resursa” (Lukić, 2011, str. 237).

Početak 20. veka, kriminalitet kao negativna društvena pojava koja je svojstvena svakom društvu sve više prolazi kroz period adaptacije koji se ogleda u smislu prilagođavanja postojećih i nastankom novih pojavnih oblika. Nesumnjivo je da ekološki kriminalitet predstavlja jedan od savremenih oblika kriminaliteta koji sve više uzima maha kada je u pitanju rasprostranjenost. Ekološki kriminalitet karakteriše visoka profitabilnost, nizak stepen rizika otkrivanja, kao i relativno blaga kaznena politika. Iako nedovoljno, pitanje životne sredine i borba protiv ekološkog kriminaliteta sve više postaje predmet raznih diskusija. Zainteresovanost za ovom problematikom nastaje kao posledica naglih promena u životnoj sredini koje postaju ozbiljan bezbednosni problem. Ekološki kriminalitet odavno prevazilazi granice klasičnog ekološkog kriminaliteta i sve više postaje organizovani ekološki kriminal sa elementom inostranosti uz propratne nesagledive posledice po bezbednost, s tim u vezi, zahteva veću pažnju nego ikada ranije.

Predmet našeg istraživanja je deskripcija ekološkog kriminaliteta, pružanje opisa njegove geneze i fenomenologije, ukazivanje na njegove uzroke i trendove u njegovom razvoju kao i implikacije koje ova kriminalna pojava ostavlja na bezbednost. U radu će se posebna pažnja posvetiti fenomenu ekološke bezbednosti. Rad će doneti analizu postojećeg zakonskog okvira u Republici Srbiji i njegove usklađenosti sa međunarodnim pravom, uporednim rešenjima sa izabranim zakonodavstvima u istoj oblasti, kao i praksu aktuelnog stanja u borbi protiv ove vrste kriminaliteta, odnosno metodiku nadležnih organa u suprotstavljanju ekološkom kriminalitetu.

KONCEPTUALNI OKVIR ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Da bi se upustili u razmatranje konceptualnog okvira zaštite životne sredine, a potom i definisanje ekološkog kriminaliteta i ekološke bezbednosti, važno je pre svega definisati pojam životne sredine. Prema Zakonu o zaštiti životne sredine „životna sredina predstavlja skup prirodnih i stvorenih vrednosti čiji kompleksni međusobni odnosi čine okruženje, odnosno prostor i uslove za život” (“Sl. glasnik RS”, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - dr. zakon, 72/2009 - dr. zakon, 43/2011 - odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018 – dr. zakon i 95/2018 – dr. zakon).

Pregledom relevantnih radova iz životne sredine, zaključujemo da životna sredina predstavlja višeznačan pojam a njenim definisanjem se nabrajaju mnoge vrednosti kao neodvojivi deo samog pojma. Pa tako, Bjelajac i saradnici navode da životna sredina predstavlja pojam koji se sastoji od više vrednosti. S tim u vezi, navedeni autori daju sledeću definiciju: „životna sredina je termin koji podrazumeva prirodno okruženje: vazduh, voda, zemljište, životinjski i biljni svet; pojave i delovanja: klima, jonizujuća i nejonizujuća zračenja, buka i vibracije; okruženje koje je stvorio čovek: gradovi i druga naselja, infrastrukturni, industrijski i drugi objekti, uključujući i istorijsko-kulturnu baštinu” (Bjelajac, Dašić, Spasović, 2011, str. 567-568).

Aleksandra Ljuština navodi da „zaštita životne sredine nužno podrazumeva skup različitih postupaka i mera koji sprečavaju ugrožavanje životne sredine s ciljem očuvanja biološke ravnoteže. Ekološka zaštita je multidisciplinarna, a njena multidisciplinarnost proističe iz činjenice da zdravlje, životna sredina i socijalni uslovi predstavljaju kompleks oblasti i problema koji su u stalnoj interakciji. Zbog toga, svaki poremećaj stanja životne sredine dovodi do ekoloških poremećaja i poremećaja socijalnih odnosa koji su međusobno povezani i uslovljeni” (Ljuština, 2010, str. 11).

Zdrava životna sredina je veoma važna za život čoveka, njegovo zdravlje pre svega, pravilnu ishranu, mentalni i fizički razvoj, privrednu delatnost, slobodno vreme, rekreaciju, kreativnost i samoafirmaciju, stvaranje kulturnih vrednosti itd. Životna sredina je povezana sa nacionalnim i međunarodnim ekonomsko-energetskim i javnofinansijskim sektorom, ali i ljudskim pravima, te ukupnom nacionalnom, međunarodnom i globalnom politikom i bezbednošću. Najzad, Saša Mijalković na kraju zaključuje da je više nego očigledna korelacija između životne sredine i bezbednosti pojedinca, društva, države i međunarodne zajednice (Mijalković, 2009). Kao odgovorna zemlja međunarodne zajednice, Republika Srbija je usvojila neke od najbitnijih principa i pravila ekološke politike i ekološkog prava, pre svega, u Ustavu Republike Srbije iz 2006. godine u kojem je definisana životna sredina i njena zaštita: „Svako ima pravo na zdravu životnu sredinu i blagovremeno i potpuno obaveštenje o njenom stanju. Svako a posebno Republika Srbija i autonomna pokrajina, odgovoran je za zaštitu životne sredine. Svako je dužan da čuva i poboljšava životnu sredinu” (Ustav RS, 2006, član 74. stav 1-3). Imajući u vidu značaj životne sredine za bezbednost ljudi, naša država je u svom najvišem pravnom i političkom aktu proklamovala zaštitu životne sredine, tako da pravo čoveka na zdravu životnu sredinu predstavlja ustavno pravo, pokazujući ozbiljan i nedvosmislen interes za stanje životne sredine i njenu zaštitu.

Poslednji i ujedno važeći zakonski okvir zaštite životne sredine kompletiran je od 2009. godine donošen je set posebnih zakona kojima se tretiraju pitanja od važnosti za određene oblasti životne sredine: „Zakon o Fondu za zaštitu životne sredine“ (prestao da važi 2012 godine“ (Sl. glasnik RS", broj 93 od 28. septembra 2012) ; „Zakon o zaštiti prirode“ ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009, 88/2010, 91/2010 - ispr., 14/2016 i 95/2018 – dr. zakon); „Zakon o nacionalnim parkovima“ ("Sl. glasnik RS", br. 84/2015 i 95/2018 – dr. zakon); „Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda“ ("Sl. glasnik RS", br. 128/2014 i 95/2018 - dr. zakon); „Zakon o hemikalijama“ ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009, 88/2010, 92/2011, 93/2012 i

25/2015); „Zakon o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe hemijskog oružja i o njegovom uništavanju“ ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009, 104/2013); „Zakon o biocidnim proizvodima“ ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009, 88/2010, 92/2011 i 25/2015); „Zakon o upravljanju otpadom“ ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009, 88/2010, 14/2016 i 95/2018 – dr. zakon); „Zakon o ambalaži i ambalažnom otpadu“ ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009 i 95/2018 – dr. zakon); „Zakon o transportu opasne robe“ ("Sl. glasnik RS", br. 104/2016, 83/2018, 95/2018 – dr. zakon i 10/2019 – dr. zakon) ; „Zakon o prometu eksplozivnih materija“ ("Sl. glasnik RS", br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 – dr. zakon, 72/2009 – dr. zakon, 43/2011 – odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018 – dr. zakon i 95/2018 - dr. zakon); „Zakon o zaštiti vazduha“ ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009 i 10/2013); „Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini“ ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009 i 88/2010); „Zakon o smanjenju rizika od katastrofa i upravljanju vanrednim situacijama“ ("Sl. glasnik RS", br. 87/2018) „Zakon o radijacionoj i nuklearnoj sigurnosti i bezbednosti“ ("Sl. glasnik RS", br. 95/2018 i 10/2019) ; „Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja“ ("Sl. glasnikRS", br. 36/2009).

U Zakonu o zaštiti životne sredine, koji ujedno predstavlja krovni zakon u ovoj oblasti, navedeni su jasno subjekti zaštite, način upravljanja prirodnim vrednostima, mere i uslovi zaštite životne sredine, monitoring životne sredine i sl. Subjekti sistema zaštite životne sredine su Republika Srbija, autonomna pokrajina, opština, odnosno grad, preduzeća, naučne i stručne organizacije i druge javne službe i građani. Glava IX ovog zakona - „Kaznene odredbe“, bliže i detaljnije reguliše pitanje sankcije za počinjena krivična dela, i to dela: pravnih lica, preduzetnika, fizičkih lica i fizičkih, tzv. odgovornih. Dalje, važno je spomenuti „Zakon o zaštiti prirode“ ("Sl. glasnik RS", br. 36/2009, 88/2010, 91/2010 - ispr., 14/2016 i 95/2018 – dr. zakon) koji je obnovljen 2016. godine, objašnjava i posebno određuje subjekte i objekte zaštite, mere zaštite, ali takođe daje pravni okvir za zaštićena prirodna dobra, odnos prema ovim dobrima i uslove i mere zaštite divljih vrsta. Neki od prekršaja pravnih i drugih lica koja se navedena u okviru spomenutog zakona su: obavljanje radnje, aktivnosti i delatnosti koje imaju uticaj na ekološki važnu oblast ili zaštićeno prirodno dobro bez zakonite saglasnosti, protivzakonito uzimanje genetičkog materijala iz prirode, korišćenje hemijskih sredstava bez pribavljene saglasnosti Ministarstva, izvršavanje nedozvoljenih radnji sa strogo zaštićenim divljim vrstama i slično (Mitrović, 2017).

Zaštita i unapređenje životne sredine na međunarodnom planu je posebno važan segment zaštite životne sredine, ako ne i najvažniji vid borbe protiv njenog ugrožavanja. S tim u vezi, unapređenju stanja životne sredine u velikoj meri doprinosi i efikasna primena principa i odredbi koje su sadržane u međunarodnim konvencijama a koje je Republika Srbija usvojila. Pa tako, naša država, pokazujući nedvosmislen interes za zaštitu životne sredine na međunarodnom planu, usvojila odredbe raznih konvencija, među kojima ćemo izdvojiti sledeće:

- Evropski sporazum o međunarodnom prevozu opasne robe (preuzeto 10.01.2020. godine sa: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/danger/publi/adr/ADR_accord_f.pdf , kao i njegovi do sada više puta novelirani aneksi);

- Međunarodna konvencija o saobraćaju na putevima (preuzeto 10.01.2020. sa: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mt_dsg_no=XI-B-19&chapter=11);
- Konvencija o međunarodnom civilnom vazduhoplovstvu (preuzeto 10.01.2020. sa <https://www.icao.int/publications/pages/doc7300.aspx>) i slično (Mitrović, 2017).

Zbog čega je naročito važno postojanje sporazuma poput Evropskog sporazuma o međunarodnom prevozu opasne robe, biće detaljnije objašnjeno nakon što se u posebnom poglavlju obrade bezbednosni aspekti ekološkog kriminaliteta i njegove implikacije, pogotovo onog organizovanog kojim se, između ostalog, vrše krivična dela u vezi sa opasnim otpadom.

Iz svega gore navedenog, možemo zaključiti da čovekovo pravo na životnu sredinu predstavlja predvorje ostalih čovekovih prava, da je zdrava životna sredina preduslov za ostvarenje ostalih prava i da samo zdrava i očuvana životna sredina garantuje ostvarenje navedenih prava.

POJAM EKOLOŠKE BEZBEDNOSTI

Kraj hladnog rata nije doneo samo kraj dugogodišnjeg nadmetanja bipolarnog sveta, već je omogućio međunarodnoj zajednici da preispita neke nove oblike ugrožavanja bezbednosti, koja je do tada bila previše zaokupirana mogućom eskalacijom sukoba sa upotrebom nuklearnog oružja. Međunarodna zajednica se našla pred novim problemom koji nije tako nov, ali je bio zapostavljen tokom Hladnog rata, a to je sve veća rastuća opasnost od globalnih ekoloških problema. Sve vidljiviji ekološki problemi dovode do savremenog poimanja bezbednosti, koje, između ostalog, podrazumeva uspostavljanje bezbednosti primarnih faktora životne sredine kao što su voda, zemlja, vegetacije, klime i ostalog što je primarna komponenta egzistencijalne bezbednosti koja dalje pokreće socioekonomske aktivnosti u svrhu političke stabilnosti. Sa razvojem društva uporedo se menja i shvatanje pojma bezbednosti. Pa tako, u vreme pojave prvih država, bezbednost se posmatra isključivo kroz okvir nacionalnih država, pa se, s tim u vezi, bezbednost shvatala kao stanje u kome nema opasnosti od vojnog napada, političke ili prisile ekonomske prirode. (Jovanović-Popović.) Kasnije, primećuje se evidentna potreba za redefinisanjem koncepta bezbednosti, inkorporirajući u koncept bezbednosti socijalnu, ekonomsku i ekološku dimenziju (Ljuština, 2012).

Mnogi autori, kao što su Mijalković (2009) i Ivanović (2010) ističu da sintagma „ekološka bezbednost“ predstavlja relativno novu sintagmu koja je nedavno uvedena u jezik bezbednosti. Navedena sintagma u operativnu upotrebu uvedena kao reakcija na razne ekološke katastrofe. Pa tako, smatra se da je zvanično uvedena 1987. godine kada je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila Rezoluciju o međunarodnoj ekološkoj bezbednosti, na predlog predsednika SSSR-a Mihaila Gorbačova, nakon černobiljske katastrofe (Mijalković, 2009).

Profesorica Dejana Jovanović Popović ističe da je „potreba za redefinisanjem pojma bezbednosti nastupila već sedamdesetih godina prošlog veka, dok je početkom osamdesetih godina prošlog veka naučnik Ričard Ulman zahtevao da ekološki faktori budu integrisani u koncept bezbednosti. Mnogobrojni naučnici, kreatori politike ili aktivisti predlagali su proširenje korišćenja tradicionalnog koncepta bezbednosti, dakle, korišćenje koncepta bezbednosti van geopolitičkog i vojnog okvira, uzimajući u obzir ekološke pretnje koje najozbiljnije ugrožavaju ljudsko blagostanje” (Jovanović-Popović, 2013, str. 103). Profesor Mijalković u svojoj knjizi „Nacionalna bezbednost“ skreće pažnju na uticaj černobiljske katastrofe na redefinisanje pojma bezbednosti: „iste godine kada se dogodila černobiljska katastrofa, 1987. godine, Svetska komisija za životnu okolinu i razvoj (poznatija kao Brundtlandova komisija) je u svom izveštaju "Naša zajednička budućnost" (eng. Our Common Future: preuzeto 01.02.2020. godine sa: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987ourcommon-future.pdf>) predložila da se pojam bezbednosti, koji se do tada tradicionalno shvatao u smislu političkih i nacionalnih pretnji suverenitetu, proširi tako da inkorporira i sve veće uticaje ekoloških izazova, pritisaka i pretnji na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou“(Mijalković, 2009, str. 162). Razlog tome je, kako kaže Skinner, što se posledice i efekti černobiljskog sindroma mogu iskazati kao: "akcident bilo gde, znači akcident svuda” (Skinner, 2005, str, 25).

Analizirajući dostupnu literaturu autora koji se bave ekološkom bezbednošću, možemo zaključiti da postoji ogroman broj definicija ekološke bezbednosti, a ono što je zajedničko svim definicijama i objašnjenjima ekološke bezbednosti jeste to da su autori saglasni da ekološka bezbednost predstavlja bočno, moderno proširenje koncepta bezbednosti, međutim, još uvek ne postoji opšteprihvaćena, univerzalna definicija ekološke bezbednosti.

Pa tako, Mijalkovski ekološku bezbednost definiše kao „integralnu komponentu bezbednosti pojedinca, društva, države i međunarodne zajednice, a rezultanta je uzročno-posledičnih odnosa pojava stvaranja i ugrožavanja bezbednosti, s jedne strane, i životne sredine, s druge strane. Pri tom se pod životnom sredinom podrazumeva geoprostor u kojem čovek bitiše, odnosno zemljište, voda, vazduh, makro i mikro biljni i životinjski svet i infrastruktura koju je stvorio čovek“(Mijalković, 2009, str. 163).

Analizirajući navedenu definiciju, možemo zaključiti da se predmet ekološke bezbednosti može posmatrati kroz dve komponente:

- bezbednosti životne sredine, što obuhvata njenu zaštitu, poželjno održanje i unapređenje, odnosno njenog ugrožavanja pojavama prirodnog, ljudskog i tehničko-tehnološkog porekla (rizici pretnje životnoj sredini) i
- bezbednosti ljudi, što obuhvata zaštitu država, međunarodne zajednice i planete, odnosno ugrožavanja njihove bezbednosti pojavama degradirane životne sredine (ekološki rizici i pretnje).

Dakle, komponente ekološke bezbednosti su bezbednost životne sredine sa jedne strane i bezbednost ljudi, država, regiona i planete koje se nalaze u stanju međusobne zavisnosti. Shodno tome, ekološka bezbednost je višeslojni i višesadržajni fenomen. Pojave koje se kvalifikuju kao pojave ugrožavanja životne sredine istovremeno predstavljaju izazove, rizike i pretnje po interese i vrednosti koje sureferentni objekt

zaštite većeg broja koncepata bezbednosti. Upravo takvo stanje u kojem dolazi do prožimanja više različitih koncepata bezbednosti uslovljava i kompleksnost bezbednosnih mehanizama za prevenciju i suzbijanje ekoloških problema, odnosno za otklanjanje nestalih posledica. Na prvom mestu, to je, dakle, ekološka politika države i njen normativni sistem, odnosno sistem zaštite životne sredine (Mijalković, 2009).

Sa druge strane, prema Ivanoviću, pojam ekološke bezbednosti se može objasniti prema užem i širem shvatanju. Prema užem shvatanju pojma bezbednosti, ekološku bezbednost možemo objasniti pre svega kao poželjno stanje u kome ne postoji opasnost po normalno funkcionisanje i život ljudi. Prema širem shvatanju pojma bezbednosti, koje nužno zahteva obuhvatanje kako faktora tako i subjekata koji deluju na to stanje, ekološka bezbednost se može odrediti kao životna sredina u kojoj postoji uravnoteženost objektivnih i subjektivnih činilaca, koji u određenoj sredini deluju na način koji omogućava, odnosno ne ugrožava život i opstanak ljudi i ostalih živih bića (Ivanović, 2010).

Iz navedene definicije može se jasno zaključiti da je centralni predmet ekološke bezbednosti upravo zaštita životne sredine, odnosno dostizanje njenog poželjnog stanja koje je zaštićeno od opasnosti i kao takvo garantuje normalno funkcionisanje i život ljudi. Važan faktor u ovoj definiciji predstavlja stanje uravnoteženosti objektivnih i subjektivnih činilaca koji u datoj sredini garantuju opstanak ljudi i ostalih živih bića, na taj način jasno ukazujući na značaj ekološke bezbednosti po život, pre svega, ljudi.

Zanimljiva je definicija profesora Matijevića prema kome „ekološka bezbednost podrazumeva kvantitativnu i kvalitativnu ocenu mogućih izmena prirodnih komponenti životne sredine i eko sistema pri kojima se ne narušavaju njihove osnovne strukture i funkcionisane karakteristike i odnosi” (Matijević, 2009, str. 1).

Prema Aleksandri Ljuštinoj: „ekološka bezbednost je integralna komponenta bezbednosti pojedinca, društva države i međunarodne zajednice, a rezultanta je uzročno-posledičnih odnosa pojava stvaranja i ugrožavanja bezbednosti, s jedne strane, i životne sredine, s druge strane” (Ljuština, 2012, str. 21).

Najzad, spomenućemo i ideju tzv. environmentalne bezbednosti. Katarina Rodžers je jedna od prvih autora koja je ukazivala na ovu ideju i smatra da treba razlikovati pojam environmentalne bezbednosti (bezbednost životne sredine) od ekološke bezbednosti. S tim u vezi, ona predlaže sledeće: „da se environmentalna bezbednost predstavlja u smislu zaštite resursa, ali ne i njihovog očuvanja ili konzervacije. Prema njenom mišljenju, environmentalna bezbednost se koristi da opiše pretnju političkoj stabilnosti usled ekoloških problema, kao što su degradacija vode, deforestacija, povećanje oskudice resursa. Sa druge strane, dok environmentalna bezbednost predstavlja pretnju ekološke degradacije za političku stabilnost, ekološka bezbednost predstavlja stvaranje uslova u kojima je fizičko okruženje zajednice takvo da omogućava zadovoljenje potreba stanovništva bez smanjenja prirodnih rezervi” (Rodgers, 1997, citiran u Jovanović-Popović, 2013, str. 108-109). Kegli i Vitkof su takođe isticali ideju environmentalne bezbednosti, koja se sve češće spominje i dobija prostor u naučnim krugovima (2006). Prema njihovom mišljenju, environmentalna bezbednost (bezbednost životne sredine) je koncept koji priznaje da su environmentalne pretnje globalnim životnim sistemima na isti način opasne i

destruktivne kao i oružani sukob. Environmentalna bezbednost služi za širenje državocentričnog koncepta nacionalne bezbednosti, koncentrišući se na prekograničnu prirodu izazova u očuvanju životne sredine, čime se narušava ekonomsko blagostanje država i kvalitet života (Kegle et al., 2006).

Međutim, za razliku o ovakvog diferenciranja i pravljenja razlike između navedenih pojmova, prema Ljuštinoj, ekološka bezbednost uključuje: biološku bezbednost, bezbednost životne sredine i bezbednost ekosistema. Pa tako, biološka bezbednost predstavlja bezbednost biološke raznovrsnosti, bezbednost životne sredine podrazumeva bezbednost i zaštitu vode, vazduha i zemljišta, dok se bezbednost ekosistema ostvaruje kroz strukturu, funkciju i razvoj ekosistema (Ljuština, 2012). Sa sigurnošću se može reći da je ekološka bezbednosti novi, tzv. hibridni pristup bezbednosti, u čijem je fokusu nesumnjivo životna sredina, dok je u isto vreme neodvojiva komponenta savremenih koncepata ljudske, nacionalne, međunarodne i globalne bezbednosti. Ekološka bezbednost kao posebno polje naučnog interesovanja u okviru studija bezbednosti nastalo je kao rezultat širenja agende nacionalnih i međunarodnih vrednosti, a jedna od tih novih vrednosti čijoj se zaštiti poklanja sve veća pažnja je zdrava životna sredina.

POJAM EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

Pojmovi kao što su ekološki kriminalitet i ekološki delikti uopšte, relativno su novi u istoriji prava, međutim, u poslednje vreme zauzimaju sve važnije mesto u teoriji i praksi. Razlog tome može se tražiti u ogromnom razvoju privredno energetskih kapaciteta i tehnološkog progresa, čiji smo svedoci, koji rezultuju opterećenje životne sredine i njenu degradaciju. Međutim, postoje autori koji tvrde da ekološki kriminalitet nije nov, niti poseban vid kriminaliteta, a samim tim niti neistražen kriminalni fenomen. Ono što je novo vezano za ekološki kriminalitet jeste to da se radi o jednom od najbrže rastućih globalnih oblika kriminaliteta (Elliot, 2012).

Konkretno definisanje jedne opšteprihvaćene definicije ekološkog kriminaliteta predstavlja problem današnjice. U ovom delu rada, ponudićemo nekoliko definicija ekološkog kriminaliteta od različitih autora. Pa tako, Tatjana Lukić definiše ekološki kriminalitet kao svako „namerno činjenje ili nečinjenje koje je dovelo do degradacije životne sredine i rezultira štetnim efektima na ljudima, životnoj sredini i prirodnim resursima” (Lukić, 2011, str. 239).

Prema Klifordu, ekološki kriminalitet predstavlja „svaki akt izvršen sa namerom da se nanese šteta ili potencijalom da se ošteti životna sredina i/ili biološki svet, a u cilju da se na taj način pribavi poslovna ili lična korist” (Clifford, 2008, str. 121).

Pojam ekološkog kriminaliteta se najbolje može objasniti užim i širim shvatanjem. U užem smislu, pojam ekološkog kriminaliteta obuhvata „sve radnje kojima se krše odredbe ekoloških propisa i kojima se pričinjava značajna šteta ili ugrožava životna sredina i zdravlje ljudi” (Kostić, 2009, str. 175). Prema širem shvatanju, ekološki kriminalitet možemo definisati sa kriminološkog aspekta i bezbednosnih nauka, što nužno podrazumeva multidisciplinarni karakter. Shodno tome, ekološki kriminalitet obuhvata „svaki akt izvršen s` namerom da se nanese

šteta ili potencijalom da se ošteti životna sredina i/ili biološki svet, a u cilju da se na taj način pribavi poslovna ili lična korist” (Clifford, 2008, str. 121).

Ekološki kriminalitet predstavlja poseban vid kriminaliteta čijim vršenjem dolazi do zagađenja vode, zemljišta i vazduha, koje se reflektuje na život i zdravlje ljudi, uzrokuje uništenje i gubitak biodiverziteta na globalnom nivou i predstavlja faktor ugrožavanja bezbednosti. Za ekološki kriminalitet se može reći da predstavlja savremeni oblik kriminaliteta a njegova specifičnost se ogleda u tome što ugrožava životnu sredinu direktno, što na kraju rezultuje indirektnim ugrožavanjem drugih vrednosti. Sadržaj pojma ekološkog kriminaliteta podrazumeva sve oblike i delatnosti koje su usmerene na ugrožavanje životne sredine i kao takve su inkriminisane kao određena krivična dela u Krivičnom zakonu.

Međutim, vredna pomena je činjenica da u poslednje vreme ekološki kriminalitet se od strane mnogih uticajnih autora, sa opravdanjem, razmatra u kontekstu kriminaliteta belog okovratnika odnosno kriminaliteta korporacija. Pa tako, Bejatović i Šikman navode da pitanje klasifikacije ekološkog kriminaliteta nije jasno definisano (Bejatović, Šikman, 2014). Pojedini autori ekološki kriminalitet klasifikuju kao kriminalitet belog okovratnika (Dobovšek, 1997), a drugi autori tvrde da je u pitanju privredni kriminalitet (Situ & Emmons, 2000). Bejatović i Šikman dodaju da pored toga, razni autori određuju ekološki kriminalitet kao korporativni kriminalitet ili kriminalitet u okviru zanimanja. Međutim, navedeni autori smatraju da bi bilo preciznije klasifikovati ekološkog kriminalitet kao vrstu organizovanog kriminaliteta i to ona vrsta koja ima transnacionalni karakter.

Profesor Milošević u svojoj doktorskoj disertaciji pod naslovom „Odgovornost pravnih lica za krivična dela” posebno obrađuje ovaj oblik kriminalnog ispoljavanja i daje primere ugrožavanja životne sredine od strane korporacija. Pa tako, profesor navodi sledeće: „Ekološki kriminalitet predstavlja veliku opasnost po čitavu planetu. Neke korporacije su, zarad većih profita, postale „glavna opasnost“ po životnu sredinu svojim flagrantnim nepoštovanjem relevantnih propisa. Čuven je primer požara u švajcarskoj kompaniji Sandoz, 1986. godine, izazvanog od strane radnika koji je nepropisno prepakivao otpad, prilikom čijeg gašenja je došlo do izlivanja otpadnih materija u vodene tokove reke Rajne, što je dovelo do zagađenja vode za piće u prečniku od nekoliko stotina kilometara i uništavanja biljnog i životinjskog sveta u velikim razmerama. Nakon višegodišnje istrage, krivično je gonjen samo šef vatrogasnog odeljenja koji je naredio izlivanje otpada u vodu dok su kompanija i njen menadžment ostali van domašaja represivnih organa, iako je javno mnjenje smatralo da su oni primarni krivci u ovom slučaju” (Milošević, 2012, str 29).

FENOMENOLOGIJA EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

Pojavni oblici i karakteristike ekološkog kriminaliteta

Pojavni oblici, dinamika i struktura ekološkog kriminaliteta bez sumnje predstavlja podlogu za utvrđivanje drugih bitnih karakteristika etiološkog karaktera istoga. Kada su pojavni oblici u pitanju potrebno je istaći da se krivična dela ekološkog kriminaliteta ispoljavaju u raznovrsnim pojavnim oblicima.

Osnovni oblici ugrožavanja životne sredine su, kao što je već rečeno, veoma raznovrsni. To potvrđuje i profesor Mile Matijević koji u svom radu, u vezi pojavnih oblika ekološkog kriminala, ističe sledeće: „Osnovni oblici ugrožavanja životne sredine su raznovrsni vidovi zagađivanja vode, vazduha, zemljišta delovanje jonizujuća zračenja, buka, itd. Uzroci ugrožavanja navedenih vrednosti su veoma brojni i različiti. Tako je voda ugrožena svim oblicima ljudskog delovanja, počev od individualnih radnji čoveka, pa do procesa na globalnom planu (mora, okeani i dr). Vazduh se ugrožava posebno od industrije, grejanja, motornih vozila, nuklearne energije, raznih otpadaka, opasnih materija. Zemljište je takođe ugroženo procesima urbanizacije, industrijalizacije, gde posebno strada poljoprivredno zemljište, šume prirodna bogatstva. Šume su ugrožene svim oblicima delovanja čoveka, počev od individualnog uništavanja, seče, pa do masovnih uništenja i pretvaranja šuma u druge površine, čime se smanjuje fizički obim tog izvor života” (Matijević, 2009, str. 2). Na osnovu navedenog, jasno se zaključuje da se radi o lepezi najrazličitijih pojavnih oblika kojima je zajedničko to da ugrožavaju životnu sredinu.

Ekološki kriminalitet se ispoljava na razne načine i forme, a među njima je i ilegalna trgovina ekološki zabranjenim proizvodima i opasnim otpadom. Imajući u vidu profitabilnost posla s preradom i uvozom opasnog otpada, nerazvijene zemlje se često uključuju u takve poslove, pa je pored ilegalnog uvoza i prerade opasnog otpada zastupljen i uvoz tzv. prljavih tehnologija u ogromnoj meri i ilegalan uvoz toksičnog i opasnog otpada. Razlog tome je ogroman profit koji se ostvaruje vršenjem navedenih delatnosti. Ukoliko u tom kontekstu sagledamo stanje pre tranzicionih procesa u Srbiji, može se zaključiti da se za vreme socijalizma nije vodilo računa o zaštiti životne sredine, već je prilikom planiranja privrednog razvoja i izgradnje objekata koji su bili mogući zagađivači, prvo vodilo računa o postizanju ekonomske dobiti, što je rezultiralo uvozom zastarele i prljave tehnologije. Oblici unošenja opasnih materija i otpada koji su štetni za zdravlje ljudi su veoma raznovrsni. Najkarakterističniji primeri su krijumčarenjem na visokom nivou organizovanosti: putem neispravnog prijavljivanja i deklarisanja porekla i vrste robe. Veoma često se uz neispravnu dokumentaciju omogućava uvoz brojnih opasnih materija, a uz navedene opasne materije često ide i ostala vrsta robe koja poseduje ispravnu dokumentaciju, što na kraju rezultira do određenih privilegija i pribavljanje protivpravne imovinske koristi. Pored navedenog primera, tu su i brojne vrste pritisaka od strane stranog partnera. Pritisaci se vrše tako što strani partner uslovljava da će domaćem kupcu isporučiti traženu robu ukoliko uz nju uveze i određenu količinu opasnih materija. Ovaj način je posebno zastupljen u vreme kriza i embarga. Ilegalna trgovina prirodnim dobrima je veoma zastupljen oblik ispoljavanja ekološkog kriminaliteta, pa se tako od prirodnih resursa nelegalno ostvaruje finansijska dobit uz propratno nepoštovanje prirodnih zakona i valansa u prirodi, što za rezultat ima smanjenje ili čak potpuni gubitak određene vrste flore i faune. Gotovo je sigurno da predstavljeni oblici ekološkog kriminaliteta nisu jedini, ali su definitivno najizraženiji. Imajući u vidu složenost i raznovrsnost formi ispoljavanja, ekološki kriminalitet je veoma težak za otkrivanje, pa je zbog toga potrebno posebno stručno znanje uz postojanje efikasnih pravnih i tehničkih normi (Ljuština, 2010).

Pa tako, brojno stanje, odnosno masovnost privrednog kriminaliteta je njegovo osnovno kvantitativno obeležje koja u isto vreme može da se posmatra sa aspekta

utvrđivanja društvene opasnosti ove vrste kriminaliteta, tj. implikacija na bezbednost. Da je masovnost osnovna karakteristika ekološkog kriminaliteta, svedoči i profesor Ivanović, jasno navodeći da je upravo masovnost osnovna karakteristika ekološkog kriminaliteta. Svakodnevno, u svim delovima planete izvrši se impozantan broj krivičnih dela iz oblasti ekološkog kriminaliteta. Navedeno stanje, odnosno pojava i ekspanzija ekološkog kriminaliteta najčešće se dovodi u vezu sa razvojem tehnologije i nauke, implementiranjem modernih tehnologija, sve većim korišćenjem inovativnih i snažnih izvora energije, izgradnjom velikog broja industrijskih postrojenja i razvojem ogromnih urbanizovanih sredina. Shodno tome, upravo rapidan razvoj nauke i tehnike i primena naučno-tehnoloških dostignuća daju ovom obliku kriminaliteta osobine poput latentnosti, dinamičnosti, fleksibilnosti, specijalizacije i profesionalizacije i organizovanosti. Takođe, važno je dodati činjenicu da je industrijski razvoj u ekspanziji u skoro svim delovima sveta, što ekološkom kriminalitetu daje transnacionalni karakter. Osim toga, transnacionalni karakter ekološkog kriminaliteta se ogleda i u činjenici da posledice ovog oblika kriminalnog ispoljavanja ne poznaju granice. Ovaj oblik kriminalnog ispoljavanja posebno pogađa slabo razvijene zemlje koje pribegavaju skladištenju, odnosno reciklaži otpadnih i toksičnih materija, u cilju ostvarivanja profita. Na ovaj način, nerazvijene zemlje se pretvaraju u deponije razvijenih zemalja koje troše impozantne količine novca samo da bi se oslobodile od materijala koje zagađuju životnu sredinu. Osim takvog načina, razvijene zemlje se oslobađaju i tzv. prljave tehnologije, pa tako, umesto da zastarele proizvode recikliraju na svojoj teritoriji, one ih šalju siromašnim zemljama pod plaštom donacija, odnosno humanitarne pomoći. S tim u vezi, pogotovo u poslednje vreme, u procesu izvoza tzv. prljavih tehnologija, sve je primetnije učešće različitih kriminalnih organizacija koje u ovakvim delatnostima vide priliku za ostvarenje profita. Naime, pojedine svetske farmaceutske kompanije plaćaju kriminalnim organizacijama za usluge nelegalnog oslobađanja od toksičnog i radioaktivnog otpada. Ovakve delatnosti se vrše tako što kriminalne organizacije krijumčare toksični otpad na teritoriju nerazvijenih zemalja, gde ga ilegalno skladište. Analizirajući gore navedeno, može se zaključiti da navedeni oblici ispoljavanja ekološkog kriminaliteta jasno pokazuju da ekološki kriminalitet često zna biti organizovan, latentan i transnacionalan (Ivanović, 2011).

Prema Miladinoviću i Popoviću, karakteristike ekološkog kriminaliteta, na osnovu kojih dolazimo do najčešćih pojava oblika ekološkog kriminaliteta su:

- globalni kontekst i transnacionalnost: iako je poznata činjenica da se aktivnosti ekološkog kriminaliteta, posmatrano kroz radlju izvršenja, najčešće konkretizuju na jednom području, njegove posledice u velikom broju slučajeva mogu pogađaju šire područje, koje neretko prelazi državne granice;

- organizovanost: organizovani ekološki kriminalitet se fenomenološki pojavljuje u mnogobrojnim oblicima. U tim slučajevima, Pejanović i saradnici ističu da se organizovanost „manifestuje kao trafikung prirodnim resursima, ilegalna trgovina biljkama i životinjama, ilegalno ribarenje, ilegalna eksploatacija i trafikung mineralima i dragocnim kamenjem, drvetom ili opasnim otpadom. Kriminalne grupe ugrožavaju bezbednost i životnu sredinu krijumčarenjem i prometom nuklearnog, hemijskog, biološkog i drugog otpada od koga se prave opasne i razorne eksplozivne naprave koje se koriste u orižanim sukobima. Kriminalne grupe takođe neposredno

vrše i organizuju prodaju i krijumčarenje opasnih, zapaljivih i eksplozivnih materija koje se vešto krijumčare iz industrijskih postrojenja, skladišta i cisterni. Prilikom krađe navedenih opasnih materija, često dolazi do izlivanja i ispuštanja tečnosti ili gasova prilikom nestručnog i nesigurnog pretakanja iz postojećih rezervoara u priručne i pokretne cisterne koje su u vlasništvu kriminalnih grupa“ (Pejanović, Jegeš, Stanković, 2011., str. 168). Organizovanost sigurno predstavlja najopasniju karakteristiku ekološkog kriminaliteta čije negativne implikacije su impozante.

- kriminalitet belog okovratnika: naime, ekološki kriminalitet poseduje sve obrise kriminaliteta belog okovratnika jer ga je teže otkriti a izvršioци su inkorporirani u institucije, što ih na kraju amnestira od krivične odgovornosti. Kada su u pitanju posledice, izaziva mnogo veće posledice nego klasični kriminalitet. Iz veoma bogatog repertoara kriminaliteta belog okovratnika, izvojen je najuži skup njegovih najrasprostranjenijih oblika koji se dovode u vezu sa ekološkim kriminalitetom (kompjuterske krađe ekoloških podataka, prevare, pronevere, narušavanje privatnosti, falsifikovanje ekoloških podataka, sabotaza, špijunaža itd. S tim u vezi, ono što je karakteristično za ekološki kriminalitet je upravo to što pojedine oblike ispoljavanja ekološkog kriminaliteta vrše ili posredni učestvuju u vršenju visokopozicionirani predstavnici određenog društva, na taj način dovodeći ekološki kriminalitet u vezu sa korporacijskim kriminalitetom, gde se ekološki kriminalitet vrši tako što se krše administrativni propisi kojima se uređuje životna sredina.

- povezanost ekološkog kriminaliteta i terorizma (eko-terorizam): povezanost ekološkog kriminaliteta i terorizma ima dve pojavne forme. Prema prvoj formi, povezanost se može posmatrati kroz sredstvo realizacije terorističkih aktivnosti prilikom kojih se kao sredstvo koriste određene materije kojima se zagađuje životna sredina, odnosno kada se životna sredina, pored drugih posledica, javlja kao primarna posledica samim terorističkim napadom. Sredstva koja se koriste su primarno nuklearna i radioaktivna, odnosno nuklearni i radioaktivni otpad, mada se mogu koristiti i druga sredstva koja su lakše dostupna i mogu se upotrebiti u ove svrhe. Druga forma povezanosti ekološkog kriminaliteta sa terorizmom se posmatra kroz eko-terorizam, koji je po načinu izvršenja i po ciljevima poseban oblik terorizma. Naime, kako bi ukazali na sve veći stepen zagađenosti životne sredine i posledice urbanizacije, tehnologizacije i ostalim ljudskim dostignućima koji ostavljaju posledice na životnu sredinu uopšte, radikalni ekološki aktivisti posežu za radikalnim sredstvima i metodima, a cilj takvih delatnosti jeste skretanje pažnje i podizanje ljudske svesti o ekološkim problemima. Shodno tome, eko-terorizam predstavlja jedan od najradikalnijih načina podizanja svesti, koji je nesumnjivo društveno neprihvatljiv.

- tamna brojka: kao glavni razlog zbog čega je tamna brojka prateća karakteristika ekološkog kriminaliteta smatra se zbog svesnih nepreduzimanja mera u svrhu otkrivanja i krivičnog gonjenja izvršilaca. Pored toga, tome se može dodati i 'faktička' amnestiranost izvršilaca ekoloških krivičnih dela, kao i nedovoljno razvijena ekološka svest građana, kao i relevantnih suvjekata koji su nadležni za borbu protiv ekoloških krivičnih dela.

- neodređenost pravnih normi: analizom raznih definicija koje se tiču ekološkog kriminaliteta, evidentno je da se u mnogim definicijama primećuje ogroman broj uopštenih ili blanketnih pojmova. U krivičnim zakonima i drugim

zakonima koji tretiraju ovu oblast, evidentno je prisustvo mnogih termina i određenja za koja su neprecizna, što za rezultat ima osiromašenje kriminalističke aktivnosti na otkrivanju, dokazivanju a zatim i na procesuiranju ekoloških krivičnih dela (Miladinović, Popović, 2014).

Analizirajući navedene karakteristike i pojavne oblike ekološkog kriminaliteta raznih autora, sa sigurnošću se može zaključiti da je masovnost zajednička karakteristika svih autora. Uz to, kao posebna karakteristika sadržana je u viktimološkom aspektu „gde su svi žrtve, čime se stiče ambijent da niko nije žrtva“ (Ljuština, 2012, Zaštita životne sredine kroz jačanje ekološke bezbednosti mladih, Internet prezentacija).

Geneza ekološkog kriminaliteta

Život u velikim urbanim sredinama postaje sve teži zbog ogromnog zagađenja koje se javlja kao posledica svih aspekata ljudskog delovanja. Na zemlji je ostao malo broj oblasti rada ali i životne sredine, koju čovek, na putu do opšteg društvenog napretka, nije zauzeo, eksploatisao ili na neki drugi način degradirao. Imajući u vidu dinamiku razvoja ekološkog kriminaliteta, sa sigurnošću se može reći da se razvijao uporedo sa progresom civilizacije. Svoje mesto u pravnom sistemu i društvenim odnosima dobija u dvadesetom veku, kada društveni napredak dolazi do svog vrhunca. Upravo tada, ekološki kriminalitet postaje sve приметniji, jer se često javljao kao posledica tehnološkog napretka. Neslaganje oko terminologije samog pojma ekološkog kriminaliteta (ekološki ili zeleni kriminalitet – green criminology, environmentalni) nastali su kao posledica nedostatka stručnjaka i adekvatnog znanja iz ove oblasti (Mitrović, 2017).

Države su nejednakim tonom i u različitim periodima uvodile u svoje pravne sisteme odredbe koje tretiraju zaštitu životne sredine. Međutim, ističe se Engleska koja je još u devetnaestom veku pokazala zainteresovanost za razvoj ekoloških zakona. Za razliku od Engleske, npr. SAD su takav iskorak načinile nakon Drugog svetskog rata. Međutim, kao događaj buđenja svetske ekološke svesti može se vezati za Konferenciju Ujedinjenih nacija o zaštiti životne sredine koja je održana u Švedskoj (Stokholm) 1972. godine. Navedena konferencija predstavlja veoma značajnu prekretnicu kada se radi o pitanju zaštite životne sredine. Konferencija u Stokholmu je ukazala na goruće probleme u oblasti životne sredine i na veoma ozbiljnu situaciju u koju ulazi čovečanstvo zbog sve većeg narušavanja balansa između čoveka i biosfere i zagađivanja životne sredine. Stokholmska deklaracija se javila kao rezultat rastućih preokupacija i zabrinutosti javnosti industrijski razvijenih zemalja kumulativnim uticajima porasta svetske populacije i industrijalizacije na životnu sredinu (Mitrović, 2017).

Međutim, nailazimo na različite situacije u različitim zemljama po pitanju životne sredine. Razvijene zemlje HH veka, sa visokim životnim standardom, trudile i ulagale novac u sistem sprečavanja degradacije životne sredine. Za razliku od razvijenih zemalja, nerazvijene zemlje i zemlje u tranziciji su kroz razne delatnosti profitirale na taj način (Eman, 2012). Imajući u vidu ovakav nesklad u aktivnostima

različitih zemalja po pitanju zaštite životne sredine, bilo je gotovo nemoguće napraviti jedinstven integralni sistem zaštite životne sredine koji će važiti za sve države sveta na isti način.

Koreni ekološkog kriminaliteta se nalaze u razvoju privrede, ekonomije, tehnologije. Ekspanzija industrije, izgradnja ogromnih fabrika, formiranje nove – savremene ekonomije i načina poslovanja, rezultovale su do razvitka čovečanstva na civilizacijskom nivou, ali sa druge strane, do stagniranja u oblasti životne sredine i njene zaštite. Sa jedne strane razvoj ljudskih delatnosti, kao i neznanje i bezobzirnost za oblast zaštite životne sredine, doveli su do ogromnih oštećenja i često do nepovratnih prirodnih promena (Mitrović, 2017).

Etiologija ekološkog kriminaliteta

Analizirajući dostupnu literaturu autora koji se bave proučavanjem uzroka ekološkog kriminaliteta, možemo naići na veoma različite uzroke ekološkog kriminaliteta. Proučavanje i utvrđivanje uzroka ekološkog kriminaliteta kao i svakog drugog oblika kriminaliteta je od ogromnog značaja, pogotovo kada imamo u vidu da se određena negativna pojava najbolje suzbija ako se efikasnim merama deluje direktno na njene uzroke (Bošković, 2005).

Prema Boškoviću, postoje mnogobrojni faktori koji doprinose ugrožavanju životne sredine i koji se pojavljuju kao uzroci ekološkog kriminaliteta. Uzroke koje navodi Bošković mogu se podeliti na značajnije i glavne uzroke ekološkog kriminaliteta. Pa tako, značajniji uzroci ekološkog kriminaliteta su:

- „parcijalna i nepotpuna pravna regulativa;
- rascepanost nadležnosti i ovlašćenja na razne organe;
- nestručnost kadrova za ekološku problematiku;
- nedovoljna tehnička opremljenost organa;
- nezadovoljavajuća preventivna i represivna aktivnost nadležnih organa;
- različiti uticaji i pritisci političkih i ekonomskih subjekata, bez pravnog osnova” (Bošković, 2005, str. 406).

Sa druge strane, Ramljak navodi slične uzroke ekološkog kriminaliteta:

- neprilagođena pravna regulativa;
- nesinhronizovanost nadležnosti pojedinih nadležnih organa;
- nedovoljna znanja o ekološkoj problematici kadrova za ekološku problematiku;
- nedovoljna tehnička opremljenost;
- insuficijentna preventiva;
- nedostatak represivne aktivnosti nadležnih organa;
- mešanje i pritisci privrednih i političkih subjekata u tu problematiku (Ramljak,2002).

Primetno je da Ramljak, kao i Bošković, navode neadekvatnu i nepotpunu pravnu regulativu kao jedan od uzroka ekološkog kriminaliteta. Sledstveno tome, efektivno sprovođenje ekološko-pravne regulative je od ogromnog značaja za borbu protiv ove vrste kriminala, shodno tome i za samo očuvanje životne sredine.

KRIVIČNO-PRAVNI OKVIR SUPROTSTAVLJANJA EKOLOŠKOM KRIMINALITETU

Međunarodno regulisanje ekološkog kriminaliteta

Kao što je već napomenuto, zaštita životne sredine na međunarodnom planu ostvaruje se putem međunarodnog prava kao uređenog sistema pravnih propisa. U poslednje vreme, na međunarodnom planu su sve više primetne aktivnosti u cilju suprotstavljanja ekološkom kriminalitetu.

Međutim, do prvog značajnijeg bavljenja ekološkim problemima desilo se održavanjem Konferencije Ujedinjenih nacija o zaštiti životne sredine, nakon toga, došlo je do zaključenja više od dvesta pedeset međunarodnih ugovora koji se tiču ekološke problematike i sve nabrojane konvencije sadrže određene načine i mehanizme zaštite životne sredine kao i organe nadležne za nadzor nad sprovođenjem mera zaštite životne sredine, a većina od tih konvencija predviđa i kaznene odredbe. Imajući to u vidu, kao glavni problem javlja se nesistematizovanost međunarodne pravne regulative u pogledu kriminalnih oblika ugrožavanja životne sredine i kaznenih odredbi. Pojedini oblici ekološkog kriminala uopšte nisu predviđeni u nijednoj konvenciji, na primer nezakonit ribolov i seča šuma. (Pisarić, 2011).

Najznačajnije među takvim sporazumima su:

- Međunarodna konvencija o sprečavanju zagađenja mora sa brodova (eng. „International Convention for the Prevention of Pollution from Ships”(preuzeto 06.02.2020. sa:

<http://www.imo.org/about/conventions/listofconventions/pages/international-convention-for-the-prevention-of-pollution-from-ships-%28marpol%29.asp>);

- Konvencija o sprečavanju pomorskog zagađenja bacanjem otpada i drugih materija (eng. „Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (1972)” (preuzeto 06.02.2020. sa:<http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/Convention-on-the-Prevention-of-Marine-Pollution-by-Dumping-of-Wastes-and-Other-Matter.aspx>);

- Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (eng. „Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (1975)” preuzeto 06.02.2020. sa: <http://www.cites.org/>);

- Bazelska konvencija o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada i njihovog odlaganja (eng. „Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal (1992)” (preuzeto 06.02.2020. sa <http://www.basel.int/>); (Pisarić, 2011).

Kada su u pitanju regionalni sporazumi, najznačajniji su:

- Konvencija Saveta Evrope o zaštiti životne sredine kroz krivično pravo (eng. „Convention on the protection of the environment through criminal law, ETS No. 172 (1998)” (preuzeto 06.02.2020. sa <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=172&CL=ENG>);

- Direktiva Evropske Unije o zaštiti životne sredine kroz krivično pravo (eng. „Directive 2008/99/EC of 19 November 2008 on protection of the environment through criminal law“

(preuzeto 06.02.2020. sa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0099>);

- Pojedini sporazumi, kojima se štite životinje (eng. „7 Convention for the Regulation of Whaling (Sept. 24, 1931)“

preuzeto 06.02.2020. sa: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/must000003-0026.pdf>) i zaštita okeana (na primer, eng. „the International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil (May 12, 1954)“ (preuzeto 06.02.2020. sa:

<http://www.admiraltylawguide.com/conven/oilpol1954.html>) koji sadrže kaznene odredbe. (Pisarić, 2011).

Sagledajući ukratko istorijat napora međunarodne zajednice u oblasti ekološke problematike, može se zaključiti da je međunarodna zajednica bila preokupirana drugim oblicima kriminaliteta poput organizovanog kriminala i terorizma, dok je implementacija odredbi sadržanih u međunarodnim sporazumima koje tretiraju određena krivična dela ekološkog kriminaliteta prepušteno državama članicama da navedene probleme reše u skladu sa nacionalnim prioritetima, a sve iz razloga jer ne postoji jedan globalni režim kontrole (Pisarić, 2011).

Krivična dela ekološkog kriminaliteta u Republici Srbiji

Krivičnopravna zaštita životne sredine se ostvaruje putem odredbi prisutnih u Krivičnom zakoniku kao i propisima sporednog zakonodavstva. Krivično pravo i njegovi mehanizmi u borbi protiv ekološkog kriminaliteta se, kao i kod ostalih oblika kriminaliteta, pojavljuje kao „ultima ratio“ sredstvo, dakle, kada su iscrpljena ostala sredstva borbe protiv ove kriminalne pojave. Shodno tome, krivično pravo sigurno važi za najdelotvorniju granu prava, u odnosu na građansko i prekršajno pravo, koja može da odgovori na najteža ugrožavanja životne sredine. U domenu zaštite životne sredine, krivično pravo u poslednje vreme neprestano širi svoju zonu delovanja, a sve u cilju kako bi ono moglo odgovoriti na savremene ekološke oblike ugrožavanja. To je veoma značajno imajući u vidu da je savremenost jedna od najvažnijih karakteristika ekološkog kriminaliteta, što znači da se konstantno javljaju novi modifikovani oblici ugrožavanja životne sredine na koja treba pravovremeno odgovoriti. Važno je napomenuti da novi Krivični zakonik Republike Srbije uvodi delotvorne novine u borbi protiv ekološkog kriminaliteta. Pa tako, KZ je odgovorio na problem „rascepanosti“ dela protiv životne sredine tako što su u njemu po prvi put sistematizovana mnoga krivična dela u jednu glavu (XXIV) koja za osnovni cilj imaju zaštitu životne sredine, što znači da se zaštita životne sredine pojavljuje kao samostalni zaštitni oblik, na osnovu čega zaključujemo da ovo predstavlja ogroman napredak u procesu formiranja naše delotvorne regulative u ekološkoj oblasti.

Kada je u pitanju naša regulativa, veoma je važno pomenuti još jednu veoma važnu novinu u borbi protiv ekološkog kriminaliteta. Pa tako, Gajinov ističe sledeće: „Pored postepenog proširenja kriminalne zone, proširio se i krug lica koja mogu odgovarati za krivična dela protiv životne sredine, donošenjem Zakona o

odgovornosti pravnih lica za krivična dela, i u naš pravni sistem uveden institut krivične odgovornosti pravnih lica, koja su do sada mogla odgovarati samo za privredne prestupe” (Gajnov, 2011, str. 319). Za navedeno se može reći da predstavlja još jedan korak napred u unapređenju naše regulative u navedenoj oblasti koji pokazuje nedvosmislenu opredeljenost Republike Srbije u zaštiti životne sredine, čime je naša država „uhvatila korak“ sa drugim, razvijenim državama i generalno međunarodnim standardima u zaštiti životne sredine.

Najzad, Tatjana Lukić navodi sledeće ciljeve korišćenja krivičnog prava u oblasti zaštite životne sredine:

- „da potvrdi standarde koji su utvrđeni u interesu životne sredine ili javnog zdravlja, kredibiliteta i kontrole vlasti i lojalne konkurencije;
- da spreči ili otkloni štetu po životnu sredinu kako bi se obezbedio održiv razvoj” (Lukić, 2011, str. 239).

Što se tiče inkriminacija iz KZ-a, u poglavlje krivična dela protiv životne sredine svrstana su sledeća krivična dela: „zagađivanje životne sredine; nepreduzimanje mera zaštite životne sredine; protivpravna izgradnja i stavljanje u pogon objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu; oštećenje objekata i uređaja za zaštitu životne sredine; oštećenje životne sredine; uništenje, oštećenje i iznošenje u inostranstvo zaštićenog prirodnog dobra; unošenje opasnih materija u Srbiju i nedozvoljeno prerađivanje, odlaganje i skladištenje opasnih materija; nedozvoljena izgradnja nuklearnih postrojenja; povreda prava na informisanje o stanju životne sredine; ubijanje i zlostavljanje životinja; prenošenje zaraznih bolesti kod životinja i biljaka; nesavesno pružanje veterinarske pomoći; proizvodnja štetnih sredstava za lečenje životinja; zagađivanje hrane i vode za ishranu, odnosno napajanje životinja; pustošenje šuma; šumska krađa; nezakonit lov; nezakonit ribolov” (“Sl. glasnik RS”, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - dr. zakon, 72/2009 - dr. zakon, 43/2011 - odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018 - dr. zakon i 95/2018 - dr. Zakon, čl. 260 do 277 KZ).

BEZBEDNOSNI ASPEKTI EKOLOŠKOG KRIMINALITETA I NJEGOVE IMPLIKACIJE

Bezbednost životne sredine (ekološka bezbednost) i ekološke pretnje bezbednosti

Polje istraživanja ekološke bezbednosti (ecological security, environmental security), kao i pojmova kao što su ekološka pravda/nepravda (environmental justice/injustice), ekocid (ecocid), ekološka jednakost (environmental equity) i slični, evidentno su prisutni u sve značajnijoj meri u okvirima nauka o bezbednosti (Dixon, 1991).

U svetu se stalno dešavaju najrazličitije promene i njihova dinamika iziskuje značajno prilagođavanje društva novonastalim okolnostima. Edukacija i sve veća svest stanovništva o implikacijama ugrožavanja životne sredine i posebno moguće političke implikacije takvih dešavanja doprinele su da se ekološka bezbednost klasifikuje kao jedno od naučnih polja u naukama o bezbednosti. Ovo, može se reći novo naučno polje je na početku izazivalo značajne rasprave u naučnoj zajednici i

široj javnosti. Određeni autori su iznosili stavove protiv tzv. „nekritičkog širenja“ istraživačkog polja nauka o bezbednosti. Jedan od njih bio je i Barry Buzan koji u svojoj knjizi „Ljudi, države i strah“ nije poricao značaj ekološkim pitanjima, ali je skretao pažnju na nepostojanje metodološkog aparata kojim će se pouzdano odrediti kada određeni ekološki problem predstavlja „legitimno polje“ (predmet) koji će se naći u domenu istraživanja. On je isticao da se u istraživačku oblast nauka o bezbednosti mogu uneti oni ekološki problemi koji mogu da postanu povod nasilnog i direktnog sukoba među državama. (Dixon, 1991, p. 76–116).

Povezanost akademske i zajednice koja se bavi kreiranjem politike, usledila je raspravom o životnoj sredini i bezbednosti, iako su one u prošlosti imale veoma malo dodirnih tačaka. U okviru naučne zajednice postoji „porodica“ koja se bavi temama bezbednosti, mira i konflikata, sa jedne strane, i formiranjem politike i unapređenja životne sredine, sa druge. Istraživanja u domenu mira i konflikata skoncentrisana su primarno na uzroke konflikata i uslove zbog kojih dolazi do razrešavanja spomenutih konflikata, računajući ekološku degradaciju, nestašicu resursa i njihovu kompleksnu interakciju sa drugim društveno-ekonomskim problemima. (Dimitrijević, 2010, str 13).

Ekološke pretnje spadaju u savremene pretnje koje predstavljaju realne pojave, njihov nastanak je izvestan a posledice koje one proizvode po biosferu su neosporne (Ljuština, 2012).

Aleksandra Ljuština u svojoj knjizi „Ekološka bezbednost“ pridaje ogroman značaj savremenim ekološkim pretnjama. Prema navedenoj autorki, savremene ekološke pretnje se manifestuju kroz ugrožavanje hidrosfere, ugrožavanje atmosfere, ugrožavanje zemljišta, gubitak biodiverziteta, međunarodni ekološki kriminalitet i ekološki terorizam i ekoterorizam (Ljuština, 2012).

Neravnomerna raspoređenost vodenih resursa i njeno sve veće trošenje može u budućnosti biti uzrok konflikta između različitih država. Voda je toliko važan resurs da je termin *water security* ili vodena bezbednost prihvaćen kao termin za upotrebu vode u vođenju pregovora i obezbeđivanja mira zasnovanog na saradnji međunarodnog karaktera. Sve veći rast svetskog stanovništva sa jedne strane i nedostatak vode može dovesti do raznih tenzija, pogotovo ako su navedeni problemi u koordinaciji sa odsustvom međudržavne saradnje, pogotovo u onim delovima sveta gde odavno postoje problemi između različitih država, kao što je to slučaj na relaciji Indija-Pakistan, gde su, pored mnogih, aktuelni i problemi u vezi sa korišćenjem vodenih resursa. Kada je u pitanju ugrožavanje atmosfere, klimatske promene se javljaju kao pretnja globalnoj bezbednosti, s tim u vezi, ako uz činjenicu da klimatske promene izazivaju disbalans biosfere imamo i poremećene društvene odnose, očekivano je će doći do konflikta. Ugrožavanje zemljišta se najviše ogleda kroz dezertifikaciju koja negativno utiče na milione ljudi i deforestaciju, čijom pojavom se stvaraju negativne posledice po atmosferu. Pored toga, krčenje šume stvara brojne dalekosežne posledice među kojima je pad prinosa pšenice i kukuruza, koje su osnovne životne namirnice, što danje može izazvati ogromne migracije ljudi i vremenske nepogode. Dalje, gubitak biodiverziteta se manifestuje kroz invazivne vrste čije posledice su veoma zabrinjavajuće. Invazivne vrste su mnoge organske vrste dovele do ivice opstanka ili do potpunog nestanka. Invazivne vrste se nepovoljno reflektuju na stabilnost životne sredine a neke mogu dovesti do bezbednosno-

zdravstvenih posledica po ljude. Sledeća savremena ekološka pretnja je međunarodni ekološki kriminalitet. Pored mnogih, ekološki kriminalitet ima i zabrinjavajuć uticaj na globalnu bezbednost. Pa tako, nelegalno korišćenje supstanci koje proizvode negativne efekte po ozonski omotač rezultuje dospevanjem mnogih UV zraka do same zemlje, što na kraju za posledicu ima oboljenje kože. Na kraju, ali ne i najmanje bitno, ekološki terorizam je eklatantan primer savremenih ekoloških pretnji, koji predstavlja upotrebu sile protiv životne sredine da bi se realizovao određeni cilj, što na kraju rezultuje ugrožavanje, fundamentalnih elemenata biosfere, a lanac ugrožavanja se dalje nastavlja tako što se ugrožavanjem biosfere ugrožava i ekološka bezbednost, čijim ugrožavanjem se dalje ugrožava nacionalna, ljudska, pa čak i međunarodna bezbednost (Ljuština, 2012).

Barry Buzan takođe daje zanimljivu podelu ekoloških pretnji koje deli u tri grupe:

1. pretnje koje su nastale prirodnim procesima, dakle one koje nisu nastale usled ljudskih aktivnosti, na primer zemljotresi, vulkanske erupcije itd.
2. pretnje koje su nastale posredstvom čovekovih aktivnosti a pritom ne stvaraju posledice za opstanak civilizacije, na primer prekomerno trošenje određenih resursa koji ne predstavljaju vitalne resurse koji služe osnovnoj egzistenciji ljudi.
3. pretnje koje je su nastale usled aktivnosti čoveka i čije posledice narušavaju opstanak civilizacije, na primer globalno zagrevanje (Buzan et al, 2012).

Klasični ekološki kriminalitet

Ekološki kriminalitet važi za veoma ozbiljan međunarodni problem. Manifestacije navedenog oblika kriminaliteta su različite, pojavni oblici ovog oblika kriminaliteta rezultuju veoma zabrinjavajućim implikacijama. Neke od implikacija ekološkog kriminaliteta su ubrzanje klimatskih promena, prekomerno smanjenje zaliha ribe, krčenje šuma i itd. – generalno na devastaciju prirodnih resursa (Pisarić, 2011).

Bejatović i Šikman posebno ukazuju na specifičnost posledica koje nastaju nakon izvršenja ekoloških krivičnih dela. Naime, posledice ekološkog kriminaliteta se ne ispoljavaju samo prema ljudima, već i prema životnoj sredini, uz prateći element dugotrajnosti. Navedeni autori dodatno skreću pažnju na tamnu brojku u vezi sa ekološkim kriminalitetom, koja u ogromnoj meri otežava preventivne i represivne aktivnosti od strane nadležnih organa (Bejatović, Šikman, 2014).

S tim u vezi, Rice navodi da savremeni oblici ekološkog kriminaliteta proizvode veoma ozbiljne posledice poput izumiranja flore i faune, deforestaciju, klimatske promene, poremećaj ekosistema, zagađivanje vode, vazduha i zemljišta, gubitak biodiverziteta i samog pitanja ljudskog opstanka. Ono po čemu se posledice ekološkog kriminaliteta izdvajaju od posledica drugih vrsta kriminaliteta je to što se one odražavaju na celokupno društvo i predstavljaju ozbiljan međunarodni problem današnjice. Ekološki kriminalitet je identifikovan kao globalni kriminal u oblasti životne sredine, a u oblasti šumarstva predstavlja najvažniji bezbednosni i ekonomski izazov koji doprinosi pokretanju klimatskih promena i nastanku posledica prirodnih katastrofa, ozonskih rupa, pa čak i do istrebljenja vrsta faune i flore i potpunog uništavanja njihovih staništa (Rice, 2008).

Profesor Ivanović ukazuje na implikacije ekološkog kriminaliteta kroz tri komponente: vazduh, voda i zemljište, odnosno objašnjava implikacije ekološkog kriminaliteta koje nastaju usled narušavanja pomenutih komponenti, koje su neophodne za život ljudi i ostalih živih bića. Pa tako, zagađivanjem vazduha se najpre smanjuje količina kiseonika neophodnog za disanje, zatim u povećanju količine štetnih gasova u vazduhu (ugljenmonoksid, sumpor-dioksid, azotdioksid), teških metala (kadmijum, olovo, arsen, mangan, hrom, nikl, cink dr.), mikročestica čađi i slično. Zagađivanjem vazduha ozbiljno se ugrožava zdravlje ljudi tako što zagađivanje rezultuje sve većom pojavom bolesti respiratornih organa (bronhitis, astma, upala pluća itd), a zatim i određene klimatske i atmosferske promene koje mogu znatno doprineti ugrožavanju ekološke ravnoteže. Promene o kojima je reč imaju za posledicu pojavu 'kiselih kiša', stvaranje "ozonskih rupa", čime se zagađuje voda i zemljište, što takođe ima za posledicu ugrožavanje života ljudi i ostalih živih bića. Dalje, voda je neophodan element života i opstanka ljudi i ostalih živih bića. Zagađivanje vode se ogleda u umanjenju kvaliteta vode prisustvom hemijskih jedinjenja koji nastaju procesom pro izvodnje ili kao otpad. Posledice zagađenosti vode su brojne, a neke od njih su, najpre, smanjenje količine vode za piće, neophodne za normalan i zdrav život ljudi a zatim i ugrožavanje, pa čak i izumiranje biljnog i životinjskog sveta u rijekama, jezerima, morima. Najzad, zemljište se zagađuje hemijskim elementima i jedinjenjima koji narušavaju mineralni sastav zemljišta, što što se reflektuje na rasti biljaka, ugrožavajući tako biljni svet. Takođe, zagađivanjem poljoprivrednih kultura toksičnim materijama, preko ishrane ugrožava se život i zdravlje ljudi i životinja. Profesor Ivanović posebno naglašava problem narušenosti ekološke ravnoteže, koja ima za posledicu: demografsku eksploziju, povećanu stopu mortaliteta, pojavu siromaštva, novih i neistraženih bolesti, uništavanje prirode, iscrpljivanje i rasipanje prirodnih resursa, klimatske promene (efekat staklene bašte, kisele kiše, ozonske rupe i sl.), ugrožavanje reprodukcije biljnih i životinjskih vrsta (Ivanović, 2010).

Pejanović, Jegeš i Stanković (2011), kao i Ivanović (2010), daju slična objašnjenja o mogućim implikacijama ekološkog kriminaliteta po bezbednost. Navedeni autori posebno daju osvrt na izazivanje namernih i nenamernih požara, odnosno ukazuju na implikacije koje nastaju kao proizvod navedenih kriminalnih delatnosti i podvlače direktnu vezu između navedenih kriminalnih delatnosti i bezbednosti zdravlja ljudi. Izvršavanjem radnji kojima se prouzrokuju namerni i nenamerni požari u šumi, objektima koji služe u industrijske svrhe i objektima gde su uskladištene opasne materije, dolzi do ugrožavanja i kontaminacije vode. Dalje, kada se sagorevaju otrovne i štetne materije, dolazi do stvaranja otpada koji se kasnije, kada pada kiša i proticanja reka, meša sa vodama što na kraju rezultuje ogromnu opasnost po bezbednost onih koji koriste takvu vodu. (Pejanović, Jegeš, Stanković, 2011).

Organizovani ekološki kriminalitet

Kada ekološki kriminalitet poprimi elemente organizovanog ekološkog kriminaliteta, tada se sa sigurnošću može reći da dolazi do najopasnijih oblika ugrožavanja životne sredine. Tome svedoče Pejanović i saradnici: „Organizovani kriminalitet i kriminalitet kao oblik ugružavanja, nasilja i pretnji po bezbednost ljudi,

sistema bezbednosti, materijalnih vrednosti i životne okoline, predstavlja jedan od najopasnijih oblika društvenih pretnji i opasnost po bezbednost društva savremenog doba” (Pejanović, Jegeš, Stanković, 2011, str. 168).

Kada je u pitanju ekološki kriminalitet, organizovane kriminalne grupe najčešće se bave uvozom, trgovinom i nelegalnim oslobađanjem opasnog otpada. Imajući u vidu da se radi o delatnosti koja donosi ogromne dobitke, ne treba čuditi to što su organizovane kriminalne grupe proširile delatnost i u ovoj sferi. Naime, ogromna količina opasnog otpada se proizvodi u zemljama koje su industrijski razvijene, dok sa druge strane ne postoji dovoljno prostora za njegovo skladištenje. Bugarski navodi da se „prema nekim procenama, na godišnjem nivou se u Evropi proizvede oko milion i trista hiljada tona otpada, od toga je blizu četrdeset miliona tona opasnog otpada” (Bugarski, 2015, str. 1102). Pa tako, ovaj oblik kriminalnog ispoljavanja najčešće pogađa slabo razvijene zemlje koje u nameri da ostvare profit pribegavaju skladištenju opasnog otpada. U procesu izvoza prljavih tehnologija, sve je приметnije učešće raznih kriminalnih organizacija, koji u navedenoj delatnosti vide idealnu šansu da ostvare profit. Navedene zemlje konstantno traže prostor gde mogu odložiti opasan otpad, pa takvu priliku koriste organizovane kriminalne grupe koje stižu ogromna sredstva tako što krijumčare i odlagažu opasan otpada izvan tih zemalja. Imajući to u vidu, mnogi stručnjaci upozoravaju na opasnost i pretnju da se takvi otpadi nađu na prostoru Kosmeta ili drugih delova Republike Srbije. Najčešći primer i način oslobađanja pomenutog otpada jeste tako što se taj otpad tovari na brodove koji se odvoze na pučinu mora, gde se navedeni tovar ispušta u more, ili se upotrebom eksploziva ceo brod sa tovarom potapa u more (Ivanović, 2010). Navedenim načinima farmaceutske kompanije i kriminalne organizacije ostvaruju ogroman profit i tako izbegavaju plaćanje skupih postupaka recikliranja, odnosno skladištenja tog otpada. Primer koji svedoči ovakvim oblicima ispoljavanja ekološkog kriminaliteta jeste slučaj otkrivanja trideset potopljenih brodova koji su bili natovareni toksičnim i radioaktivnim otpadom od strane kriminalne organizacije Ndragenta u Sredozemnom moru. U navedenom slučaju postoji opasnost da su planktoni već apsorbovali radioaktivnost, pa tako radioaktivnost bi mogla da se proširi na lanac hrane, što predstavlja veoma ozbiljnu pretnju po životnu sredinu i eklatantan primer kako se posledice ekološkog kriminaliteta reflektuju na bezbednost ne samo životne sredine već i bezbednost ljudi (preuzeto 20.04.2020. godine sa: <https://www.24sata.hr/news/italija-mafija-potopila-brod-s-radioaktivnim-otpadom-135404>).

S tim u vezi, Pejanović, Jegeš i Stankovićeva takođe ukazuju na navedene organizovane kriminalne delatnosti u sferi ekološkog kriminaliteta i posebno obraćaju pažnju na implikacije koje mogu proisteći kao rezultat organizovanog ekološkog kriminaliteta: Kriminalne grupe ugrožavaju bezbednost i životnu sredinu tako što krijumčare nuklearni, hemijski, biološki i ostale vrste opasnog otpada, a posebna opasnost u vezi sa navedenim radnjama sastoji se u tome što se od takvog otpada prave veoma snažne eksplozivne naprave, najčešće sa ciljem da se upotrebe za vreme ratnih sukoba. Navedene kriminalne organizacije ne libe se da se bave krađom opasnih materija iz cisterni i skladišta. Za vreme vršenja takvih kriminalnih aktivnosti, često dolazi do nepravilnog pretakanja iz cisterni odakle se krade određena materija u

mobilne cisterne koje poseduju kriminalne grupe, što na kraju rezultuje dodatnim ugrožavanjem bezbednosti ljudi i životne sredine, koja trpi najveće posledice.

Kriminalne aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa u oblasti ekološkog kriminaliteta su posebno usmerene i na ilegalnu trgovinu životinjskim i biljnim vrstama. Vrednost ilegalnog tržišta ugroženim biljkama i životinjama doživljava ekspanziju. Kolekcionari su spremni da za navedene vrste plate sve veće cene, doprinoseći tako ilegalnoj trgovini i ugrožavanju raznovrsnosti flore i faune. S tim u vezi, Tatalović, ukazuje na moguće implikacije navedenih kriminalnih aktivnosti: „Egzotične životinje koje su uzete iz prirode i ilegalno transportovane i uvezene, mogu biti nosioci raznih zaraznih bolesti kao što su besnilo, tuberkuloza, hepatitis, salmoneloza, leptospiroza i tako dalje, što mogu prouzrokovati potencijalnu opasnost za postojeću populaciju životinja na datom području” (Tatalović, 2010).

Dakle, kada govorimo o organizovanim i prekograničnim oblicima ekološkog kriminala, tj. kriminala koji je usmeren protiv životne sredine, reč je o teškim krivičnim delima, koja imaju direktne opasne i dalekosežne posledice po životnu sredinu i indirektno posledice po zdravlje ljudi. Imajući u vidu specifičnost i dugotrajnost posledica ekološkog kriminaliteta, može se reći da se radi o "tihom ubici". Implikacije ekološkog kriminaliteta se postepeno razvijaju i dovode do raznih oblika ugrožavanja bezbednosti. Organizovani ekološki kriminal iziskuje saradnju država jer se radi o prekograničnom pojavnom obliku kriminaliteta što povlači sa sobom da su njegove implikacije međunarodnih razmera.

ZAKLJUČAK

Osnovni cilj svakog društva jeste stvaranje uslova neophodnih za bezbedan život i rad. Područje bezbednosti se konstantno menja, počevši od nivoa pojedinca, preko nacionalnog, pa do globalnog, odnosno međunarodnog nivoa. S tim u vezi, ekološki kriminalitet nesumnjivo predstavlja jedan od novijih oblika ugrožavanja bezbednosti, koji u ogromnoj meri ugrožava osećaj bezbednosti pojedinca, društvenih grupa, društva, države i međunarodne zajednice.

U naučnoj literaturi koja se bavi problematikom ekološkog kriminaliteta evidentno je postojanje različitih definicija ekološkog kriminala, s tim u vezi, može se zaključiti da ima onoliko različitih definicija ekološkog kriminala koliko i autora koji se bave navedenom problematikom. Međutim, zajednička karakteristika za gotovo sve definicije je to što se nezakonitim radnjama ugrožava životna sredina, a koje su kao takve predviđene krivičnim zakonom ili drugim pravnim propisima koji regulišu ekološku problematiku.

Ekološki kriminalitet predstavlja savremeni oblik kriminaliteta, a njegova osnovna karakteristika je masovnost. Uzroci koji dovode do pojave ekološkog kriminaliteta su brojni, najčešći motiv za bavljenje ekološkim kriminalitetom je brza materijalna dobit koja se može ostvariti kao rezultat brojnih aktivnosti ekološkog kriminaliteta, pogotovo trgovinom i krijumčarenjem opasnih materija i njihovo nelegalno skadištenje zbog kojeg su organizovane kriminalne grupe posebno zainteresovane.

Republika Srbija, kao odgovorna članica globalne zajednice, usvojila je neke od najbitnijih zakonskih regulativa u oblasti zaštite životne sredine koje će sigurno dati rezultate u borbi protiv ekološkog kriminaliteta. Zahvaljujući procesu pristupanja Evropskoj uniji, naša država je znatno unapredila svoj normativno-pravni okvir u oblasti zaštite životne sredine. U godišnjem izveštaju Evropske komisije za 2016. godinu, Republika Srbija je postigla značajan napredak u normativno-pravnom usklađivanju sa EU u oblasti otpada, zaštite prirode i klimatskih promena. U izveštaju su navedene mane i propusti koje Srbija treba da ispravi kako bi bila usklađena sa zakonodavstvom EU (preuzeto dana 17.5.2020. sa: <http://europa.rs/serbia-and-the-eu/key-documents/?lang=en>).

Imajući u vidu da očuvanje životne sredine predstavlja neodvojiv faktor unutrašnje stabilnosti jedne društvene zajednice, može se istaći da ekološki kriminalitet, uzimajući u obzir njegove specifičnosti, predstavlja itekako ozbiljnu pretnju bezbednosti. Za razliku od ostalih faktora ugrožavanja bezbednosti, poput raznik oblika unutrašnjeg ekstremizma, ekološki kriminalitet je u mnogo perfidniji, što za posledicu ima ogromne poteškoće u suzbijanju i sprečavanju ovog vida kriminaliteta. Takođe, za razliku od drugih faktora ugrožavanja bezbednosti, ekološki kriminalitet pretili da ugrozi život i zdravlje svih pripadnika određene društvene zajednice bez obzira na rasnu, polnu, nacionalnu i versku pripadnost. Posledice ovog vida kriminaliteta su dalekosezne i teško se saniraju, dok je u nekim slučajevima saniranje nemoguće.

Više nego ikada, važno je podizanje svesti država i njenih građana kroz razne edukativne programe na temu očuvanja životne sredine, uspostavljanje i dalje usavršavanje svih oblika saradnje državnih i međudržavnih organa poput adekvatne pravne regulative (npr. međudržavnih sporazuma) ali i jačanja nacionalnih kapaciteta u borbi protiv ekološkog kriminaliteta itd. Pa tako, aktivnosti Interpola i regionalnih inicijativa su od ogromnog značaja i predstavljaju primer dobre prakse. Saradnja između svih nacionalnih organa nadležnih za suzbijanje ekološkog kriminaliteta je od krucijalnog značaja a preventivno delovanje navedenih organa čini osnovu borbe protiv navedenog oblika kriminaliteta. Postojeći uslovi ukazuju na evidentnu potrebu formiranja kadrovske i tehničke organizovanosti jednog specijalističkog ekološkog organa (ekološka policija) u čijoj bi ingerenciji bila celokupna problematika zaštite životne sredine, pa i suzbijanje ekološkog kriminaliteta.

Gotovo je nesumnjivo da će godine tj. decenije pred nama doneti sa sobom mnoge bezbednosne rizike kada je u pitanju ekološka bezbednost, koja će sigurno predstavljati jedan od najvećih bezbednosnih izazova 21. veka. Ekološki kriminalitet, nažalost, doslovno predstavlja sečenje egzistencijalne grane na kojoj sedi savremeni čovek, koji kriminalnim delovanjem sasvim svesno uništava svoje prirodno okruženje.

LITERATURA

1. Bošković, M. (2005). Kriminalistička metodika. Beograd: Policijska akademija.
2. Bjelajac, Ž., Dašić, D., i Spasović, M. (2011). Ekološka politika EU i njen krivično-pravni okvir. *Međunarodni problemi*. 63(4), 567-582.

3. Bejatović, S. i Šikman, M. (2014). Transnacionalni ekološki kriminalitet. U: Suzbijanje kriminaliteta i evropske integracije, s osvrtom na ekološki kriminalitet. (str. 13-18). Trebinje: Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.
4. Bugarski, T. D. (2015). Krivični postupak za dela protiv životne sredine. Zbornik radova Pravnog fakulteta, 49(4), 1633-1647.
5. Bugarski, T. D. (2015). Izazovi organizovanog ekološkog kriminaliteta. Zbornik radova Pravnog fakulteta, 49(3), 1097-1107.
6. Buzan, B., Ole Wæver, O. & de Wilde, J. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
7. Gajinov T. (2011). Ekološki kriminal i odgovornosti pravnih lica u Republici Srbiji. Pravo i privreda, str. 319.
8. Dimitrijević, D. (2010). Trendovi ekološke bezbednosti u XXI veku. Beograd: Fakultet bezbednosti.
9. Dobovšek, B. (1997). Organiziran kriminal. Ljubljana: Unigraf.
10. Homer Dixon, T. (1991). On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict. *International Security* 16:76–116.
11. Elliott, L. (2009). Combating transnational environmental crime: 'Joined up' thinking about transnational networks'. In K. Kangaspunta, 29 & I. H. Marshall (Eds.), *Eco-crime and justice: Essays on environmental crime* (pp. 55-78). Turin: UNICRI.
12. Eman, K. (2012). Crime against the Environment - Comparative Criminology and Criminal Justice Perspectives. Doctoral Dissertation. Maribor: Fakultet studija bezbednosti - Univerzitet u Mariboru.
13. Ivanović, R.A. (2012). Ekološki kriminalitet i nacionalna bezbednost. *Perjanik - časopis za teoriju i praksu iz oblasti policije, bezbednosti, kriminalistike i prava*, ISSN 1451-3412. Vol. VII, 22/23, 126 – 136.
14. Jovanović - Popović, D. (2013). Ekološka bezbednost i bezbednost životne sredine (preuzeto 11.01.2020. sa <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2013/0352-57321342103J.pdf>).
15. Kegley jr. Ch., & Witokoff, J.R. (2006). Svetska politika trend i transformacija. Beograd: Prometej.
16. Kostić, M. (2009), Ekološki kriminal i njegovo suzbijanje, U: *Pravni život, tematski broj Pravo i vreme*, (175-182). Beograd, Udruženje pravnika Srbije.
17. Clifford, M. (2008). Environmental crime - enforcement, policy and social responsibility. Gaithersburg: Aspen Publishers.
18. Lukić, T. (2011). Krivičnopravna zaštita životne sredine. Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad, 45(2), 237-247.
19. Ljuština, A. (2010). Ekološki delikti i policija. Beograd: Zadužbina Andrejević.
20. Ljuština, A. (2012). Ekološka bezbednost. Beograd: Kriminalističko policijska akademija.
21. Matijević, M. (2009). Specifičnosti suzbijanja ekološkog kriminaliteta. U: Međunarodna konferencija: Ekološka bezbednost u postmodernoj životnoj sredini. (str. 2). Banja Luka: Fakultet pravnih nauka – Panevropski univerzitet "APEIRON".
22. Mijalković, S. (2009). Nacionalna bezbednost. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
23. Mitrović, M. (2017). Ekološki kriminalitet i ekološki delikti u Republici Srbiji – HH i HHI vek. Diplomski rad. Beograd: Fakultet bezbednosti.
24. Miladinović, A. i Popović, P. (2014) Kriminološko-kriminalističke karakteristike ekološkog kriminaliteta. U: Suzbijanje kriminaliteta i evropske integracije, s osvrtom na ekološki kriminalitet. (str. 425-441). Trebinje. Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.

25. Pejanović, L.J., Jegeš, M. i Stanković, N. (2011). Oblici ugrožavanja ekološke bezbednosti. Časopis za društvena pitanja "Civitas" Fakulteta za pravne i poslovne studije, 168-178.
26. Pisarić, M. (2015). Pretpostavke za otkrivanje ekološkog kriminaliteta. Zbornik radova Pravnog fakulteta, 49(2), 785-795.
27. Ramljak, A. (2002). Žrtve ekološkog kriminaliteta – masovna i intenzivna viktimizacija. Kriminalističke teme. 1(2), 35-57.
28. Rice, M. (2008). Environmental crime a threat to our future. Preuzeto 16.04.2020. sa http://www.unodc.org/documents/NGO/EIA_Ecocrime_report_0908_final_draft_low.Pdf.
29. Situ, Y., Emmons, D. (2000). Environmental crime: The Criminal Justice System's Role in Protecting Environment. Thousand Oaks: Sage Publications.
30. Tatalović, M. i Tatalović, V. (2010) Ilegalna trgovina životinjama. Planeta, 7(40), preuzeto 20.04.2020. sa <http://www.planeta.org.rs/40/3%20pojave.htm>

ZAKONI, SPORAZUMI, KONVENCIJE:

31. Zakon o zaštiti životne sredine ("Sl. glasnik RS", br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - dr. zakon, 72/2009 - dr. zakon, 43/2011 - odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018 – dr. zakon i 95/2018 – dr. zakon).
32. Krivični zakonik Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - dr. zakon, 72/2009 - dr. zakon, 43/2011 - odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018 - dr. zakon i 95/2018 - dr. Zakon, čl. 260 do 277 KZ).
33. Evropski sporazum o međunarodnom prevozu opasne robe (preuzeto 10.01.2020. godine sa: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/danger/publi/adr/ADRaccord_f.pdf, kao i njegovi do sada više puta novelirani Aneksi).
34. Međunarodna konvencija o saobraćaju na putevima (preuzeto 10.01.2020. sa: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsq_no=XI-B-19&chapter=11).
35. Konvencija o međunarodnom civilnom vazduhoplovstvu (preuzeto 10.01.2020. sa <https://www.icao.int/publications/pages/doc7300.aspx>).
36. Svetska komisija za životnu okolinu i razvoj – „Naša zajednička budućnost“ (eng. Our Common Future: preuzeto 01.02.2020. godine sa: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987ourcommon-future.pdf>
37. Međunarodna konvencija o sprečavanju zagađenja mora sa brodova (eng. „International Convention for the Prevention of Pollution from Ships“), (preuzeto 06.02.2020 sa: <http://www.imo.org/about/conventions/listofconventions/pages/international-convention-for-the-prevention-of-pollution-from-ships-%28marpol%29.asp>
38. Konvencija o sprečavanju pomorskog zagađenja bacanjem otpada i drugih materija (eng. „Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (1972)“ (preuzeto 06.02.2020. sa: <http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/Convention-on-the-Prevention-of-Marine-Pollution-by-Dumping-of-Wastes-and-Other-Matter.aspx>)
39. Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (eng. „Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (1975)“ preuzeto 06.02.2020. sa: <http://www.cites.org/>);
40. Bazelska konvencija o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada i njihovog odlaganja (eng. „Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal (1992)“ (preuzeto 06.02.2020. sa <http://www.basel.int/>); (Pisarić, 2011).

41. Direktiva Evropske Unije o zaštiti životne sredine kroz krivično pravo(eng. „Directive 2008/99/EC of 19 November 2008 on protection of the environment through criminal law"
42. (preuzeto 06.02.2020. sa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0099>);
43. Pojedini sporazumi, kojima se štite životinje (eng. „7 Convention for the Regulation of Whaling (Sept. 24, 1931)" preuzeto 06.02.2020. sa: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-0026.pdf>) i zaštita okeana (na primer, eng. „the International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil (May 12, 1954)" (preuzeto 06.02.2020. sa: <http://www.admiraltylawguide.com/conven/oilpol1954.html>).

RESUME

The basic goal of every society is to create the conditions necessary for a safe life and work. The field of security is constantly changing, starting from the level of the individual, through the national, to the global and international level. In this regard, environmental crime is undoubtedly one of the newer forms of endangering security, which greatly endangers the sense of security of individuals, social groups, society, the state and the international community.

In the scientific literature dealing with the issue of environmental crime, the existence of different definitions of environmental crime is evident, in this regard, it can be concluded that there are as many different definitions of environmental crime as there are authors who deal with this issue. However, a common feature for almost all definitions is that illegal actions endanger the environment, and which as such are provided by criminal law or other legal regulations that regulate environmental issues.

Environmental crime is a modern form of crime, and its basic characteristic is mass. The causes that lead to the occurrence of environmental crime are numerous, the most common motive for dealing with environmental crime is the rapid material gain that can be achieved as a result of numerous activities of environmental crime, especially trafficking and smuggling of dangerous substances and their illegal storage.

The Republic of Serbia, as a responsible member of the global community, has adopted some of the most important legal regulations in the field of environmental protection, which will certainly give results in the fight against environmental crime. Thanks to the process of joining the European Union, our country has significantly improved its normative and legal framework in the field of environmental protection. In the annual report of the European Commission for 2016, the Republic of Serbia has made significant progress in regulatory and legal harmonization with the EU in the field of waste, nature protection and climate change. The report lists shortcomings and omissions that Serbia needs to correct in order to comply with EU legislation (retrieved on 17.5.2020 from: <http://europa.rs/serbia-and-the-eu/key-documents/?lang=en>).

Bearing in mind that the preservation of the environment is an inseparable factor in the internal stability of a social community, it can be pointed out that environmental crime, taking into account its specifics, is a very serious threat to security. Unlike other security threats, such as various forms of internal extremism,

environmental crime is much more perfidious, resulting in enormous difficulties in combating and preventing this type of crime. Also, unlike other factors endangering security, environmental crime threatens to endanger the life and health of all members of a certain social community, regardless of racial, gender, national and religious affiliation. The consequences of this type of crime are far-reaching and difficult to repair, while in some cases it is impossible to repair.

More than ever, it is important to raise the awareness of states and their citizens through various educational programs on environmental protection, establishing and further improving all forms of cooperation between state and interstate bodies such as adequate legislation (e.g., interstate agreements) but also strengthening national capacities in the fight against environmental crime, etc. Thus, the activities of Interpol and regional initiatives are of great importance and represent an example of good practice. Cooperation between all national bodies responsible for combating environmental crime is of crucial importance, and the preventive action of these bodies is the basis for combating this form of crime. The existing conditions indicate the evident need for the formation of personnel and technical organization of a specialist environmental body (environmental police), which would be in charge of the entire issue of environmental protection, including the fight against environmental crime.

There is almost no doubt that the years, that is, decades ahead bring with it many security risks when it comes to environmental security, which will certainly be one of the greatest security challenges of the 21st century. Ecological crime, unfortunately, literally represents the cutting of the existential branch on which modern man sits, who by conscious action quite consciously destroys his natural environment. Judicial protection is the most important means of protecting human rights at the national level, and with the establishment of the European Court of Human Rights, this protection gained its foothold in this judicial body. When primary judicial protection does not fulfill hopes and confirms the faith in justice in an individual who considers that one of his constitutional rights has been violated, and who has initiated proceedings before national courts, and thus exhausted all legal remedies in his country, that secondary protection The European Court of Human Rights is becoming a reality for the individual, and the standards and comments on the judgments of the Court define what protection should be in the nation states, and thus increase legal certainty on the part of citizens. Given the numerous powers of the security services and the police, and the wide discretion in their implementation and planning of operations, which can be a source of human rights violations, the interpretations and positions of the European Court of Human Rights can contribute to strengthening the professionalism of members of the security services. police. This is especially important if it is known that in some cases of discretionary decision-making, judicial protection is not provided. Therefore, the standards established by the European Court of Human Rights, in addition to the existing developed system of judicial protection at the national level, are a permanent stronghold for members of the security services and police, so that their work is more legal and professional, and respect for human rights more certain.

KRIVIČNA DJELA U VEZI POREZA U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE

Msc Emir Bećirović
Pravosudna akademija
becirovic.emir@gmail.com

Apstrakt

U grupi privrednih krivičnih djela u novom Krivičnom zakoniku Republike Srbijpropisana su najznačajnija poreska (fiskalna) krivična djela. To su dela kojima se povređuje ili ugrožava fiskalni sistem – budžet Republike Srbije. Najznačajnije delo ove vrste je poreska utaja. No, pored toga, u Republici Srbiji su poreska krivična djela predviđena i u sporednom zakonodavstvu – u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji koji propisuje položaj, ovlašćenja i delovanje poreske policije kao specijalizovanog organa u sastavu Poreske uprave koji se bavi otkrivanjem, sprečavanjem i dokazivanjem poreskih krivičnih djela. O pojmu, karakteristikama i sistematici poreskih krivičnih djela u Republici Srbiji govori se u ovom radu, i to sa teorijskog i praktičnog aspekta.

Ključne riječi: privreda, porez, krivični zakonik, krivično djelo, kazna, odgovornost.

TAX CRIMES IN THE LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

New Criminal Code of the Republic of Serbia in the group of economic criminal acts stipulates the most significant tax (fiscal) crimes. Those are crimes that transgress or endanger the fiscal system – the budget of the Republic. The most important of those is tax evasion. However, in the Republic of Serbia tax crimes are also stipulated in side laws – in the Law on tax proceedings and tax administration that stipulates position, competence and activities of a tax police as a specialised body in the system of Tax Administration that deals with tax crimes detection, prevention and proving. This paper covers definition, characteristics and systematics of tax crimes in the Republic of Serbia both from theoretical and practical aspect.

Key words: economy, tax, criminal code, criminal act, sanction, liability

UVOD

Poreska krivična djela, posebno poreska utaja (eng. - tax evasion, franc. - fraude fiscale, ital. - omesso versamento di imposte, nem. - steuerbetrug), predstavljaju izuzetno društveno opasna ponašanja pojedinaca i grupa, odnosno pravnih lica (preduzeća, ustanova ili drugih organizacija) kojima se, kršenjem propisa, neposredno ili posredno, ugrožavaju finansijski interesi cijele društvene zajednice i to, prvenstveno, kroz nanošenje velikih šteta fiskalnom sistemu i sistemu javnih prihoda uopšte. (Đerek 2003:83-112) Kada se ima u vidu ogroman značaj koji fiskalni sistem, njegovo uredno, blagovremeno, potpuno i kvalitetno ostvarenje ima za postojanje, održanje, pa i razvoj države, odnosno društva, onda je jasno od kolike je važnosti da se država širokom lepezom različitih mera, sredstava, načina i postupaka preduzetih od strane različitih subjekata na svim nivoima, suprotstavi različitim

oblicima i vidovima neplaćanja, prikrivanja, neprijavlivanja ili izbegavanja plaćanja poreza, doprinosa i drugih propisanih obaveza koje predstavljaju javne dažbine, odnosno javni prihod. (Stanković, 1993:80-82)

Naime, poreski obveznici doživljavaju porez kao svojevrsni trošak koji samo pogoršava njihovu materijalnu situaciju, jer plaćanje poreza i drugih dažbina neposredno utiče na smanjivanje njihove ekonomske snage i kupovne moći. Stoga, oni izbegavaju plaćanje poreza u većem ili manjem iznosu ili bar pokušavaju da umanje njegov teret. (Ignjatović, 1999:139) Opređenje poreskih obveznika da, u potpunosti ili delimično, izbegnu plaćanje poreza i drugih doprinosa zavisi, u prvom redu, od intenziteta otpora plaćanju poreza. Taj intenzitet otpora zavisi od više elemenata koji se mogu svesti na sledeće: 1) visina poreskog opterećenja, 2) namena trošenja sredstava prikupljenih porezom, 3) poreski oblik i 4) mišljenje javnosti da li je porez pravičan ili ne. Tako se razlikuju dva oblika poreske evazije. To su: a) zakonita i b) nezakonita poreska evazija. (Popović, 1997:450)

Zakonita evazija postoji u slučaju kada se pojedinci kao poreski obveznici, istina, kreću u opštim okvirima koji su postavljeni na osnovu zakona ili drugih opštih propisa iz oblasti fiskalnog ili poreskog sistema ali, pri tom, na različite načine pokušavaju da izbjegn u potpunosti ili delimično plaćanje poreza i drugih propisanih doprinosa. (Popović, 1996:3) Drugi oblik poreske evazije predstavlja nezakonita ili nedopuštena evazija. Nezakonitom evazijom pojedinac, kao poreski obveznik, dolazi pod udar zakona i kaznene represije. Naime, u ovom slučaju dolazi do kršenja propisa u većoj ili manjoj meri, pri čemu se nanose neposredne, direktne štete društvenoj zajednici. Ovde se, dakle, radi o protivpravnim, protivzakonitim, nedopuštenim i kažnjivim djelatnostima upravljenim direktno protiv poreskog (fiskalnog) sistema zemlje. (Pogarčić, 2000:381-398)

Najopasniji i najteži oblici kršenja poreskih zakona, kojima se i nanose najteže posledice, odnosno najveće štete društvenoj zajednici, predstavljaju poreska krivična djela. Osnovu poreskih krivičnih djela bez obzira na to o kom obliku ili vidu ispoljavanja se radi, u konkretnom slučaju, čine različite pojavne manifestacije poreske evazije (lat. bežanje, izbegavanje), posebno kada se ima u vidu da evazija poreza predstavlja ujedno i najznačajniji oblik sive ekonomije. Siva ekonomija se praktično može pojaviti u različitim oblastima delatnosti kao što su: proizvodnja i promet robe i usluga, spoljnotrgovinsko poslovanje, devizno poslovanje, tržište rada i radni odnosi, građevinarstvo, stambeno-komunalna delatnost, promet nepokretnosti i drugih dobara. No, sa aspekta državnih interesa sigurno je da su najznačajniji oni oblici sive ekonomije koji se pojavno manifestuju u sferi narušavanja, ugrožavanja ili povređivanja fiskalnog (poreskog) sistema. (Kulić, 1995:5-7)

Sve savremene države, pa i sve države od svog postanka, su se na različite načine i različitim merama suprotstavljale ovim kažnjivim djelatnostima poreskih obveznika. U toj borbi za efikasnijim sprovođenjem poreske discipline, primjenjuju se različite preventivne, ali i represivne mjere. Pri tom, važnu ulogu u prevenciji nezakonitog izbegavanja plaćanja poreza igra i svodenje poreskog tereta u razumne okvire čime se ublažavaju faktori koji doprinose povećanju intenziteta otpora plaćanju poreza.

(International Bureau of Fiscal Documentation: International Tax Avoidance and Evasion, Amsterdam, 1981: 21)

Od velikog značaja za svaku državu pa i našu jeste ubiranje poreza koji služe za pokrivanje njenih rashoda, odnosno za obezbeđivanje osnovnih funkcija države, kao i za zadovoljavanje određenih opštih potreba građana, bez kojih država nebi mogla da funkcioniše. Zbog toga sam i našao motivaciju da pišem o poreskim krivičnim djelima, zbog njihove važnosti za državu, jer osim zakonom obaveza plaćanja poreza i drugih dažbina propisana je Ustavom Srbije (čl.91 st.2), čime se i ogleda važnost poreza kao jedne ustavne i zakonske kategorije. Pa iz svih tih razloga neispunjenje te obaveze za posledicu, može, pod određenim uslovima, može imati i primenu krivičnih sankcija.

PORESKA KRIVIČNA DJELA U KRIVIČNOM ZAKONIKU

Krivični zakonik Republike Srbije iz 2005. godine, u glavi 22, u grupi krivičnih djela protiv privrede, predviđa dva poreska krivična djela. To su: 1) poreska utaja i 2) neuplaćivanje poreza po odbitku. To su osnovna poreska, fiskalna krivična djela u pravnom sistemu Republike Srbije. Pored njih, postoje i sporedna ili dopunska poreska krivična djela, koja su propisana u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji. ("Službeni glasnik Republike Srbije" br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12 i 104/13)

PORESKA UTAJA

Među krivičnim djelima protiv privrede, po svom značaju, prirodi i karakteru izdvajaju se poreska krivična djela. Njih ima više vrsta. Osnovno krivično djelo ove vrste je poreska utaja. To je krivično djelo koje je predviđeno u članu 225 Krivičnog zakonika Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016). Na ovaj je način 1. januara 2006. godine (sa stupanjem na snagu novog Krivičnog zakonika) zamenjeno krivično djelo „Izbjegavanje plaćanja poreza“ koje je bilo predviđeno u članu 172. Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji (koji je 1. januara 2003. godine ukinuo odredbu člana 154 Krivičnog zakona Republike Srbije – Krivično djelo poreske utaje). Ostala poreska krivična djela su i dalje ostala predviđena u sporednom krivičnom zakonodavstvu – Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji, osim krivičnog djela neuplaćivanja poreza po odbitku.

Naime, izbjegavanjem zakonske obaveze plaćanja određenog novčanog iznosa u korist države nanosi se šteta društvenim interesima, ugrožavaju se fondovi i ustanove socijalne zaštite, odnosno funkcionisanje svih budžetskih institucija i poslova. (Kesner-Škreb, 1995:267) No, tek kada se radi o izbjegavanju ove poreske obaveze u većem obimu ili u težim slučajevima, ispunjeni su uslovi za postojanje poreskog krivičnog djela. Svi drugi manje značajni, različiti slučajevi poreske nediscipline i poreske evazije predstavljaju, istina, protivpravno i kažnjivo ponašanje, ali u obliku drugih vrsta privrednih delikata (privredni prestupi i prekršaji). (Demirović, 1989:37-39)

Osnovno fiskalno krivično djelo je poreska utaja. Ovo se djelo u nekim pravnim sistemima naziva i „utaja poreza“ ili „utaja poreza i drugih davanja“ i sl. Ovo krivično

djelo Poreska utaja je posije 1. januara 2006. godine predviđeno u članu 225. Krivičnog zakonika Republike Srbije:

(1) Ko u nameri da on ili drugo lice potpuno ili delimično izbegne plaćanje poreza, doprinosa ili drugih propisanih dažbina, daje lažne podatke o stečenim prihodima, o predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje ovakvih obaveza ili ko u istoj nameri, u slučaju obavezne prijave, ne prijavi stečeni prihod, odnosno predmete ili druge činjenice koje su od uticaja na utvrđivanje ovakvih obaveza ili ko u istoj nameri na drugi način prikriva podatke koji se odnose na utvrđivanje navedenih obaveza, a iznos obaveze čije se plaćanje izbegava prelazi petsto hiljada dinara, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina i novčanom kaznom.

(2) Ako iznos obaveze iz stava 1. ovog člana čije se plaćanje izbegava prelazi milion i petsto hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina i novčanom kaznom.

(3) Ako iznos obaveze iz stava 1. ovog člana čije se plaćanje izbegava prelazi sedam miliona i petsto hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do deset godina i novčanom kaznom.

Iz navedenog zakonskog opisa krivičnog djela poreske utaje proizilazi da se ovde radi o krivičnom djelu sui generis. No, u teoriji krivičnog prava ima mišljenja da se ovdje radi o specifičnom obliku krivičnog djela prevare, doduše o djelu od prevare gde se prevarnom radnjom oštećuje društvo u celini. (Stojanović, 2000:244) Ovo djelo, dalje, karakteriše i blanketna dispozicija, što znači da upotpunjavanje sadržine bića ovoga djela zavisi od drugih propisa iz oblasti fiskalnog i poreskog sistema, a koji određuju pojam, vrste i sadržinu pojedinih poreza i drugih javnih davanja (doprinosa i javnih dažbina), obveznike ovih davanja, kao i rokove njihovog plaćanja. (Ocvirk, 2001:53-62) Naime, ova vrsta dispozicije dopušta da se priroda i sadržina fiskalnih obaveza, u smislu objekta zaštite ovog krivičnog djela, utvrđuje na osnovu vankrivičnih propisa. Objekt zaštite je kod ovog krivičnog djela fiskalni sistem, sistem javnih prihoda koji čini osnov privrednog sistema zemlje. U pravnoj teoriji se mogu pronaći i shvatanja prema kojima je objekt zaštite, kod ovog krivičnog djela, dužnost plaćanja poreza, doprinosa i drugih davanja. Naime, kao javna davanja se smatraju: porezi, carine, takse i doprinosi. (Jovanović i dr., 2006:256-258)

Objekt napada je alternativno određen. To može biti: 1) porez, 2) doprinos i 3) druge propisane dažbine (koje predstavljaju javni prihod). Pri tom, nije od značaja da li se ove obaveze odnose na fizička ili pravna lica. Faktičko je pitanje da li se, u konkretnom slučaju, radi o ovoj vrsti fiskalne obaveze, a to se utvrđuje s obzirom na propise kojima su takve obaveze regulisane. (Lazarević, 1993:229) Pošto u okviru fiskalnog sistema Republike Srbije ima više vrsta poreza, pod ovim se pojmom, u svakom slučaju, podrazumijeva dio dohotka ili imovine koji društvena zajednica oduzima od fizičkih ili pravnih lica (preduzeća, ustanova i drugih organizacija), odnosno preduzetnika za pokriće svojih rashoda ne dajući, pri tom, poreskom obvezniku neku neposrednu protivčinidbu ili protivdavanje. (Popović, 1997:450) Država, zapravo, porez u smislu djela dohotka ili dela imovine uzima od svojih podanika, i to na osnovu vlasti ne vršeći neku neposrednu protivčinidbu. Porez je, prema tome, višestruko značajna kategorija, jer se pomoću njega, kao instrumenta, ostvaruju dalji ili viši ciljevi u ime i za potrebe cele društvene zajednice i predstavlja

izrazito efikasan mehanizam socijalne politike. (Sučević, 1997:52-55) No, porez se može definisati i kao novčana davanja ili prihod koji se obračunavaju od prihoda različitih poreskih obveznika i koristi za podmirenje utvrđenih javnih izdataka. Porez je, naime, dio imovine ili dohotka koji se uzima od fizičkih ili pravnih lica za pokrivanje rashoda društveno političke zajednice. (Lazarević i dr. 2004:660)

Slična je funkcija i uloga doprinosa i drugih propisanih dažbina koje predstavljaju javni prihod. I ova davanja služe za zadovoljenje zajedničkih i opšte društvenih potreba. (Stojanović, 244) Doprinosi su, tako, davanja koja se, na osnovu zakona i drugih propisa, plaćaju iz zarada fizičkih ili pravnih lica, odnosno preduzetnika, a radi zadovoljavanja raznih društvenih potreba u oblastima društvenih djelatnosti (kao što su socijalna, dječja i zdravstvena zaštita, obrazovanje, prosvjeta, kultura, nauka, privremena nezaposlenost ili nesposobnost za rad i privređivanje). U literaturi se, tako, i doprinosi mogu odrediti kao novčana davanja koja se plaćaju za korištenje određenih usluga ili radi ostvarivanja određenih prava. Ili su ona vrsta davanja koja se, na osnovu zakona ili drugih propisa, iz ličnih dohodaka plaćaju radi zadovoljavanja zajedničkih potreba u raznim oblastima društvenih djelatnosti. (Lazarević i dr., 660) Među ovim doprinosima, u praksi se, danas, posebno izdvajaju doprinosi socijalnog osiguranja navodeći, pri tom, da se ovo krivično djelo može učiniti i u odnosu na druge dažbine koje predstavljaju javni prihod (u smislu objekta zaštite kod ovog krivičnog djela). Upravo na ovoj činjenici se i zasniva tvrdnja da se ovdje radi o blanketnom biću krivičnog djela. Ovakva formulacija blanketne dispozicije kod krivičnog djela poreske utaje je i uneta u zakonodavstvo Republike Srbije reformom iz 1977. godine. (Sučević, 52-55) Ali, tada su pod pojmom „doprinosi“ (u smislu objekta napada) bile obuhvaćene veoma različite i brojne javne dažbine, pored onih iz sfere socijalnog osiguranja kakav je slučaj danas. Posle uspostavljanja novog fiskalnog sistema 1992. godine, pod pojmom doprinosi se smatraju samo doprinosi socijalnog osiguranja koji su zajedno sa porezima i drugim dažbinama, a koje predstavljaju javni prihod, objekt napada ovog krivičnog djela. To, drugim riječima, znači da izbegavanje plaćanja drugih javnih prihoda (kao što su takse, carine, naknade raznih vrsta) ne predstavlja objekt napada, u smislu ovog krivičnog djela, već se, u konkretnom slučaju, zavisno od preduzete radnje izvršenja i drugih okolnosti slučaja, može raditi o drugom krivičnom djelu ili, pak, drugoj vrsti delikata (privredni prestupi ili prekršaji). (Mršić, 2007:61-68)

Iz zakonskog opisa krivičnog djela poreske utaje proizilazi da ono ima dva oblika ispoljavanja. To su osnovni i teži, kvalifikovani oblik. Osnovni oblik ovog krivičnog djela se, zavisno od preduzete radnje izvršenja, može pojaviti u tri vida. To su: 1) davanje lažnih podataka o prihodima, 2) neprijavlivanje prihoda u slučaju obavezne prijave i 3) prikriivanje podataka na drugi način. S obzirom na to da se ovdje radi o specifičnom obliku krivičnog djela prevare, neretko se u krivičnopravnoj teoriji može naći shvatanje da je radnja ovog krivičnog djela, najšire uzeto, prevarna djelatnost. (Jovašević, 2002:34-37)

U svojoj konkretizaciji ona se može manifestovati alternativno na dva načina: 1) kao aktivna, pozitivna djelatnost (činjenje) - *delicta comissiva* i 2) kao pasivna, negativna djelatnost (nečinjenje, propuštanje dužnosti na činjenje) - *delicta omissiva*. Pri tom se davanje lažnih podataka o prihodima smatra za aktivnu radnju izvršenja ovog krivičnog djela, a neprijavlivanje prihoda se uzima kao pasivna delatnost

učinioca djela, dok se radnja prikrivanja može preduzeti i činjenjem i nečinjenjem. (Jovašević, 2003:556)

Davanje lažnih podataka o stečenim prihodima, predmetima ili drugim činjenicama koje su od uticaja na utvrđivanje poreske obaveze postoji u slučaju kada se činjenice u vezi stečenih prihoda, predmeta ili druge činjenice neistinito, netačno prikazuju u odnosu na stvarno, objektivno postojeće stanje, pri čemu je bitno da se radi o podacima o prihodima ili predmetima koji su zakonito stečeni. Kod ovog oblika krivičnog djela učinilac, istina formalno, postupa po određenoj zakonom predviđenoj poreskoj obavezi da prijavi činjenice koje su značajne za utvrđivanje visine ovakve obaveze, ali ovu svoju obavezu ne ispunjava i u materijalnom smislu, jer činjenice ne prikazuje u pravom, stvarnom, istinitom stanju. Pri tome, ovo krivično djelo postoji bez obzira na to da li je prethodno iznos utajene obaveze poreza utvrđen u upravnom postupku od strane nadležnog poreskog organa. (Lazarević, 229) Naime, ovi se prihodi prikazuju u manjim iznosima od stvarno, realno postojećih i ostvarenih, odnosno predmeti se prikazuju u manjoj vrijednosti ili manjem obimu, i to za period koji podleže oporezivanju ili se pak prikazuju veći rashodi od stvarnih ili se netačno, neistinito prikazuju druge činjenice i podaci koji su od značaja za utvrđivanje visine zakonom propisane obaveze poreza, doprinosa socijalnog osiguranja ili drugih propisanih doprinosa (druge činjenice i podaci mogu da se odnose na neprijavlivanje tačnog broja zaposlenih lica ili broja članova domaćinstva ili broja dece na školovanju, činjenice zaposlenosti bračnog druga, vremena kada nastaje određena obaveza plaćanja ili mesta nastanka takve obaveze i sl.) (Jerković, 2000:5-13)

Načini ovakvog lažnog prikazivanja odlučnih činjenica mogu biti u realnom životu veoma različiti. Tako se mogu umanjivati ostvareni prihodi u celini ili samo određeni prihodi ili samo prihodi iz određenih izvora ili samo oni prihodi ostvareni u određenom vremenskom periodu ili u određenom mjestu ili drugom području, mogu se dalje umanjivati ostvareni finansijski rezultati ili se, pak, mogu uvećavati troškovi poslovanja i sl. Bitno je da se ovo davanje lažnih podataka, u smislu radnje izvršenja krivičnog djela poreske utaje, odnosi na važne, odlučne činjenice koje su od značaja za utvrđivanje visine poreskih i drugih obaveza. (Mršić, 2006:88-96) Davanje lažnih podataka o činjenicama koje nemaju uticaj na utvrđivanje poreske obaveze ili njene visine, odnosno na utvrđivanje drugih propisanih obaveza ili doprinosa ili njihovu visinu - ne predstavlja radnju izvršenja ovog krivičnog djela. (Simić, Petrović 2002:155) Za postojanje djela je potpuno irelevantno i na koji način i u kom obliku se poreska prijava sa ovako prikazanim i prezentiranim podacima i činjenicama podnosi nadležnom poreskom organu. (Najamšić, 1999:33-41) Ta prijava može biti usmena ili pisana (što je češći slučaj) ili se, pak, može raditi o predočavanju, podnošenju na uvid poreskim organima poslovnih knjiga i druge dokumentacije vezane za poslovanje sa lažnim, prepravljenim, krivotvorenim podacima, čak i kada se ove knjige ili dokumentacija podnose na zahtjev poreskog organa ili samoinicijativno od strane poreskog obveznika. (Madžarević&Šujster, 2002:117-144)

Djelo poreske utaje će u ovom obliku postojati i u slučaju kada se lažni podaci, na zahtev nadležnog poreskog organa ili pak na inicijativu samog učinioca djela, daju naknadno kao dopuna ranije podnijete poreske prijave ili u postupku kontrole prihoda (redovne ili vanredne, odnosno inspeksijske kontrole) ili čak i ako su ti lažni podaci i

činjenice prezentirani kao dopuna uz prateću dokumentaciju koja se podnosi uz poresku prijavu. Ne postoji, naprotiv, krivično djelo poreske utaje u slučaju kada je organ uprave društvenih prihoda u momentu donošenja rešenja o utvrđivanju poreske obaveze raspolagao verodostojnim podacima koji su ukazivali na lažnost podataka u podnetoj poreskoj prijavi od strane poreskog obveznika pa, i pored toga, rešenje zasnuje na takvoj prijavi. (Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. I 1196/85). Poreska utaja se može izvršiti samo davanjem lažnih podataka u pogledu zakonito stečenih prihoda i predmeta. To znači da lice koje ne podnese prijavu o prihodima koji potiču od vršenja krivičnih djela, privrednih prestupa, prekršaja ili druge nezakonite, protivpravne delatnosti (npr. obavljanja samostalne delatnosti od strane lica koje nema odobrenje od strane nadležnog organa, rad na „crno“, delatnosti u oblasti sive ekonomije) ne čine ovo krivično djelo.

Krivično djelo Poreske utaje više se ne vezuje za zakonito stečene prihode, što ne znači da se krivično djelo poreske utaje proširuje i na one situacije kada su prihodi stečeni na protivpravan način. Reč je o tome da se više u zakononskom opisu ovog krivičnog djela ne zahtjeva davanje lažnih podataka o „ zakonito stečenim prihodima". odnosno njihovo neprijavlјivanje. To ne znači da će obaveza plaćanja poreza postojati i u odnosu na nezakonito stečene prihode, već da se to neće utvrđivati kao bitno obeležje krivičnog djela, što u praksi do sada izazivalo ozbiljne probleme. Krivično djelo utaje poreza može postojati samo u odnosu na one prihode koji podležu oporezivanju, a koji su to prihodi propisuje se zakonom i drugim propisima u oblasti poreza, a ne Krivičnim zakonikom (i u nekim zemljama i neki nezakonito stečeni prihodi podležu oporezivanju, pa mogu biti i predmet krivičnog dela poreske utaje, ali je to izričito predviđeno poreskim propisima) Da mora da postoji obaveza plaćanja poreza, doprinosa ili drugih dažbina jasno je i iz jezičkog tumačenja odredbe stava 1, ovog člana, jer se mora raditi o činjenicama koje su od značaja za utvrđivanja te obaveze. Moglo bi se tvrditi da se na ovaj način uvodi (oboriva) pretpostavka da je reč o zakonito stečenim prihodima, odnosno onim prihodima koji podležu porezu. Dok je ranije bio zadatak da to uvek utvrdi kao bitno obeležje krivičnog djela kod novog rešenja, ukoliko mu je to u interesu, okrivljeni bi mogao da dokazuje da nije reč o zakonito stečenim prihodima. „Zakonito stečeni prihodi" kao bitno obeležje krivičnog dela stvarali su do sada u sudskoj praksi ozbiljne probleme, Postojao je čvrst stav sudske praxe da propust da se utvrdi da je riječ o takvim prihodima vodi zaključku da se nisu stekla sva bitna obeležja krivičnog djela poreske utaje (tako npr. presuda Apelacionog suda u Kragujevcu Kž.187/14 od 27.februara 2014). To stanovište je bilo ispravno sa aspekta ranijeg zakonskog opisa ovog krivičnog djela. No, ono je kriminalno - politički potpuno neopravdano, tako da su sudovi izlaz tražili u tome da se djelo kvalifikuje kao zloupotreba službenog položaja iz čl.359. čiji je izvršilac moglo da bude i odgovorno lice (tako presuda Opštinskog suda u Nišu K.1392/03, presuda Okružnog suda u Nišu, kao i presuda Vrhovnog suda Srbije Kzp.283/07 koji je, rešavajući po zahtevu za ispitivanje zakonitosti, zauzeo stav da je reč o krivičnom delu zloupotrebe službenog položaja, a ne poreskoj utaji u slučaju tzv.prodaje na crno). Iako ovaj stav nije prihvatljiv, on pokazuje kako sudska je sudska praksa, između ostalog, i zbog problema u primeni nekih inkriminacija, neopravdano široko koristila krivično djelo zloupotrebe službenog položaja. (Stojanović, 2017:731)

Drugi vid ispoljavanja radnje izvršenja ovog krivičnog djela jeste neprijavlivanje nadležnim poreskim državnim organima stečenog prihoda, predmeta, odnosno činjenica koje su od uticaja na utvrđivanje poreza ili propuštanje izvršioca da izvrši svoju obavezu prijavljivanja koja proizilazi iz pozitivnih poreskih propisa. (Čajović&Miladinović, 296) Ovo djelo postoji u slučaju kada lice koje ima zakoniti prihod ili zakonito stekne predmet koji podleže oporezivanju, ne podnese poresku prijavu u slučaju obavezne prijave ili u podnijetu prijavu ne unese neki od izvora prihoda koji ulazi u osnov za oporezivanje ili njegovu visinu ili ne unosi druge činjenice koje su od značaja za utvrđivanje obaveza prema društvenoj zajednici. (Kriletić, 1996:68-70) To znači da krivično djelo poreske utaje u ovom obliku postoji samo u slučaju kada zakon predviđa obavezu prijavljivanja određenih prihoda ili drugih činjenica u određenom roku, pa propuštanjem ove zakonske obaveze se zapravo ostvaruje i radnja izvršenja. (Radovanović&Đorđević, 251) Prema vrsti preduzete delatnosti, ovo se djelo može izvršiti na dva načina: 1) propuštanjem da se blagovremeno, u propisanom roku, podnese poreska prijava o zakonito stečenim prihodima, predmetima ili drugim činjenicama koje su od značaja za utvrđivanje visine poreske obaveze od strane lica koje je po zakonu ili drugom podzakonskom propisu obavezno da to učini i 2) propuštanjem da se u blagovremeno podnijetu poresku prijavu unese neki od izvora prihoda ili njegova visina, a koji podliježu oporezivanju.

Dakle, kod ovog drugog vida ispoljavanja posmatranog krivičnog djela učinilac je lice koje uopšte ne podnosi poresku prijavu iako postoji takva obaveza ili, pak, u podnetu prijavu ne unosi podatke o činjenicama koje se odnose na određeni osnov za oporezivanje ili utvrđivanje doprinosa (npr. u podnetoj poreskoj prijavi se ne navedu svi izvori prihoda ili se ne navede određeno vreme ostvarivanja tih prihoda ili visina svih ostvarenih pojedinačnih prihoda, već se neki od njih izostavljaju ili umanjuju po iznosu). Ovaj oblik krivičnog dela neće postojati ako učinilac nije prijavio neku činjenicu koja nema uticaja na utvrđivanje poreza ili drugih propisanih javnih davanja ili iako je prilikom podnošenja ovakve prijave dao lažne podatke koji, međutim, ne mogu uopšte da utiču na smanjenje ili povećanje njegovih obaveza. Pri tom, takođe nezakonito stečeni prihodi ne mogu biti predmet ovakvog prijavljivanja, jer niko nije dužan da prijavi svoje nezakonito poslovanje. (Lazarević, 661)

Za razliku od prethodnog vida krivičnog djela koje se vrši aktivnom delatnošću, činjenjem - ovdje se radnja vrši upravo propuštanjem dužnosti činjenja koja je utvrđena zakonom ili drugim propisima, dakle negativnom, pasivnom delatnošću. Za postojanje ovog djela je bitno da postoji zakonska obaveza za učinioca da podnese obaveznu prijavu, a preduzimanjem radnje ovog djela - on zapravo propušta da postupi po takvoj obavezi. Inače, sudska praksa obiluje brojnim primerima različitih pojava manifestacija oblika i vidova konkretnog ispoljavanja radnje izvršenja krivičnog djela poreske utaje, bez obzira na to da li se radi o davanju lažnih podataka o prihodima ili o neprijavlivanju prihoda u slučaju postojanja obavezne prijave. (Jovašević, 2002:7-22)

Posljednji vid ispoljavanja radnje izvršenja krivičnog dela poreske utaje je prikrivanje na drugi način podataka koji se odnose na utvrđivanje obaveze plaćanja poreza i drugih propisanih doprinosa i dažbina. I ovde je radnja izvršenja prikrivanje, prećutkivanje, tajenje, činjenje nedostupnim podataka koji bi ukazivali na postojanje

ili visinu, broj, vrednost ili vrstu predmeta i drugih prihoda koji podležu oporezivanju čime se izbegava utvrđivanje postojanja ove obaveze u potpunosti ili delimično od strane nadležnih državnih organa. Ova se radnja može preduzeti različitim delatnostima kojima se, zapravo, stvara efektivna situacija da nadležni državni organi ne mogu uopšte da dođu do saznanja o podacima koji ukazuju na postojanje, vrstu i obim prihoda, odnosno druge zakonom tražene činjenice ili da ne mogu da dođu do saznanja u određenom vremenu ili u određenom mjestu ili u odnosu na određene prihode i sl. (Juranić, 1965:78)

Za postojanje krivičnog dela poreske utaje, pored preduzete radnje izvršenja, potrebno je ispunjenje još nekoliko kumulativno predviđenih uslova. Prvo, bilo koja od zakonom predviđenih radnji izvršenja mora biti preduzeta samo u pogledu prihoda i predmeta koji su zakonito stečeni. To je i logično, jer se nezakonito, protivpravno stečena imovina i drugi predmeti, odnosno prihodi ne mogu oporezivati. Drugo, učinilac pri preduzimanju svoje radnje izvršenja mora postupati sa određenim subjektivnim elementom - a to je namera da u potpunosti ili delimično on sam ili neko drugo lice izbegne plaćanje poreza, doprinosa ili drugih propisanih dažbina. Dakle, ova namera, kao subjektivni element na strani učinioca, mora postojati u vreme preduzimanja radnje izvršenja, i to upravo kod onog lica koje u poresku prijavu unosi neistinite podatke ili ne podnosi poresku prijavu u roku ili takvu prijavu ne podnosi kompletnu u pogledu svih potrebnih podataka i činjenica koje su od značaja za pravilno, zakonito i potpuno utvrđivanje visine poreske obaveze, odnosno drugih propisanih obaveza ili javnih dažbina ili pak prikriva podatke koji se odnose na utvrđivanje poreske obaveze. (Mršić, 61-68)

U pogledu krivične odgovornosti zakon traži postojanje direktnog umišljaja na strani izvršioca krivičnog djela. Taj umišljaj kvalifikuje: 1) svest učinioca da daje lažne podatke ili da prikriva prave podatke, odnosno svest da propušta podnošenje prijave u propisanom roku, 2) htenje da upravo preduzima ovakve svoje delatnosti činjenja ili nečinjenja i 3) namera učinioca da, na ovaj način, u potpunosti ili delimično izbegne plaćanje poreza i drugih propisanih obaveza za sebe ili neko drugo lice. (Vukšić, 56-65) I konačno, treće, za postojanje ovog dela potrebno je da visina ovako izbegnute obaveze pređe određeni zakonom propisani iznos od 500.000dinara. Dakle, između ovako izbegnute obaveze u utvrđenom iznosu ili više od toga i preduzete radnje izvršenja ovog dela - mora postojati uzročno-posledična veza. Visina izbegnute obaveze, ispod zakonom predviđenog iznosa, predstavlja poreski prekršaj za koji su predviđene prekršajne kazne i zaštitne mere, koje u odgovarajućem prekršajnom postupku izriče nadležni organ uprave javnih prihoda.

To, dalje, znači da visina ovako izbjegnute obaveze plaćanja predstavlja objektivni uslov inkriminacije, odnosno zakonodavni motiv kažnjavanja. Bez ispunjenja ovog uslova nema ni krivičnog dela, već eventualno može postojati neko drugo kažnjivo djelo (privredni prestup ili prekršaj). S druge strane, sam iznos utajenog poreza ili drugih propisanih obaveza i doprinosa može da bude od značaja ne samo za sudsku individualizaciju kazne (prilikom odmjeravanje vrste i mere kazne), već i za samu kvalifikaciju dela. Naime potrebno je da navedeni iznos utajenog poreza ili drugog doprinosa predstavlja iznos u jednoj kalendarskoj (pa i poslovnoj, odnosno poreskoj godini), pri čemu nije od značaja koliki je iznos utajenog

poreza ili doprinosa po jednom isplatnom dokumentu ili drugom pismenu samom za sebe uzetom. (Presuda Vrhovnog suda Jugoslavije Kž. 68/66.)

Djelo je svršeno kod radnje davanja lažnih podataka o činjenicama ili prikrivanja podataka, kada je rešenje o utvrđivanju poreza ili doprinosa postalo konačno u postupku njegovog donošenja od strane nadležnog organa poreske uprave. Sve do tog momenta postoji pokušaj koji je, s obzirom na visinu propisane kazne za osnovno krivično djelo, kažnjiv. No, u pravnoj teoriji se može pronaći i takvo shvatanje prema kome je ovo djelo svršeno davanjem lažnih podataka, odnosno nepodnošenjem obavezne prijave ili nenavođenjem u prijavi svih pravno relevantnih podataka ili prikrivanjem određenih činjenica. Kod poreza i doprinosa koji se naplaćuju po odbitku, djelo je svršeno u momentu dospelosti poreskog duga, a kod poreza gde je sam zakon odredio vrijeme njegovog plaćanja - djelo je svršeno istekom zakonom određenog roka. Kada se ovo djelo vrši prepuštanjem podnošenja poreske prijave, ono je svršeno kada nadležni poreski organ, u roku koji je propisan za utvrđivanje određene vrste poreza i drugih doprinosa, nije donio rešenje o tome. Izvršilac krivičnog djela poreske utaje je svako lice koje daje lažne podatke ili prikriva takve podatke, odnosno koje propušta da blagovremeno podnese poresku prijavu, a bilo je dužno da to učini. Najčešće se u ovoj ulozi javlja sam poreski obveznik, ali to mogu biti i druga lica: zakonski zastupnik ili punomoćnik tog lica ili lica koja u njegovo ime i za njegov račun podnose poresku prijavu, vode poslovne knjige i drugu dokumentaciju, izrađuju završne i periodične račune preduzeća ili drugog pravnog lica. To može da bude i lice koje samo formalno, pod tuđim imenom, obavlja poslovnu delatnost koja ga obavezuje na podnošenje poreske prijave i plaćanje odgovarajućih doprinosa društvenoj zajednici. Ali u izvršenju ovog krivičnog djela specifičnog oblika preduzimanja radnje izvršenja, moguće je da se na strani učinioca javi ne samo neposredni izvršilac koji je preduzimao jednu ili više zakonom predviđenih delatnosti, već i druga lica koja učestvuju u ovim delatnostima pomažući ili doprinoseći ovome, stvarajući mu povoljne uslove da svoju radnju ili ostvari uopšte ili ostvari u celosti ili je ostvari brže, efikasnije i jednostavnije. (Kesner&Škreb, 267-268)

Imajući u vidu jednu ovakvu situaciju Vrhovni sud Srbije je istakao: Kada se kupac i prodavac nepokretnosti sporazumu da porez na promet plati kupac i da u pismeno sastavljeni ugovor unesu nižu cenu od stvarne kako bi kupac platio manji porez, krivično djelo poreske utaje čine i prodavac i kupac bez obzira na to što je po zakonu prodavac obveznik poreza na promet nepokretnosti, jer je kupoprodajna cena takav podatak koji je od bitnog uticaja na utvrđivanje visine poreske obaveze. Iz ovoga shvatanja proizilazi da su, u konkretnom slučaju, izvršioci, odnosno saizvršioci krivičnog djela poreske utaje i prodavac i kupac, jer su svesno i voljno sastavili pisani ugovor određene sadržine (sa cenom koja je niža od stvarne) u nameri da jedno od njih delimično izbegnu plaćanje poreza. U slučaju kada se radi o situaciji u kojoj pravno lice (preduzeće, ustanova ili druga organizacija) preduzetom delatnošću svog odgovornog ili službenog lica izbegne plaćanje poreza ili drugih propisanih doprinosa, čime su ispunjeni uslovi za postojanje ovog krivičnog djela iz republičkih zakona, pravno lice odgovara za učinjeni privredni prestup (za što mu se mogu izreći novčana kazna i zaštitne mere), a samo odgovorno ili službeno lice se javlja kao učinilac krivičnog djela poreske utaje. (Ilić, 195-197)

Za ovo djelo zakon je propisao kumulativno kaznu zatvora od šest meseci do pet godina i novčanu kaznu. Ovo je izuzetak od pravila prema kome je zakonodavac za svako krivično djelo alternativno propisao jednu ili više kazni. No, pored kazni, učiniocu ovog krivičnog djela se mogu izreći i neke druge krivične sankcije kao što su: 1) mera bezbednosti zabrane vršenja poziva, delatnosti i dužnosti ili 2) mera bezbednosti oduzimanja predmeta ili 3) imovinskopravna mera čijom se primenom može izreći oduzimanje imovinske koristi koja je pribavljena izvršenjem krivičnog djela, kao posebna krivičnopravna mera sui generis.

Pored osnovnih vidova ispoljavanja krivičnog djela poreske utaje, zakonodavac poznaje i teže, kvalifikovano djelo. Ono je predviđeno u članu 225.st. 2 i 3 Krivičnog zakonika Republike Srbije. Teže djelo, za koje je zakon propisao strožije kažnjavanje, može se javiti u dva vida.

Prvi teži oblik ovog krivičnog djela, za koji je zaprećena kazna zatvora od jedne do osam godina i kumulativno novčana kazna, postoji u slučaju ako iznos poreske obaveze čije je plaćanje nekom od zakonom predviđenih djelatnosti prešao iznos od 1.500.000 dinara. Najteže poresko krivično djelo postoji ako je učinilac, bilo kojom svojom delatnošću, jednom ili više njih, uspio da izbegne plaćanje poreza u visini koja prelazi iznos od 7.500.000 dinara. (Jovašević, 2002:59-73)

Drugi teži oblik krivičnog djela poreske utaje iz člana 225.Stav 3. Krivičnog zakonika postoji ako je učinilac usled preduzete radnje izvršenja osnovnog djela izbegao plaćanje poreza, doprinosa i drugih propisanih dažbina u iznosu preko 7.500.000 dinara. I ovde visina utajenih prihoda društvene zajednice predstavlja kvalifikacijsku okolnost (koja je obuhvaćena umišljajem učinioca) za koju zakon propisuje kaznu zatvora od dve do deset godina i novčanu kaznu kumulativno. (Simić, 2010:168)

Kvalifikacijska okolnost za postojanje ovih težih oblika krivičnog djela jeste visina izbegnute obaveze, odnosno visina nanete štete organima i službama koje se finansiraju iz naplaćenih javnih prihoda. Ta vrednost mora biti utvrđena s obzirom na vreme preduzimanja radnje izvršenja osnovnog oblika krivičnog djela i ona mora biti u uzročno-posledičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja. I konačno, ta kvalifikacijska okolnost mora biti obuhvaćena umišljajem učinioca. Naime, pošto se ovdje radi o krivičnom djelu kvalifikovanom težom posledicom, to znači da je za njegovo postojanje potrebno da je učinilac svestan (da zna) da svojom radnjom upravo vrši utaju poreza ili drugih obaveza u većem iznosu, ali se, pri tom, ne traži da je baš u potpunosti i svestan određene visine utajenog poreza, doprinosa ili drugih dažbina koje predstavljaju javni prihod. (Đerek, 56-65)

NEUPLAĆIVANJE POREZA PO ODBITKU

Drugo osnovno poresko krivično djelo predviđeno u Krivičnom zakoniku, u članu 226. nosi naziv „Neuplaćivanje poreza po odbitku.“ Ovo djelo je ranije bilo propisano u odredbi člana 173. Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Ovo djelo čini odgovorno lice u pravnom licu ili preduzetnik – poreski platac koji, u nameri da ne plati porez, ne uplati iznos koji je obračunat na ime poreza po odbitku, odnosno doprinosa za obavezno socijalno osiguranje po odbitku, na propisani uplatni

račun javnih prihoda ili ne uplati druge propisane dažbine. Objekt zaštite kod ovog poreskog krivičnog djela jeste fiskalni, poreski sistem, odnosno budžet Republike Srbije. Objekt napada je posebna vrsta poreza kao izvora javnih prihoda Republike Srbije. To je porez po odbitku.

Radnja izvršenja je neuplaćivanje poreza u celosti ili delimično. To je djelatnost nečinjenja, propuštanja da se, u zakonom propisanom roku, uplati obračunati iznos poreza po odbitku ili, pak, delatnost činjenja, izbegavanja da se uplati porez na koji je poreski platac po poreskim zakonima bio u obavezi. Djelo postoji čak i u slučaju kada je ova vrsta poreza obračunata na zakonom i drugim propisima utvrđeni način, ako nije taj iznos i uplaćen ili je, pak, ovaj iznos pogrešno uplaćen na neki drugi uplatni račun, a ne na uplatni račun javnih prihoda. Za postojanje ovog krivičnog djela potrebno je kumulativno ispunjenje još dva elementa. To su: 1) da je radnja izvršenja preduzeta od strane određenog lica – *delicta propria*, a to je odgovorno lice u pravnom licu ili preduzetnik. Bitno je da se radi o licima koja su u radnom odnosu kod poreskog platioca i 2) da je radnja izvršenja preduzeta u određenoj nameri - nameri da se na ovaj način ne uplati obračunati porez po odbitku. Namera na strani učinioca predstavlja subjektivni element bića ovog krivičnog djela koji postoji u vreme preduzimanja radnje izvršenja, ali ne mora, u svakom konkretnom slučaju, da bude i ostvaren. To, dalje, znači da se ovo djelo može izvršiti samo sa direktnim umišljajem.

Kao učinilac ovog djela može se javiti lice sa određenim ličnim svojstvom. To može biti: 1) odgovorno lice u pravnom licu (kao poreskom platiocu) ili 2) preduzetnik kao poreski platalac. U smislu člana 112. stav 5. Krivičnog zakonika, odgovornim licem u pravnom licu se smatra lice koje na osnovu zakona, propisa ili ovlašćenja vrši određene poslove upravljanja, nadzora ili druge poslove iz delatnosti pravnog lica, kao i lice kome je faktički povereno obavljanje tih poslova. Odgovornim licem smatra se i službeno lice kad su u pitanju krivična djela kod kojih je kao izvršilac označeno odgovorno lice, a u ovom zakoniku nisu predviđena u glavi o krivičnim djelima protiv službene dužnosti, odnosno kao krivična djela službenog lica. Za osnovno krivično djelo Zakonik je propisao kumulativno kaznu zatvora do tri godine i novčanu kaznu.

Pored osnovnog oblika ovog krivičnog djela, postoje još dva teža, kvalifikovana oblika za koja Zakonik propisuje strožije kažnjavanje, zavisno od visine na ovaj način neuplaćenog poreza po odbitku. U slučaju da je ovako preduzetom delatnošću učinioca iznos obračunatog, a neuplaćenog poreza po odbitku prešao zakonom predviđeni iznos od 1.500.000 dinara, postoji prvi kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela, za koji je predviđeno strože kažnjavanje - kaznu zatvora od jedne do osam godina i novčana kazna. Drugi, najteži vid ispoljavanja ovog krivičnog djela postoji kada visina ovako neuplaćenog poreza prelazi iznos od 7.500.000 dinara. Učiniocu ovog krivičnog djela se može izreći kazna zatvora od tri do deset godina i novčana kazna. No, pored kazne, učiniocu bilo kog oblika ovog krivičnog djela se izriče obavezno i mera bezbednosti zabrane vršenja poziva, delatnosti i dužnosti na vreme od jedne do pet godina.

PORESKA KRIVIČNA DJELA U ZAKONU O PORESKOM POSTUPKU I PORESKOJ ADMINISTRACIJI

Fiskalni, odnosno poreski sistem se može povrediti ili ugroziti, i drugim oblicima i vidovima ispoljavanja, nezakonite poreske evazije. Naime, pored poreske utaje kao istorijski posmatrano najstarijeg i po prouzrokovanim posledicama osnovnog, najznačajnijeg i najtežeg oblika poreskih delikata, u pravnom sistemu Republike Srbije postoji i više drugih poreskih krivičnih djela, koja nisu predviđena u Krivičnom zakoniku, već u sporednom, posebnom ili dopunskom krivičnom zakonodavstvu – u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Naravno, poreska krivična djela nisu i jedini oblici poreske delinkvencije koju poznaje pravni sistem Republike Srbije, kao i pravni sistem više drugih zemalja. Tako, u oblast poreske delinkvencije spadaju, pored krivičnih djela, i privredni prestupi i prekršaji koji za objekt napada imaju fiskalni (poreski) sistem u celini ili pojedini njegov segment, čiji su učinioci pravna i fizička lica i kojima se krše poreski propisi u većoj ili manjoj mjeri, prouzrokujući velike štete fiskalnom sistemu zemlje.

Tako je Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji Republike Srbije iz 2002. godine poznao više poreskih krivičnih djela. „Izbjegavanje plaćanja poreza“ je poslije 1. januara 2006. godine predviđeno u Krivičnom zakoniku pod nazivom „Poreska utaja“. Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. godine, u Krivični zakonik je iz Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji prebačeno i krivično djelo pod nazivom „Neuplaćivanje poreza po odbitku“. Tako, danas Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji u dijelu sedmom, u glavi prvoj pod nazivom „Poreska krivična djela“, propisuje sledeća poreska krivična djela: (1) Neosnovano iskazivanje iznosa za povraćaj poreza i poreski kredit, (2) Ugrožavanje naplate poreza i poreske kontrole, (3) Nedoizvoljen promet akciznih proizvoda i (4) Nedoizvoljeno skladištenje robe. (Jovašević, 469)

Ovo je prvo poresko krivično djelo predviđeno u članu 173a Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Djelo se sastoji u podnošenju poreske prijave neistinitog sadržaja, u kojoj se iskazuje iznos za povraćaj poreza ili iznos poreskog kredita prelazi 1.000.000 dinara u nameri da se na ovaj način ostvari pravo na neosnovan povraćaj poreza i poreski kredit. Objekt zaštite je zakonito ostvarivanje prava na povraćaj poreza ili prava na poreski kredit.

Radnja izvršenja je podnošenje neistinite poreske prijave, prijave sa neistinitom (potpuno ili djelimično) sadržinom. Prijava se podnosi nadležnom organu poreske uprave u zakonom predviđenom roku. Ovako podneta prijava može biti data u pisanom obliku nadležnom organu, a neistiniti podaci mogu biti sadržina takve poreske prijave, ali oni mogu biti takođe sadržani i u priloženoj dokumentaciji uz ovu prijavu. Takvi podaci moraju biti lažni, u potpunosti ili delimično i učinilac ovog djela mora biti svestan njihove neistinitosti. Za postojanje ovog djela je potrebno da je u podnetoj poreskoj prijavi neistinito iskazan iznos povraćaja poreza ili poreski kredit koji prelazi 1.000.000 dinara. Ovo je objektivni uslov inkriminacije, što znači da ovo poresko krivično djelo postoji samo kada je u podnetoj poreskoj prijavi neistinito iskazana visina povraćaja poreza (preko zakonom utvrđenog iznosa). Sve do tog iznosa ne postoji ovo krivično djelo, već poreski prekršaj. Povraćaj poreza i poreski kredit predstavljaju vrste poreskih olakšica koje su propisane posebnim zakonom

kojim se uređuje obaveza plaćanja posebnih vrsta poreza, a daju se iz različitih razloga. I drugo, za postojanje ovog krivičnog djela je potrebno da je radnja izvršenja preduzeta u određenoj nameri – da se, na ovaj način ostvari pravo na neosnovani povraćaj poreza ili na poreski kredit. Ova namera mora da postoji na strani učinioca djela u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja, ali ona ne mora da bude ostvarena u svakom konkretnom slučaju. Ona kvalifikuje oblik krivice kao direktan umišljaj.

Izvršilac djela može da bude svako lice koje podleže poreskoj obavezi kod koje se može ostvariti pravo na povraćaj poreza ili pravo na poreski kredit. To može biti: fizičko lice, preduzetnik i odgovorno lice u pravnom licu koje ima svojstvo poreskog obveznika. U pogledu krivice potreban je direktni umišljaj koji karakteriše navedena namjera da se ostvari pravo na neosnovani povraćaj poreza ili na poreski kredit, pri čemu ova namjera ne mora i biti ostvarena u svakom slučaju. Za ovo je djelo kumulativno propisana kazna zatvora od od šest mjeseci do pet godina i novčana kazna.

Djelo ima dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik ovog djela, za koji je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna, postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja osnovnog oblika djela iskazan iznos za povraćaj poreza ili poreski kredit u visini od preko 3.000.000 do 10.000.000 dinara. Znači da kvalifikacijska okolnost u ovom slučaju predstavlja visina neistinito iskazanog iznosa za povraćaj poreza ili poreski kredit, što mora biti obuhvaćeno umišljajem učinioca. Najteži oblik krivičnog djela iz člana 173a Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji postoji ako je usled preduzimanja radnje izvršenja osnovnog djela iskazan iznos za povraćaj poreza ili poreski kredit koji prelazi iznos od deset miliona dinara. Za ovo je djelo propisana kumulativno kazna zatvora od tri do deset godina i novčana kazna.

Uz kaznu se učiniocu (fizičkom licu, preduzetniku ili odgovornom licu u pravnom licu, kao poreskom obvezniku) bilo kog od ovih oblika krivičnog dela, obavezno izriče i mera bezbednosti zabrane vršenja poziva, delatnosti i dužnosti u trajanju od jedne do pet godina.

UGROŽAVANJE NAPLATE POREZA I PORESKE KONTROLE

Ovo djelo je predviđeno u članu 175. Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Djelo se sastoji u otuđenju, sakrivanju, oštećenju, uništenju ili činjenju neupotrebljivom stvari, na kojoj je ustanovljena privremena mjera za obezbjeđenje naplate poreza ili stvar koja je predmet prinudne naplate poreza ili poreske kontrole u nameri ugrožavanja naplate poreza koji nije dospelo na naplatu ili koji još nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja ili kontrole, odnosno u namjeri ugrožavanja naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu poslije ustanovljenja privremene mjere za obezbjeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom, odnosno u postupku prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. Objekt zaštite kod ovog krivičnog djela je fiskalni sistem u postupku obezbjeđenja naplate ili prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. Objekt napada, u smislu ovog djela, predstavlja stvar na kojoj je ustanovljena privremena mera za obezbjeđenje naplate poreza ili stvar koja je predmet prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. To može biti pokretna ili

nepokretna stvar. (Član 175 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji ("Sl. glasnik RS", br. 30/2018)

Radnja izvršenja krivičnog djela je višestruko alternativno određena. Ona se sastoji iz više zakonom alternativno predviđenih delatnosti. To su: a) otuđenje – teretno ili besteretno raspolaganje sa stvari, njeno prenošenje na drugo fizičko ili pravno lice, b) sakrivanje – premeštanje stvari sa mesta na kome se do tada nalazila i sklanjanje na drugo, nepoznato mesto, c) oštećenje – privremeno, delimično ili kratkotrajno delovanje na oblik ili supstancu stvari tako da se, za određeno kraće ili duže vreme, ona ne može upotrebljavati za prvobitnu namenu, ali se ona može povratiti popravkom ili zamenom oštećenog djela, d) uništenje - delovanje na oblik ili supstancu stvari tako da se ona više uopšte ne može koristiti za prvobitnu namenu i e) činjenje neupotrebljivom stvari – svako delovanje na stvar bez narušavanja njenog oblika ili supstance čime se ona čini neupotrebljivom za prvobitnu namenu. Bitno je da se radi o stvari na kojoj je ustanovljena privremena mera za obezbeđenje naplate poreza ili stvari koja je predmet prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. (Član 175 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji ("Sl. glasnik RS", br. 30/2018)

Za ovo djelo je bitno ispunjenje tri elementa: (1) da se radnja izvršenja preduzima prema određenoj stvari - stvari na kojoj je ustanovljena privremena mera za obezbeđenje naplate poreza ili stvar koja je predmet prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. To može biti pokretna ili nepokretna stvar, (2) da se radnja izvršenja preduzima u određenoj nameri koja kvalifikuje direktni umišljaj učinioca. To je namjera ugrožavanja naplate poreza koji nije dospio na naplatu ili koji nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja i kontrole, odnosno namera ugrožavanja naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu poslije ustanovljenja privremene mjere za obezbeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom, odnosno u postupku prinudne naplate poreza ili poreske kontrole i (3) radnja izvršenja se preduzima u određeno zakonom predviđeno vreme – u vreme naplate poreza koji nije dospio na naplatu ili koji nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja i kontrole, odnosno u vreme naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu poslije ustanovljenja privremene mjere za obezbeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom ili u vreme sprovođenja postupka prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. Posljedica krivičnog djela je konkretna opasnost, ugrožavanje po ostvarenje fiskalnih interesa Republike Srbije. Ovo krivično djelo može učiniti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktan umišljaj koji kvalifikuje navedena namera. Za ovo je djelo propisana kumulativna kazna zatvora do jedne godine i novčana kazna. (Član 175 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji ("Sl. glasnik RS", br. 30/2018)

Poseban oblik ispoljavanja ovog krivičnog djela iz člana 175. Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji se sastoji u davanju lažnih podataka o činjenicama koje su od značaja za sprovođenje postupka prinudne naplate poreza, odnosno poreske kontrole u nameri ugrožavanja naplate poreza koji nije dospio na naplatu ili koji nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja i kontrole, odnosno nameri ugrožavanja naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu posle ustanovljenja privremene mere za obezbeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom, odnosno u postupku prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. Ovdje se radi o posebnom, specijalnom obliku krivičnog djela poreske utaje. Radnja izvršenja ovog

oblika djela se sastoji u davanju lažnih podataka. Ti podaci mogu biti lažni u potpunosti ili delimično. Podaci mogu biti dati u pisanoj formi ili, pak, usmeno na zapisnik ili oni mogu biti sadržani u priloženoj dokumentaciji uz poresku prijavu. Bitno je da se ovi podaci daju u vezi sa činjenicama koje su od značaja za sprovođenje postupka prinudne naplate poreza, odnosno u vezi sa postupkom poreske kontrole. Za postojanje ovog djela je bitno ispunjenje još jednog elementa - da se radnja izvršenja preduzima u određenoj nameri – nameri ugrožavanja naplate poreza koji nije dospelo na naplatu ili koji nije utvrđen, ali je pokrenut postupak utvrđivanja i kontrole, odnosno nameri ugrožavanja naplate poreza koji je utvrđen učiniocu ili drugom licu poslije ustanovljenja privremene mere za obezbjeđenje naplate poreza u skladu sa zakonom, odnosno u postupku prinudne naplate poreza ili poreske kontrole. Ovo krivično djelo može učiniti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktan umišljaj koji kvalifikuje navedena namera. Za ovo je djelo propisana kumulativno kazna zatvora do jedne godine i novčana kazna.

NEDOZVOLJEN PROMET AKCIZNIH PROIZVODA

U odredbi člana 176. Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji predviđeno je krivično djelo pod nazivom „Nedozvoljen promet akciznih proizvoda“. Ovde se radi, zapravo, samo o posebnom, specijalnom obliku krivičnog dela nedozvoljene trgovine. Osnovno djelo se sastoji u neovlašćenom stavljanju u promet ili prodaji proizvoda koji se, u skladu sa zakonom, smatraju akciznim proizvodima. Objekt zaštite kod ovog dela je dvojako određen. To je: 1) zakonita trgovina akciznim proizvodima i 2) fiskalni sistem zemlje. Objekt napada jesu proizvodi koji se prema odredbama Zakona o akcizama smatraju akciznim proizvodima što ukazuje na blanketni karakter ovog fiskalnog krivičnog djela, jer je posebnim poreskim propisima izričito navedeno koji su to proizvodi koji imaju svojstvo 'akciznog proizvoda.

Djelo ima dva oblika ispoljavanja.

Prvi oblik dela je neovlašćeno stavljanje u promet ili prodaja akciznih proizvoda, dakle proizvoda koji moraju biti propisno obileženi akciznim markicama u skladu sa zakonom. Radnja izvršenja ovog krivičnog djela je dvojako alternativno određena kao: 1) stavljanje u promet i 2) prodaja. Stavljanje u promet je omogućavanje distribucije, na bilo koji način, ovih proizvoda do krajnjih potrošača. Prodaja je zamjena, ustupanje ovih proizvoda za novac. Za postojanje ovog dela je bitno ispunjenje još dva elementa. To su: 1) da se radnja izvršenja u bilo kom obliku preduzima u odnosu na proizvode koji se po zakonu smatraju akciznim proizvodima (cigarete, duvan, alkoholna pića i dr.) i 2) da se radnja izvršenja preduzima na određeni način – neovlašćeno, protivpravno, protivzakonito što mora biti obuhvaćeno umišljajem učinioca. Učinioc ovog dela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Drugi oblik ovog djela može učiniti preduzetnik ili odgovorno lice u pravnom licu koje se bavi proizvodnjom ili uvozom proizvoda koji, u skladu sa zakonom, moraju biti posebno obeleženi kontrolnim akciznim markicama ako ne preduzme mere da ovi proizvodi pre stavljanja u promet zaista i budu obilježeni na propisani

način. Radnja izvršenja ovog oblika djela se sastoji u nečinjenju, propuštanju, nepostupanju učinioca, nepreduzimanju svih mera da se akcizni proizvodi obeleže na zakonom propisani način, a to je posebnim kontrolnim akciznim markicama. Bitno je da se ova radnja preduzima u određeno vreme – u vreme pre nego što su akcizni proizvodi stavljeni u promet. Kao učinilac ovog djela se može javiti samo lice sa određenim ličnim svojstvom – preduzetnik ili odgovorno lice u pravnom licu koje se bavi proizvodnjom ili uvozom ovakvih akciznih proizvoda, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od šest mjeseci do tri godine.

Pored kazne, učiniocu oba oblika ovog krivičnog djela se obavezno izriču i dve mere bezbednosti. To su: 1) mera bezbednosti zabrane vršenja poziva, djelatnosti i dužnosti u trajanju od jedne do pet godina i 2) mera bezbednosti oduzimanja predmeta – akciznih proizvoda koji su neovlašćeno stavljeni u promet i proizvoda koji nisu propisno obeleženi propisanim kontrolnim akciznim markicama. Takođe se od učinioca obavezno oduzima i imovinska korist pribavljena ovako izvršenim krivičnim djelom - primenom posebne krivičnopravne mjere sui generis.

NEDOZVOLJENO SKLADIŠTENJE ROBE

Poslednje poresko krivično djelo u pravnom sistemu Republike Srbije uvedeno je novelom iz maja 2004. godine u članu 176a - Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Ono nosi naziv: „Nedozvoljeno skladištenje robe“. Djelo se sastoji u skladištenju ili smeštanju dobara ili u dozvoljavanju da se skladišti ili smeštaju dobra za koja se ne posjeduje propisana dokumentacija o poreklu. Objekt zaštite je fiskalni sistem koji se ugrožava na specifičan način – prikriivanjem dobara (robe) za koju ne postoji propisana dokumentacija o poreklu kako bi se izbeglo njeno oporezivanje po zakonu. Objekt napada jesu dobra na koja se plaća porez, odnosno koja shodno poreskim propisima podležu oporezivanju.

Ovo djelo čini lice koje dobra za koje ne poseduje propisanu dokumentaciju o poreklu skladišti ili smješta u određeni otvoreni ili zatvoreni prostor ili koje dozvoli da se skladišti ili smještaju takva dobra. Radnja izvršenja je alternativno određena kao: 1) skladištenje (lagerovanje, davanje u državinu), 2) smještaj ili 3) dozvoljavanje, dopuštanje (pomaganje u vidu stvaranja uslova i pretpostavki) da se skladište ili smeštaju takva dobra. Bitno je da se radi o dobrima za koja učinilac, u momentu preduzimanja radnje izvršenja, ne poseduje propisanu dokumentaciju o njenom poreklu. Učinilac oba oblika ovog djela može da bude svako lice, odgovorno lice u pravnom licu ili preduzetnik, a u pogledu krivice potreban je umišljaj koji obuhvata svest o svojstvu dobara (dakle svest o protivpravnosti postupanja). Za ovo je djelo propisana kumulativno kazna zatvora od tri meseca do tri godine i novčana kazna. Učiniocu ovog djela, ako se radi o odgovornom licu ili preduzetniku, uz kaznu se obavezno izriču i dvije mjere bezbednosti. To su: 1) mjera bezbednosti zabrane vršenja poziva, delatnosti i dužnosti u trajanju od jedne do pet godina i 2) mjera bezbednosti oduzimanja predmeta – robe za koju se plaća porez, a koja se skladišti.

ZAKLJUČAK

Osnovna poreska krivična djela su propisana u Krivičnom zakoniku kao privredna krivična djela. Druga poreska krivična djela su propisana posebnim zakonom – Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Bolje rešenje bi bilo da se sve odredbe skupe u jednom zakonu, ili da se u Krivičnom zakoniku odredi posebna glava ili da Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji reguliše sva krivična djela i prekršaje. Tako bi sva poreska krivična djela bila objedinjena u jednom zakonu, a ne djelom u Krivičnom zakoniku a djelom u Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Takođe, na taj način bi se obezbedilo da se sva krivična djela vezana za oporezivanje nalaze u istoj grupi krivičnih djela, što opravdava činjenica da ona imaju isti grupni objekt zaštite odnosno da ugrožavaju budžetske prihode.

Pored kazne zatvora i novčane kazne (kao osnovnih vrsta krivičnih sankcija koje su izričito propisane u zakonu za poreska krivična djela), od posebnog značaja za suzbijanje poreskog kriminaliteta jesu i druge krivičnopravne mere. Tu spadaju dvije vrste mera. To su: (1) mjere bezbednosti gdje spadaju: a) zabrana vršenja poziva, djelatnosti i dužnosti i b) oduzimanje predmeta i (2) mera oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Pored kazni, najveći praktičan značaj i dejstvo (posebno preventivno dejstvo u pravcu sprečavanja i predupređivanja ponovnog vršenja krivičnih djela od strane istih lica) imaju mere bezbednosti.

Neplaćanjem poreza, odnosno izbegavanjem plaćanje celog poreza ili lažnim prikazivanjem nanosi se neposredna šteta budžetu Republike Srbije, javnim prihodima, kao i institucijama koje se finansiraju iz budžeta a koje predstavljaju osnovne institucije bez koje građani ne mogu normalno da funkcionišu. Ono što bi država trebala da povede posebno računa osim određivanja sankcija u zakonu i izricanja sankcija učiniocima ovih krivičnih djela i prekršaja tj. merama generalne i specijalne prevencije, jesu afirmativne akcije i podizanja svesti građanja oko plaćanja poreza, isticanja važnosti plaćanja i stalnom obaveštavanju građana o institucijama koje ovim prihodima se omogućuje funkcionisanje, kao i organizovanju određenih nagrada po modelu zemalja zapadne Evrope za redovne platiše poreza i motivisanje istih i drugih da nastave da redovno izmiruju poreske obaveze.

LITERATURA:

1. Allix, E. (1937). *La condition des etrangers au point de vue fiscal*. Racueil des Cours Academie de Droit international e la Haye, vol. 61.
2. Anđelković, M., Jovašević, D. (2006). *Izbjegavanje plaćanja poreza*. Niš.
3. Vukšić, Z. (2003). *Poreska utaja*. Zagreb: Hrvatska pravna revija, broj 10.
4. Demirović, M. (1989). *Krivično djelo poreske utaje*. Beograd: Pravna misao, broj 9–10.
5. Gačić, B. (1981). *Neki novi pojarni oblici privrednog kriminaliteta*. Sarajevo: Pravna misao, broj 9–10.
6. Gnjatović, D. (1999). *Finansije i finansijsko pravo*. Beograd.
7. Grupa autora (1995). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije*. Beograd.
8. Đerek, B. (2003). *Kaznena odgovornost za povrede poreskih zakona*. Zagreb: Finacijska teorija i praksa, broj 1.
9. Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2010). *Krivično pravo*. Beograd.

10. Jelčić, B. (1990). *Nauka o finansijama i finansijsko pravo*. Zagreb.
11. Jerković, M. (2000). *Kaznena odgovornost za povrede poreskih propisa*. Zagreb: Poreski vjesnik, broj 5.
12. Jovanović, Lj., Đurđić, V., D. Jovašević, D. (2006). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
13. Jovanović, Lj., Jovašević, D. (2002). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
14. Jovašević, D. (2014). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
15. Jovašević, D. (2005). *Krivični zakonik Republike Srbije sa uvodnim komentarom*". Beograd.
16. Jovašević, D. (2002). *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*. Beograd.
17. Jovašević, D. (2003). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom*. Beograd.
18. Jovašević, D. (2011). *Leksikon krivičnog prava*. Beograd.
19. Jovašević, D. (2002). *Obilježja krivičnog djela poreske utaje*. Novi Sad: *Pravo, teorija i praksa*, broj 1..
20. Jovašević, D. (2001). *Novčana kazna u jugoslovenskom krivičnom pravu*. Podgorica: *Pravni zbornik*, broj 1–2.
21. Jovašević, D. (2001). *Poreski prekršaji*. Beograd: *Ekonomika*, broj 4–5.
22. Jovašević, D., Hašimbegović, T. (2004). *Sistem poreskih delikata*. Beograd.
23. Jovašević, D., Ikanović, V. (2012). *Krivično pravo Republike Srpske, Posebni dio*. Banja Luka.
24. Jovašević, D. (2007). *Sistem kazni u novom krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije*. Novi Sad: *Pravo, teorija i praksa*, broj 2.
25. Jovašević, D. (2002). *Sistem imovinskih krivičnih sankcija u jugoslovenskom krivičnom pravu*. Beograd: *Nauka, bezbjednost, policija*, broj 2.
26. Juranić, J. (1965). *Kazneno djelo poreske utaje*. Zagreb.
27. Kesner-Škreb, M. (1995). *Izbjegavanje i utaja poreza*. Zagreb: *Finansijska praksa*, broj 3.
28. Klepić, D. (1998). *Finansijska nedisciplina*. Beograd: *Izbor sudske prakse*, broj 12.
29. Kovčo-Vukadin, I. (2007). *Gospodarski kriminalitet – kriminološka obilježja*. Zagreb: *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, broj 2.
30. Kos, D. (2000). *Kaznenopravna odgovornost za krivična djela gospodarskog kriminaliteta*. Zagreb: *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, broj 2.
31. Kovačević-Čolović, J. (1999). *Kaznenopravne sankcije za finansijska krivična djela*. Zagreb: *Hrvatska gospodarska revija*, broj 4.
32. Kriletić, M. (1998). *Poreska, carinska i kaznena djela pranja novca prema novom kaznenom zakonodavstvu*. Zagreb: *Pravo i porezi*, broj 1.
33. Kriletić, M. (1996). *Novosti u Kaznenom zakoniku u vezi sa pranjem novca, utajom poreza i dr*. Zagreb: *Računovodstvo, revizija i finansije*, broj 6.
34. Kulić, M. (1995). *Ovlašćenja finansijske policije u poslovima kontrole javnih prihoda*. Beograd: *Izbor sudske prakse*, broj 2.
35. Lazarević, Lj. (1993). *Krivično pravo, Posebni dio*. Beograd.
36. Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004). *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*. Cetinje.
37. Marić, Z. (2005). *Kaznene odredbe u Zakonu o porezu na dodatu vrijednost Srbije i Crne Gore*, Beograd: *Izbor sudske prakse*, broj 3.
38. Matković, B. (2007). *Utaja poreza*. Zagreb: *Računovodstvo, revizija i finansije*, broj 11.
39. Madžarević-Šujster, S. (2002). *Procjena poreske utaje u Hrvatskoj*. Zagreb: *Finansijska teorija i praksa*, broj 1.
40. Miloš, D. (1981). *Krivično djelo poreske utaje*. Sarajevo: *Pravna misao*, broj 9–10.

41. Mršić, G. (2007). Kaznena djela utaje poreza i drugih davanja – poseban osvrt na slučajeve iz prakse. Zagreb: Radno pravo, broj 9.
42. Mršić, G. (2006). Kaznena djela protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja – poseban osvrt na kazneno djelo utaje poreza i drugih davanja. Zagreb: Hrvatska pravna revija, broj 10.
43. Najamšić, T. (1999). Krivična djela poreske naravi. Zagreb: Poreski vjesnik, broj 9.
44. Novoselac, P. (2001). Gospodarska kaznena djela. Zagreb: Zbornik radova, Aktuelna pitanja kaznenog zakonodavstva.
45. Ocvirk, D. (2001). Skriveni transferi dobiti. Zagreb: Poreski vjesnik, broj 3.
46. Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007). Komentar Kaznenog zakona. Zagreb.
47. Pavlović, Š. (2003). Kaznena odgovornost za poresku utaju. Zagreb: Pravo i porezi, broj 10.
48. Pogarčić, Z. (2003). Nova kaznena djela iz područja gospodarskog poslovanja. Zagreb: Računovodstvo, revizija i financije, broj 12.
49. Popović, D. (1997). Nauka o porezima i poresko pravo. Beograd.
50. Popović, D., Ilić-Popov, D.G. (1996). Ekonomika oporezivanja i poresko pravo. Beograd.
51. Radovanović, M., Đorđević, M. (1975). Krivično pravo, Posebni dio. Beograd.
52. Simić, I., Petrović, M. (2002). Krivični zakon Republike Srbije - praktična primjena. Beograd.
53. Simić, I., Trešnjev, A. (2010). Krivični zakonik sa kraćim komentarom. Beograd.
54. Stanković, M. (1993). Poreska utočišta u svijetu. Beograd: Izbor sudske prakse, broj 6.
55. Stojanović, Z., Perić, O. (2000). Krivično pravo, Posebni dio. Beograd.
56. Stojanović, Z., Perić, O. (1996). Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenima. Beograd.
57. Sučević, R. (1997). Uloga poreza i drugih davanja. Zagreb: Pravo i porezi, broj 3.
58. Sučević, R. (1997). Utaja poreza i drugih davanja. Zagreb: Pravo i porezi, broj 3.
59. Hadžimusić, M. (2005). Odgovornost i sankcionisanje subjekata zbog neizvršenja poreskih obaveza. Sarajevo: Pravna misao, broj 1–2.
60. Čejović, B., Miladinović, V. (1995). Krivično pravo, Posebni dio. Niš.
61. Šimović, J., Rogić-Jugarić, T., Cindori, S. (2007). Utaja poreza u Republici Hrvatskoj i mjere za njeno sprečavanje. Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 2.
62. Škof, B. (1996). Utaja poreza na dodatnu vrijednost i njeno kažnjavanje. Zagreb: Finansijska praksa, broj 4.

Zakonski propisi:

1. Krivični zakonik Republike Srbije "Službeni glasnik Republike Srbije" br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12 i 104/13.,,
2. Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji ("Sl. glasnik RS", br. 80/2002, 84/2002 - ispr., 23/2003 - ispr., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 - dr. zakon, 62/2006 - dr. zakon, 63/2006 - ispr. dr. zakona, 61/2007, 20/2009, 72/2009 - dr. zakon, 53/2010, 101/2011, 2/2012 - ispr., 93/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014, 105/2014, 91/2015 - autentično tumačenje, 112/2015, 15/2016, 108/2016 i 30/2018)

RESUME

Basic tax offenses are prescribed in the Criminal Code as economic offenses. Other tax crimes are prescribed by a special law - the Law on Tax Procedure and Tax Administration. A better solution would be to gather all the provisions in one law, or to determine a special chapter in the Criminal Code, or for the Law on Tax Procedure and Tax Administration to regulate all criminal acts and misdemeanors. Thus, all tax crimes would be united in one law, and not in part in the Criminal Code and in part in the Law on Tax Procedure and Tax Administration. Also, in that way, it would be ensured that all criminal offenses related to taxation are in the same group of criminal offenses, which is justified by the fact that they have the same group object of protection, i.e., that they endanger budget revenues.

In addition to imprisonment and fines (as basic types of criminal sanctions that are explicitly prescribed in the law on tax crimes), other criminal measures are of special importance for the suppression of tax crime. There are two types of measures. These are: (1) security measures which include: a) prohibition of performing vocations, activities and duties and b) confiscation of objects and (2) measures of confiscation of proceeds of crime. In addition to penalties, security measures have the greatest practical significance and effect (especially preventive action in the direction of preventing and preventing the recurrence of criminal acts by the same persons).

Failure to pay taxes, i.e., avoiding paying the entire tax or false representation, causes direct damage to the budget of the Republic of Serbia, public revenues, as well as institutions financed from the budget, which are basic institutions without which citizens cannot function normally. What the state should take into account, apart from determining sanctions in the law and imposing sanctions on the perpetrators of these crimes and misdemeanors, that is, the measures of general and special prevention are affirmative actions and raising citizens' awareness about paying taxes, emphasizing the importance of payments and constantly informing citizens about the institutions that enable these revenues to function, as well as organizing certain awards based on Western European models for regular taxpayers and motivating them and the others to continue to pay taxes regularly.

MJERODAVNO PRAVO ZA BRAČNE UGOVORE U REPUBLICI SRBIJI

doc. dr. Jasmina Nikšić

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru

j.pljakic@uninp.edu.rs

Apstrakt

U trenutku zaključivanja bračnog ugovora, bilo da se zaključuje u toku ili prije sklapanja braka, može se javiti inostrani element. Inostrani element u pogledu bračnog ugovora može se ogleđati u državljanstvu supružnika, dakle u subjektima, zatim u predmetu ugovora, kada se npr. nekretnina koja je predmet ugovora nalazi u inostranstvu ili u pravima i obavezama koje proizilaze iz ugovora a imaju element inostranosti, dakle kada je njihov nastanak ili izvršenje vezan za pravni sistem druge države.

Prema trenutno važećem Porodičnom zakonu i Obligacionom zakonu u R. Srbiji nije previđeno da za bračni ugovor važi ograničenje slobode ugovaranja u smislu ugovaranja stranog prava za bračnoimovinske odnose između supružnika.

Ograničenja se odnose na opšta ograničenja u pogledu zaštite pravnog poretka, morala i dobrih običaja ali i posebnih ograničenja u pogledu ugovornih odnosa između supružnika. Određeni broj evropskih zemalja (Njemačka, Grčka, Italija) izričitim zakonskim odredbama propisuju da se bračnim ugovorom ne može predvideti primjena stranog prava u pogledu imovinskih odnosa između supružnika. Takvu odredbu ne nalazimo u pozitivnopravnom sistemu R. Srbije. U radu ćemo prikazati zakonska rješenja prema trenutno važećim propisima po pitanju mjerodavnog prava za bračne ugovore.

Ključne riječi: mjerodavno pravo, bračni ugovor, inostrani element, imovinski odnosi, sloboda ugovaranja.

APPLICABLE LAW FOR MARRIAGE CONTRACT IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

At the time of concluding a marriage contract, whether it is concluded during or before the marriage, a foreign element may occur. The foreign element in terms of the marriage contract can be reflected in the citizenship of the spouses, i.e., in the subjects, then in the subject of the contract (e.g., when the real estate that is the subject of the contract is located abroad), or in the rights and obligations arising from the contract and have an element of foreignness, i.e., when their creation or execution is related to the legal system of another state.

According to the currently valid Family Law and the Law of Obligations in the Republic of Serbia, it is not provided that a restriction of freedom of contract applies to a marriage contract in the sense of contracting foreign law for marital property relations between spouses.

Restrictions refer to general restrictions regarding the protection of legal order, morals, and good customs, but also special restrictions regarding contractual relations between spouses. A number of European countries (Germany, Greece, Italy) stipulate by explicit legal provisions that a marriage contract cannot provide the implementation of foreign law with regard to property relations between spouses.

We do not find such a provision in the positive legal system of the Republic of Serbia. In this paper, we will present the legal solutions according to the currently valid regulations regarding the applicable law for marriage contracts.

Key words: applicable law, marriage contract, foreign element, property relations, freedom of contract.

UVOD

Bračni ugovor kao tekovina savremenog prava uspostavljen je kako bi imovinski odnosi između supružnika ili budućih supružnika bili unaprijed riješeni i postavljeni na zdravim osnovama. Pravno gledano bračni ugovor predstavlja jedan obligacioni odnos sa specifičnim predmetom, stranama, uslovima i dejstvom. Postojanje bračnog ugovora isključuje zakonski imovinski režim.

Pitanje imovine između supružnika različito je regulisano u pojedinim zemljama. Na taj način dolazimo do različitih mogućnosti kada je u pitanju zaključivanje ove vrste ugovora između supružnika, budućih supružnika ili vanbračnih partnera. Činjenica je da veoma mali broj budućih supružnika razmišlja o regulaciji imovinskih odnosa prilikom samog stupanja u brak, te da se to pitanje postavlja samo u slučajevima kada dođe do prestanka braka. Međutim, kada dolazi do prestanka braka, to i nije jedino pitanje. Upravo zbog toga što pitanje imovine nije riješeno prije ono kasnije dovodi do sporova između, sada već, bivših supružnika.

Imovinski odnosi između supružnika koji su državljani različitih država dodatno predstavljaju izazov pogotovo ukoliko se i imovina koju stiču tokom trajanja braka nalazi u različitim državama. Dakle, kada postoji inostrani element postavlja se pitanje regulisanja imovinskih odnosa kao i pitanje zaključivanja bračnog ugovora i primjene “stranog prava” u tim slučajevima.

POZITIVNOPRAVNI PROPISI REPUBLIKE SRBIJE

Sloboda ugovaranja može biti ograničena na različite načine. Jedan od njih je ograničenje u pogledu zabrane ugovaranja stranog prava. „Prava koja dozvoljavaju autonomiju bračnih ugovora u tom smislu, mogu se podijeliti u tri skupine. Prvu čine prava koja dozvoljavaju gotovo potpunu autonomiju. Drugu čine prava koja dozvoljavaju ograničenu autonomiju, s time da je autonomija ograničena na izbor domovinskog prava ili prava prebivališta jednog od bračnih drugova. U trećoj su skupini prava koja dopuštaju tzv. izvedenu autonomiju, dakle dozvoljavaju autonomiju ako je dozvoljava pravo koje je inače mjerodavno za zakonski imovinski režim bračnih drugova” (Majstorović, 2005). Iz ovoga slijedi da pravo R. Srbije spada u treću skupinu zemalja koje dopuštaju autonomiju volje u pogledu ugovaranja primjene stranog prava ukoliko to dozvoljava mjerodavno pravo. U prilog tome navodi se „niz razloga za prihvatanje autonomije bračnih drugova, od kojih ističemo dva koja nam se čine najznačajnijim s obiteljskopravnog stanovišta. Kao prvo, imovinski odnosi između bračnih drugova, koji se smatraju slobodnim i nezavisnim osobama koje su samostalne u svojim pravima, prije svega su odnosi između njih samih. Stoga bi pravni sistem pri uređenju tih odnosa trebao zadržati sličnu mjeru

kontrole kao što to čini i inače kad se radi o imovinskim pravima drugih osoba, a ne treba da se pretvara u tutora bračnih drugova, kao da se radi o osobama koje trebaju posebnu zaštitu" (Matic, 1978.).

U nastavku ćemo izložiti i zakonske odredbe koje na to upućuju. U pogledu mjerodavnog prava po pitanju imovinskobračnih odnosa nailazimo na regulaciju u Zakonu o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja ("Sl. list SFRJ", br. 43/82 i 72/82 - ispr., "Sl. list SRJ", br. 46/96 i "Sl. glasnik RS", br. 46/2006 - dr. zakoni)- dalje: ZRSZ, gdje je materija ugovornih imovinskih odnosa regulisana članovima od 36-38, a od 59-60. pomenutog zakona utvrđuje se nadležnost sudova u slučajevima imovinskopravnih sporova između supružnika.

Kao što je rečeno, za lične i zakonske odnose između supružnika kao tačka vezivanja uzima se državljanstvo supružnika, *lex nationalis*. Te se kao mjerodavno pravo određuje pravo države čiji su supružnici državljani. Međutim, ukoliko su supružnici državljani različitih država, mjerodavno je pravo države u kojoj supružnici imaju prebivalište. Ovdje se svakako misli na zajedničko prebivalište, dakle prebivalište u istoj zemlji. Sljedeća tačka vezivanja, koja je zajedno sa ostalima postavljena supsidijarno jeste posljednje zajedničko prebivalište. Dakle, ukoliko supružnici imaju različita državljanstva, prebivališta u različitim državama kao mjerodavno pravo uzima se pravo zemlje u kojoj su supružnici imali posljednje zajedničko prebivalište. Na kraju, propisuje se da ako se na ovaj način ne može utvrditi mjerodavno pravo, biće mjerodavno pravo R. Srbije. (Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja, "Sl. glasnik RS", br. 46/2006 - dr. zakoni). čl. 36.)

Nadalje, u čl. 37. istog zakona propisuje se da je za ugovorne imovinske odnose bračnih drugova mjerodavno pravo koje je u vrijeme zaključenja ugovora bilo mjerodavno za lične i zakonske odnose (Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja, "Sl. glasnik RS", br. 46/2006 - dr. zakoni).

Dakle, za ugovorne odnose koji se odnose na imovinu, pa samim tim i za bračni ugovor, mjerodavno je isto pravo koje važi i za lične odnose između supružnika. S tim što je ovdje zakonodavac postavio vremensku odrednicu u vidu trenutka zaključenja ugovora, te se na taj način rješava mobilni sukob zakona. U stavu 2. čl. 37. ZRSZ data je mogućnost izbora mjerodavnog prava za ugovorne imovinske odnose između supružnika na način da oni mogu izabrati pravo koje je mjerodavno za bračno-imovinski ugovor ako pravo koje je merodavno, tj. na koje upućuje ova norma, predviđa tu mogućnost. Na ovaj način nas mjerodavno pravo može dovesti do nekog drugog prava o kojem će supružnici/ugovarači sporazumjeti. ZRSZ dalje propisuje da ako je brak nevažeći ili je prestao za lične i zakonske imovinske odnose mjerodavno je pravo prema *lex nationalis*-u i prema supsidijarnim tačkama vezivanja koje se imaju primijeniti ukoliko se državljanstvo supružnika razlikuje.

Na osnovu prethodno rečenog, zaključujemo na koji način se rješavaju sukobi zakona ukoliko je element inostranosti u subjektu, odnosno ukoliko su supružnici državljani različitih država. Element inostranosti može postojati u pogledu predmeta ugovora. Ta okolnost predviđena je, kao i njeno rješenje, u članu 59. ZRSZ gdje je predviđena isključiva nadležnost suda R. Srbije u sporovima o imovinskim odnosima bračnih drugova ukoliko se imovina nalazi na teritoriji R. Srbije, čak i u onim

situacijama kada tuženi nema prebivalište u R. Srbiji, a tužilac u vrijeme podnošenja tužbe ima prebivalište ili boravište u R. Srbiji. (Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja ("Sl. list SFRJ", br. 43/82 i 72/82 - ispr., "Sl. list SRJ", br. 46/96 i "Sl. glasnik RS", br. 46/2006 - dr. zakoni). čl. 59. st. 1.)

U stavu 2. pomenutog člana, predviđeno je i da sud u R. Srbiji odlučuje i o imovini koja se nalazi u inostranstvu uz ispunjenje tri uslova, da se pretežni deo imovine nalazi u Srbiji, da sud odlučuje o toj i o imovini koja se nalazi u inostranstvu i drugi da se sa tim saglasi tuženi. U članu 60. određeno je da se ove odredbe o isključivoj nadležnosti sudova R. Srbije u pogledu imovinskih odnosa supružnika primjenjuju bez obzira na to da li brak traje ili je prestao, razvodom ili poništenjem.

Na ovom mjestu treba spomenuti i Konvenciju o zakonu koji se primjenjuje na bračnoimovinski režim od 14. marta 1978. donijetu pod okriljem Haške konferencije za međunarodno pravo.¹ R. Srbija nije potpisnica ove konvencije. Konvencija reguliše mjerodavno pravo za bračnoimovinske odnose između supružnika. U članu 3. konvencija uređuje da je imovinski režim u braku regulisan unutrašnjim zakonom koji supružnici mogu urediti prije braka. Prema tome, supružnici se mogu sporazumjeti da to bude samo jedan od sljedećih zakona:

- (1) zakon svake države čiji je supružnik državljanin u trenutku imenovanja;
- (2) zakon države u kojoj je jedan od supružnika imao prebivalište u vrijeme kad je imenovan;
- (3) zakon prve države u kojoj jedan od supružnika nakon sklapanja braka uspostavi novo uobičajeno prebivalište. (*Convention on the law applicable to matrimonial property regimes* (The Hague, 14 March 1978), član 3.)

Treba napomenuti da je istim članom regulisano da se sporazum o izboru mjerodavnog prava može odnositi samo na cjelokupnu imovinu. Izuzetak se čini u odnosu na nepokretnosti, kada supružnici mogu ugovoriti da mjerodavno bude pravo prema mjestu gdje se nalaze nepokretnosti, kako za one koje trenutno posjeduju, tako i za one koje će eventualno steći u budućnosti. Član 6. pomenute Konvencije reguliše promjenu mjerodavnog prava od ranije važećeg. U tom slučaju supružnici mogu odrediti jedno od sljedećih prava:

- (1) zakon svake države čiji je supružnik državljanin u trenutku imenovanja;
- (2) zakon države u kojoj je jedan od supružnika imao prebivalište u vreme kad je imenovan.

(*Convention on the law applicable to matrimonial property regimes* (The Hague, 14 March 1978), član 6.)

Ipak, supružnici, bez obzira da li su odredili zakon prema prethodnim stavicama ili prema članu 3, mogu odrediti u odnosu na sve ili neke nepokretnosti, zakon mjesta u kome se te nepokretnosti nalaze. Oni također mogu predvidjeti da se za sve nepokretnosti koje se kasnije mogu nabaviti primjenjuje zakon mjesta u kojem se takve nepokretnosti nalaze.

Svakako da treba uzeti u obzir i Nacrt zakona o međunarodnom privatnom pravu kojim se predlaže regulacija mjerodavnog prava za rješavanje bračnoimovinskih odnosa između supružnika pa samim tim i bračnog ugovora. (Nacrt

¹ Tekst konvencije na: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=87>, 27.04.2020.

Zakona o međunarodnom privatnom pravu, 15.07.2014. godine, na <https://www.mpravde.gov.rs/obavestenje/6274/konacna-verzija-nacrta-zakona-o-medjunarodnom-privatnom-pravu-.php>, 29.04.2020. god.)

U nacrtu je regulacija predviđena u poglavlju pod nazivom Bračnoimovinski režim, a imovinski odnosi između supružnika članovima od 76-85. Ovim nacrtom utvrđuje se isključiva nadležnost sudova R. Srbije po pitanju utvrđivanja bračnoimovinskog režima u slučaju smrti jednog od supružnika i u slučaju da supružnici izričito pristali na nadležnost ili su na drugi nesumnjiv način dali svoj pristanak. Supružnici se prema Nacrtu mogu sporazumjeti o izboru mjerodavnog prava za bračnoimovinske odnose i to može biti pravo zemlje čiji su državljani ili pravo uobičajenog boravišta u trenutku izbora. Ovaj sporazum može kasnije biti promijenjen i on nema povratno dejstvo, osim ukoliko nije drukčije ugovoreno. Forma takvog sporazuma je pismena i mora biti potpisan od strane oba supružnika, a u pogledu ostalih formalni uslova moraju biti ispunjeni formalni uslovi zemlje čiji se bračnoimovinski režim ugovara ili pravo zemlje u kojoj se ovakav sporazum zaključuje. Ukoliko supružnici nisu sporazumno odredili mjerodavno pravo za bračnoimovinske odnose, primjenjivat će se pravo:

Ako supružnici nisu izabrali mjerodavno pravo, na bračnoimovinski režim primenjuje se:

“a) pravo države zajedničkog uobičajenog boravišta supružnika u trenutku sklapanja braka, ili, ako to nije moguće

b) pravo države prvog zajedničkog uobičajenog boravišta supružnika posle sklapanja braka; ili, ako to nije moguće

v) pravo države zajedničkog državljanstva supružnika u trenutku sklapanja braka; ili, ako to nije moguće

g) pravo države sa kojom supružnici imaju najbližu vezu, uzimajući u obzir sve okolnosti” (Nacrt Zakona o međunarodnom privatnom pravu, 15.07.2014. godine, čl. 81).

Po pitanju forme bračnog ugovora u Nacrtu je predviđeno da se primjenjuju ista pravila kao i za sporazum o izboru mjerodavnog prava. To podrazumijeva bračni ugovor treba da ispuni formalne uslove prava mjerodavnog za bračnoimovinski režim ili prava države u kojoj se sporazum zaključuje. Ako supružnici imaju uobičajeno boravište u istoj državi u trenutku izbora merodavnog prava, a ovo pravo predviđa dodatne uslove u pogledu forme, ti uslovi moraju biti ispunjeni. Ako supružnici imaju uobičajena boravišta u različitim državama u trenutku izbora merodavnog prava, a ova prava predviđaju različite uslove u pogledu forme, moraju biti ispunjeni uslovi predviđeni pravom bilo koje od ovih država” (Nacrt Zakona o međunarodnom privatnom pravu, 15.07.2014. godine, član 80).

ZAKLJUČAK

Za ugovorne odnose koji se odnose na imovinu, pa samim tim i za bračni ugovor, mjerodavno je isto pravo koje važi i za lične odnose između supružnika. Za bračni ugovor prema trenutno važećim propisima ne postoji ograničenje u pogledu ugovarnaja straog prava kao mjerodavnog prava. Dakle, postoji mogućnost da

supružnici ugovore primjenu stranog prava kao mjerodavnog u samom bračnom ugovoru. Zaključujemo na koji način se rješavaju sukobi zakona ukoliko je element inostranosti u subjektu, odnosno ukoliko su supružnici državljani različitih država. Element inostranosti može postojati u pogledu predmeta ugovora. Ta okolnost predviđena je, kao i njeno rješenje, u Zakonu o rješavanju sukoba zakona gdje je previđena isključiva nadležnost suda R. Srbije u sporovima o imovinskim odnosima bračnih drugova ukoliko se imovina nalazi na teritoriji R. Srbije, čak i u onim situacijama kada tuženi nema prebivalište u R. Srbiji, a tužilac u vrijeme podnošenja tužbe ima prebivalište ili boravište u R. Srbiji.

LITERATURA

1. Majstorović, I. (2005). Bračni ugovor- novina hrvatskoga obiteljskoga prava. 55 Zbornik PFZ 1597 (2005) Marital Contract - Croatian Family Law Novelty , 43-121.
2. Matić, Z. (1978.). Bračnoimovinsko međunarodno privatno pravo, poredbena studija s posebnim osvrtom na nacrt Haške konvencije o pravu koje je mjerodavno za bračnoimovinske odnose. Prinosi za poredbeno proučavanje prava i međunarodno privatno pravo, 60.
3. Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja ("Sl. list SFRJ", br. 43/82 i 72/82 - ispr., "Sl. list SRJ", br. 46/96 i "Sl. glasnik RS", br. 46/2006 - dr. zakoni).
4. Nacrt Zakona o međunarodnom privatnom pravu, 15.07.2014. godine, na <https://www.mpravde.gov.rs/obavestenje/6274/konacna-verzija-nacrta-zakona-o-medjunarodnom-privatnom-pravu-.php>, 29.04.2020. god.
5. Convention on the law applicable to matrimonial property regimes (The Hague, 14 March 1978)

RESUME

For contractual relations related to property, and thus for a marriage contract, the same law applies as for personal relations between spouses. According to the current regulations, there is no restriction on the marriage contract regarding the contracting of foreign law as the applicable law. Thus, there is a possibility for the spouses to agree on the application of foreign law as applicable in the marriage contract itself. We conclude in what way conflicts of law are resolved if the element of foreignness is in the subject, i.e., if the spouses are citizens of different states. An element of foreignness may exist in relation to the subject of the contract. This circumstance is envisaged, as well as its solution, in the Law on Resolving Conflicts of Law, which provides for the exclusive jurisdiction of the court of the Republic of Serbia in disputes over property relations of spouses if the property is located on the territory of the Republic of Serbia, even in situations where the defendant in the Republic of Serbia, and the plaintiff has a permanent or temporary residence in the Republic of Serbia at the time of filing the lawsuit.

POTENCIJALNE STRATEGIJE ZA POPUNJAVANJE PRAZNINA U KONTEKSTU ZAŠTITE EKOLOŠKIH IZBEGLICA

Milica Radišić

Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu

milicaradistic32@yahoo.com

Apstrakt

Rad je posvećen ispitivanju potencijalnih strategija u cilju rešavanja problema zaštite ekoloških izbeglica. Primarni cilj rada sastoji se u sagledavanju dostupnih načina zaštite ekoloških izbeglica koji se nastoji ostvariti kroz pregled literature koja uključuje 50-ak radova. Takođe, rad ima za cilj da, indirektno, ukaže i na nespremnost međunarodne zajednice da prihvati termin ekološke izbeglice i pruži im adekvatnu zaštitu. Ovaj rad nema za cilj diskusije na temu definisanja ekoloških izbeglica, predviđanja o potencijalnom broju ekoloških izbeglica, kao ni određivanje veze (između) promena u životnoj sredini i migracija. Rad obuhvata tri veće celine. U prvom, uvodnom delu, biće predstavljen predmet, ciljevi i struktura rada. Takođe, biće prikazani i različiti pristupi autora u vezi ekoloških izbeglica, a posebno su otvorena sledeća pitanja: koje države se percipiraju kao „žrtve“ klimatskih promena, a koje države se percipiraju kao najodgovornije, da li se (ne)posredno razgovara sa samim ekološkim izbeglicama i kakvo je njihovo viđenje problema sa kojima se suočavaju, da li se „žrtve“ infrastrukturnih projekata mogu poistovetiti sa ekološkim izbeglicama. Drugi deo predstavlja najobimniji deo rada i svodi se na prikaz različitih pristupa u kontekstu zaštite ekoloških izbeglica. Treći – završni deo, obuhvata zaključna razmatranja. Nakon toga dat je spisak korišćene literature.

Ključne riječi: ekološke izbeglice, zaštita, potencijalna rešenja, međunarodni/regionalni/nacionalni nivo

POTENTIAL STRATEGIES FOR FILLING GAPS IN THE CONTEXT OF PROTECTION OF ENVIRONMENTAL REFUGEES

Abstract

This paper aims to explore potential solutions to the problem of protecting environmental refugees. The main goal of this paper is to consider the available strategies for protecting environmental refugees, which is achieved through a review of the literature, which includes up to 50 papers. In addition, the paper aims to demonstrate the international community's unwillingness to accept the term "environmental refugee" and provide adequate protection to them. This paper does not discuss the themes of defining ecological refugees, predicting the number of potential environmental refugees, or determining the relationship between environmental changes and migration. The paper is divided into three sections. The subject, goals, and structure of the paper are discussed in the first, introductory section. Also in the paper will be presented authors' various approaches to environmental refugees, with the following questions particularly open: which countries are perceived as "victims" of climate change, and which countries are perceived as the most responsible, whether (in) dialogue with environmental refugees and what is their view of the problems they face, whether "victims" of

infrastructure projects can be identified with environmental refugees. The second section is the most extensive of the paper, and it includes presenting various approaches in the context of environmental refugee protection. The third and final section includes closing remarks. Following that, a list of used literature is provided.

Key words: environmental refugees, protection, potential solutions, international/regional/national level

UVOD

Predmet ovog rada može se definisati u užem i širem smislu. U širem smislu rad govori o ekološkim izbeglicama. U njegovom užem smislu, predmet rada se sastoji u sagledavanju potencijalnih načina zaštite ekoloških izbeglica. Dakle, rad nastoji da predstavi različite statove autora u vezi zaštite ekoloških izbeglica. Pregledom dostupne literature zapaža se da se rasprave u vezi ekoloških izbeglica, pre svega, vode u oblasti prava, što je sasvim opravdano, naročito kada se govori o njihovoj zaštiti. Većina autora insistira na regulisanju njihovog (izbegličkog) statusa i shodno tome dodeljivanju adekvatne pravne zaštite. Pored navedenog cilja, ove rasprave generalno mogu doprineti podizanju svesti o globalnim migracijskim izazovima, posebno u pogledu nedostatka (adekvatne) zaštite (Mayer, 2012: 15). U početku, rešenja su se posebno tražila u oblasti međunarodnog izbegličkog prava i prava u oblasti zaštite životne sredine. Međutim, kako iz određenih razloga, norme u navedenim oblastima prava nisu adekvatne, u „igru“ su ušle i norme međunarodnog prava u oblasti ljudskih prava. Naime, autori insistiraju da svaki čovek ima pravo da uživa osnovna ljudska prava, te samim tim i ekološke izbeglice (obuhvatajući sve faze pre, u toku i nakon migracije). Takođe, 70-ih i 80-ih godina kada su zvanično započete diskusije (na međunarodnom nivou) o životnoj sredini, klimatskim promenama i njihovim negativnim uticajima, čini se da su autori bili svesni potencijalnih problema u slučaju ekoloških migracija, eli ne i ekoloških izbeglica. Najpre se govorilo o problememima koje mogu izazvati ekološke migracije, predviđao se broj (potencijalnih) ekoloških izbeglica, diskutovalo o njihovom statusu (migranti ili izbeglice) i sl. Vremenom se takav način razmišljanja promenio. Zauzimaju se ozbiljniji stavovi i svaki autor u svom radu poziva na ozbiljnost i urgentnost rešavanja problema. Dominantna tema u literaturi su istraživanja koja ispituju vezu (između) migracija i promena u životnoj sredini. Na migracije se gleda kao na posledicu, a na promene u životnoj sredini (ili, šire, klimatske promene) kao na pokretački faktor. Jako je malo radova koji obrađuju pitanje migracija iz ugla ekoloških izbeglica. Za njih migracije predstavljaju način rešavanja problema (primer: za stanovnike Sahela i Bangladeša migracije predstavljaju rutinski način za suočavanje sa poplavama i sušama; Pearce, 2011: 1). Zato, a u skladu sa prethodno navedenim, mnogi autori insistiraju na strategijama privremenog/dugotrajnog preseljenja kao adekvatnom rešenju. Takođe, iako su u literaturi dominantne rasprave o degradaciji i promenama u životnoj sredini koje primoravaju ljude da napuste svoju državu, jako malo se piše o neposrednom uticaju na životnu koji čine ekološke izbeglice u državi prijema. Prelazak u novu državu ne znači samo zauzimanje i korišćenje određenog dela teritorije već i uticaj na kulturu i tradiciju autohtonih naroda, pa čak i potencijalne

sukobe. Takođe, njima se mora obezbediti voda i hrana, pristup zdravstvu i dr. Svakako, najmanje je literature iz država koje se vide kao (potencijalne) države prijema. Dostupna je nekolicina radova koji govore da države prijema nisu u obavezi da prime izbeglice, naročito ako se radi o prijemu na trajnoj osnovi. Za razliku od takvih stavova, pojedini autori zagovaraju radikalnije, i po njima sasvim opravdane, stavove. Oni ističu da je sasvim logično da države koje su doprinele klimatskim promenama (naročito se misli na zemlje koje najviše emituju CO₂) snose odgovornost u ovom slučaju. Pored ovog rešenja najčešće se navode i sledeća: redefinisane postojećih zakona ili donošenje novih, kreiranje fonda za kompenzaciju, donošenje regionalnih sporazuma, prilagođavanje klimatskim promenama, kombinacija prethodno navedenih rešenja i dr. Svakako, kao što naglašavaju pojedini autori, same (teorijske) rasprave po pitanju statusa izbeglica, predviđanja broja, utvrđivanje pokretačkih faktora, pokazivanje prsta u države koje najviše emituju CO₂ i dr. samo odlažu rešavanje problema. Takođe, ono što se da primetiti jeste i to da se u dostupnoj literaturi (samo) govori o ekološkim izbeglicama tj. nije pronađen nijedan rad ili istraživanje koje je nastalo kao rezultat razgovora sa samim ekološkim izbeglicama. Tim povodom stanovnici ostrvskih država, u oblasti južnog Pacifika, koriste društvene mreže da pomoću postova, tweet-ova i (dis)like-ova neposredno ukažu na probleme sa kojima se suočavaju, izazovu empatiju društva i sl (Burch, 2020: 1).

STRATEGIJE ZAŠTITE EKOLOŠKIH IZBEGLICA

Sam termin ekološke izbeglice zvanično je predstavljen 1985. godine od strane Essam El-Hinnawi-ja, a popularizovan od strane Lester Brown-a 1970. godine (Berchin, Valduga et al., 2017: 148). Essam El-Hinnawi na sledeći način definiše ekološke izbeglice: ekološke izbeglice su ljudi prinuđeni da napuste svoje tradicionalno mesto boravka, privremeno ili trajno, usled izraženih promena u životnoj sredini (prirodnih i/ili antropogenih), pri čemu im je ugrožen opstanak i/ili ozbiljno doveden u pitanje kvalitet života (El-Hinnawi, 1985 citiran u Bates, 2002: 466). Na sličan način i Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) definiše ekološke izbeglice. Prema OECD-u ekološka izbeglica je osoba raseljena usled ekoloških uzroka, naročito gubitka i degradacije zemljišta i prirodnih katastrofa (Patil, 2012: 1).

Iako je definicija ekoloških izbeglica predstavljena 1985. godine, opšte priznanje opasnosti sa kojima se suočavaju ovi ljudi je postignuto mnogo ranije (Boon i Le Tra, 2007: 93). Još je na Konferenciji Ujedinjenih nacija održanoj u Stokholmu 1972. godine, ukazano na praznine u odgovoru međunarodne zajednice na pretnje po ljudska prava, raseljavanja i migracije usled degradacija životne sredine (krčenje šuma, erozija tla, dezertifikacija, podizanje nivoa mora i dr. Myers, 1993: 758). Od 90-ih, sve veći broj izveštaja ukazuje na činjenicu da životna sredina sve više pati od ozbiljnih poremećaja, posebno zbog efekata klimatskih promena, koje mogu dovesti do raseljavanja stanovništva u većim razmerama (Adele, 2013: 2). Većina autora smatra da je zaista frustrirajuće da ni nakon tri decenije međunarodna zajednica nije uspela da donese pravno obavezujući sporazum u ovoj oblasti, niti postigne konsenzus oko same definicije ekoloških izbeglica. Mnogi autori ističu da bi sama definicija

ekoloških izbeglica rešila pola problema. Na taj način bi se znalo ko, kada, i pod kojim uslovima postaje ekološka izbeglica, i samim tim bi problem zaštite ekoloških izbeglica postao lakši. Osim navedenog, u literaturi se zapaža i terminološki nesklad, pa se tako pored termina ekološke izbeglice, mogu naći i sledeći termini: klimatske izbeglice, klimatski migranti, izbeglice iz životne sredine, eko izbeglice, klimatska evakuacija, itd. što unosi dodatnu konfuziju, pa su sasvim opravdana insistiranja pojedinih autora na postizanju konsenzusa u vezi opšteprihvaćene definicije.

REDEFINISANJE POSTOJEĆIH ZAKONA/DONOŠENJE NOVIH ZAKONA

Redefinisanje postojećih zakona tj. donošenje novih zakona predstavljaju dva najpopularnija rešenja. U nastavku rada biće navedene njihove osnovne karakteristike, uključujući i njihove različite podvarijante.

Kada se govori o redefinisaniu postojećih zakona naročito se misli na izmene onih zakona kojima se reguliše status izbeglica. Kao argument se navodi da Konvenciji o statusu izbeglicama iz 1951. godine nije adekvatna i ne može se primenjivati u slučaju ekoloških izbeglica, te se stoga predlaže donošenje novog protokola ili modifikovanje postojeće definicije izbeglica koja uključuje i jezik zaštite životne sredine. U tom slučaju bi bila neophodna saradnja određenih institucija Ujedinjenih nacija, naročito onih u oblasti zaštite životne sredine i migracija. Sa druge strane, na primer, Havard predlaže da kršenje ljudskih prava mora biti uključeno u novu definiciju. On predlaže da uzroke izmene životne sredine (primer: prirodne katastrofe) treba uključiti u novu definiciju ekoloških izbeglica. Takva zaštita bila bi moguća ako je ekološka katastrofa ili degradacija učinjena iz nehata tj. umišljaja delovanjem države. U skladu s tim, Hong predlaže sledeću definiciju ekoloških izbeglica: ekološke izbeglice su ljudi čija država postaje neživa zbog ekološke katastrofe koju je prouzrokovala sama država (Höing i Razzaque, 2012: 33-34).

Međutim, pojedini pravници su identifikovali okolnosti u kojima su kriterijumi za uključivanje u definiciju izbeglica (iz Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. godine) mogli biti ili su već uspostavljeni. Na primer:

1. kada vlada uskraćuje ili ometa zaštitu/pomoć i na taj način izlaže žrtve katastrofe progonu;
2. kada pružanje humanitarne pomoći nakon katastrofe postaje politizovano;
3. kada vlada odbija da prihvati pomoć drugih država kada joj je potrebna;
4. kada vlada uništava životnu sredinu kako bi progonila određene grupe ljudi;
5. kada uticaj povezan sa klimom dostiže prag progona jer je posledica odgovarajuće vladine politike sa diskriminirajućim uticajem na određenu grupu osoba sa obeležjima Konvencije;
6. kada vlada ne uspostavlja odgovarajuće mere za sprečavanje katastrofe (Weerasinghe, 2020: 86).

Pojedini autori zagovaraju dosta raričnije stavove. Na primer, Laura Westra predlaže izmenu definicije genocida tj. zločina protiv čovečnosti. Ona smatra da (teška) degradacija životne sredine predstavlja oblik biološkog genocida (Söderbergh, 2010: 296), dok je ono što proživljavaju hiljade ljudi koji migriraju, uključujući i

ekološke izbeglice, zločin protiv čovečnosti (Westra, 2009: 138). Ona sugerise i to da termin progon nije definisan Konvencijom iz 1951. godine, što otvara mogućnost da se sam termin šire tumači – kao šteta prouzrokovana nečinjenjem države (Söderbergh, 2010: 296).

Postoje i autori koji smatraju da bi adekvatnije rešenje bilo donošenje novih zakona jer bi oni potpuno obuhvatili problem ekoloških izbeglica. Oni se zalažu za potpuno novi međunarodni zakon, jer bi modifikovanjem aktuelnih obesmislili i oslabili postojeću definiciju izbeglica. Takođe, neophodno je uspostavljenje institucionalnih okvira koji bi se bavili ovom problematikom i sprovodili zakone. Međutim, mnogi autori ne govore detaljnije o tome kako bi novi zakon trebao da izgleda. Iz ovog redloga proizilazi nekoliko sledećih podvarijanti. McCue predlaže donošenje nove Konvencije koja nastoji da reguliše obaveze države tako da spreči ekološku katastrofu, minimalizuje štetu i obezbedi hitnu pomoć, uključujući obaveštavanje, pružanje informacija i izradu planova za vanredne situacije. Pored toga, McCue predlaže i uspostavljanje obavezne kompenzacije, što bi podrazumevalo kreiranje posebnog fonda u koji bi države članice davale određeni doprinos. McCue ne smatra da će ovo rešenje zaživeti, jer će sama ideja o kreiranju zajedničkog fonda za neke države biti obeshrabrujuće i vrlo je verovatno da će pružiti otpor (Höing i Razzaque, 2012: 34).

Zartner Falstrom predlaže drugačiji tip konvencije. Nova Konvencija treba da počiva na Konvenciji protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka iz 1985. godine. On predlaže sledeći naziv nove konvencije – Konvencija o zaštiti raseljenih lica iz životne sredine. Države potpisnice bi imale obaveze da ponude privremenu zaštitu i dodele status izbeglice ili azilanta. On se zalaže za privremenu zaštitu koja može poslužiti kao podsticaj za potpisivanje ove Konvencije. Ipak, autor identifikuje sledeće prepreke u cilju postizanja saglasnosti u vezi usvajanja nove Konvencije: međusaradnja agencija Ujedinjenih nacija; političke, ekonomske, socijalne implikacije, potencijalna odgovornost države i sl (Höing i Razzaque, 2012: 34).

Benoit Mayer smatra da nova Konvencija neće biti ratifikovana zato što ne može da uzme u obzir i obuhvati specifičnost svakog slučaja migracije. U skladu sa tim, on predlaže novi okvir koji podrazumeva usvajanje rezolucije od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Predložena rezolucija bi priznala osnovna prava ekoloških izbeglica, doprinela formiranju nove agencije zadužene za sprovođenje i nadzor bilateralnih sporazuma ili regionalnih ad hoc rešenja (Mayer, 2011: 358).

SISTEM KOMPENZACIJE

Ova strategija počiva na principu zagađivač plaća (Odedra Kolmannskog, 2008: 31) i podrazumeva obavezu onih države koje najviše emittuju CO2 plaćanje oporavka zemljama koje snose teret zagađenja, jer bi se na taj način postigla (klimatska) pravda (Bayes, 2017: 17). S druge strane, Robyn Eckersley smatra da su pravni sistemi država neadekvatni kada je u pitanju upravljanje nepredvidivim ili globalnim izazovima (kao na primer klimatske promene), te bi u skladu s tim, bilo

neophodno kreirati neku vrstu globalnog sistema osiguranja ili klimatskog superfonda gde bi zainteresovani akteri (države, korporacije, finansijske institucije, pojedinci i dr.) davali određeni doprinos koji bi kasnije, na primer ekološke izbeglice, imale pravo da crpe (Eckersley, 2015: 498). Generalno posmatrano, ova strategija se ne primenjuje individualno, već u kombinaciji sa drugim rešenjima.

MEĐUNARODNA ODGOVORNOST DRŽAVE

Ova strategija se nadovezuje na prethodno navedenu. Dakle, pojedini autori smatraju da nije pravedno da jedni ljudi budu raseljeni, a drugi ne, odnosno da države koje su najmanje doprinele klimatskim promenama snose najveće posledice (Dreher i Voyer, 2014: 63). Kao odgovorne države identifikuju se one koje najviše doprinose zagađenju, stoga je i njihova (moralna) obaveza da snose odgovornost (Merone i Tait, 2018: 509). Ahmed Bayes navodi Bangladeš kao primer. Bangladeš važi za najzagađeniju državu na planeti. Pored toga, loše stanje u ekonomiji, politici, kulturi, njegova istorija, geopolitika i dr. stavljaju Bangladeš (važi i za druge siromašne zemlje) u začarani krug invazije, ugnjetavanja, katastrofa i siromaštva, što onemogućava samostalno rešavanje problema. Prema rezultatima njegovog istraživanja, dve najodgovornije države jesu Australija i Sjedinjene Američke Države koje bi trebalo da preuzmu odgovornost od po 10% globalnog udela, i što je najvažnije da preuzmu odgovornost za ekološke izbeglice. Da bi odgovorne države snosile odgovornost autor predlaže sledeća rešenja: donošenje nove konvencije, privremeni planovi skloništa, kumulativni sistem za praćenje merenja emisija CO₂ u određenom vremenskom okviru, sistem za hitno angažovanje odgovornih zemalja za pružanje humanitarne pomoći, sistem za nadoknađivanje gubitaka i štete državama žrtvama (nastalih usled katastrofa izazvanih klimatskim promenama), planovi za preseljenje ekoloških izbeglica itd. (Bayes, 2017: 18-19). John Owens smatra da su klimatske promene antropogenog karaktera i da su stoga država koje najviše doprinose povećanju emisije gasova sa efektom staklene bašte u obavezi da nadoknade štetu ekološkim izbeglicama. On navodi da su razvijene države kolektivno odgovorne za štetu nanetu ekološkim izbeglicama i u skladu s tim imaju kolektivnu obavezu da primene sistem naknade. Bez obzira što bi uspostavljanje adekvatnog i održivog sistema naknade bilo jako iscrpljujuće i dugotrajno, autor formiranje takvog sistema u potpunosti opravdava (Owens, 2008: 326).

Derek Bell na drugačiji način posmatra pitanje (klimatske) pravde. On, pozivajući se, na dve liberalne teorije međunarodne pravde: zakon naroda (law of people) i kosmopolitizam (cosmopolitanism) nastoji da ukaže na važnost mesta u čovekovom životu. Životna sredina nije samo resurs koji treba prisvojiti, obrađivati, oblikovati i od toga imati koristi, to je i čovekov dom, sastavni deo njihovog identiteta i okvir u kojem se odvija razvoj njihove ličnosti. Takođe, imamo i pravo da se distanciramo (fizički i psihički) od svog doma, ali to ne znači da je (moralno) legitimno da nam drugi uskrate mogućnost da ostanemo u njemu. Za mnoge ljude dom nije samo jedno mesto među ostalima. Zato se mora uzeti u obzir i mišljenje i stavovi onih koji bi mogli biti raseljeni. Potencijalne i stvarne ekološke izbeglice nemaju samo prava na prirodne resurse kao stanovnici ove planete, već i kao određene osobe na

određenom mestu. U skladu sa tim, oni bi trebalo da imaju pravo na određenu kontrolu nad onim što se dešava sa njihovim domovima (Bell, 2004: 151-152).

Sa Bell-om se slaže i Avner de Shalit, koji raseljavanje doživljava kao vid ekološke nepravde budući da će neki ljudi biti raseljeni, a neki ne. Indirekto, Avner de Shalit, se zalaže da kulturu prevencije i samim tim drugačiji vid odgovornosti. On smatra da je države imaju obavezu da spreče raseljavanje (samim tim i nepravdu), a ne da dozvole da se globalno zagrevanje dogodi pa tek nakon toga da deluju (de Shalit, 2011: 325). Robyn Eckersley tvrdi da bi odgovornost država, kada je u pitanju finansijska i tehnička pomoć, trebalo da se tretira odvojeno od obaveze država da prime ekološke izbeglice. Prva odgovornost je pojedinačna i zasnovana je na principu platežne moći ili relativnoj sposobnosti, dok je druga zajednička odgovornost koja se zasniva na činjenici da su sve države zajedno doprinele njihovoj nevolji (mada u različitom stepenu što ne može, i ne mora tačno odrediti). S druge strane, a u vezi zajedničke odgovornosti, ekološkim izbeglicama treba dati pravo da odaberu državu domaćina, što bi delimično predstavljalo naknadu za nepravdu i traumu njihovog gubitka i štete. Autor smatra da prvo rešenje ima veće šanse za uspeh. Na kraju, autor zaključuje da nijedan kriterijum raspodele odgovornosti ne može postići pravdu prema ekološkim izbeglicama, a istovremeno se pošteno odnositi i prema državama prijema. Dakle, "idealno" rešenje mora da zadovolji obe strane, što neizbežno vodi ka nekoj kombinaciji navedenih strategija. Eckersley se, takođe, zalaže za uspostavljanje određenog tipa globalnog sistema osiguranja gde bi zainteresovane strane imale obavezu da redovno doprinose, a ekološke izbeglice pravo da crpe sredstva (Eckersley, 2015: 497-498).

Giovanni Sciacaluga, takođe, smatra da su klimatske promene posledica aktivnosti čoveka i da svaki subjekt međunarodnog prava ima obavezu da spreči najgore posledice globalnog zagrevanja. Međunarodni zakon o klimatskim promenama razvio se do te mere da nameće minimalno proporcionalno smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte i politike prilagođavanja klimatskim promenama svakoj državi. Zato se autor pita da li u skladu sa tim obavezama, a u vezi sa obavezama zaštite ljudskih prava, postoji međunarodna obaveza da se osposobe mere zaštite za ekološke izbeglice. Kada je uživanje osnovnih ljudskih prava ugroženo i primorava osobu da napusti svoju zemlju, međunarodna zajednica (ili, bolje rečeno, država prijema) postaje odgovorna za to lice. Dakle, ista pravila koja se primenjuju u slučaju političkih izbeglica treba da važe i za ekološke izbeglice. To znači da bi svaka država, nezavisno od njenog doprinosa klimatskim promenama, trebalo da ponudi zaštitu ekološkim izbeglicama ukoliko se dokaže da bi ih povratak u zemlju porekla izložio smrti, nehumanom ili ponižavajućem tretmanu usled klimatskih promena i degradacije životne sredine (Sciacaluga, 2020: 177-178).

Pourhashemi, Khoshmaneshzadeh, Soltanieh i Hermidasbavand smatraju da je stvaranje međunarodnih osiguravajućih društava radi nadoknade za nastalu štetu i izdržavanje ekoloških izbeglica sasvim opravdano. Prema autorima, osiguravajuća društva su kompanije koje zahtevaju budžet i finansijske investicije, a razvijene zemlje mogu imati efikasnu ulogu u ovoj oblasti. Iako je najbolji način za sprečavanje takvih događaja odgovarajuće upravljanje i ograničenje emisije gasova sa efektom staklene bašte države nisu u potpunosti uspešane u njihovom sprovođenju. Razlog bi

mogao biti taj što nema dovoljno snažnog podsticaja i političke volje da se reši ovaj važan (ekološki) problem (Pourhashemi et al, 2011: 66).

PRIVREMENI/DUGOROČNI PLANOVI PRESELJENJA

Ovaj tip strategije (konkretno privremeni planovi preseljenja) već je u primeni. Razlikuje se od države do države, a za neke autore ovo je najadekvatnije i realno rešenje. Frank Biermann i Ingrid Boas u radu *Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees* iznose predlog globalnog sistema upravljanja za zaštitu i preseljenje ekoloških izbeglica. Njihovo "idealno" rešenje podrazumeva kombinaciju određenih strategija: donošenje nove Konvencije (tačnije Protokola – Protokol o priznavanju, zaštiti i preseljenju ekoloških izbeglica), kao i odvojenog mehanizma finansiranja (Fond za zaštitu i preseljenje ekoloških izbeglica). Pošto se ozbiljni uticaji klimatskih promena, koji će prisiliti milione ljudi da napuste svoje domove, predviđaju za drugu polovinu XXI veka, autori smatraju da nema potrebe čekati da se takve prognoze ostvare (ekstremni vremenski uslovi, poplava ostrva i priobalnih regija i dr.) pa tek tada reagovati. Oni smatraju da sva područja koja se iz praktičnih ili ekonomskih razloga ne mogu zaštititi moraju rano uključiti u dugoročne programe preseljenja i reintegracije. Međutim, ovakav sistem upravljanja zahteva što hitnije uspostavljanja efikasnih i odgovarajućih mehanizama, jer bi svako kasnije delovanje moglo biti prekasno za organizovane odgovore (Biermann i Boas, 2010: 83).

Sa druge strane, sistem privremene zaštite je diskrecioni i u primeni se razlikuje od države do države. U Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) dostupan je samo migrantima koji su već bili u SAD u vreme katastrofe, ali ne i onima koji beže usled ekoloških katastrofa. S druge strane, Evropska unija zahteva masovan priliv, što znači da ovaj sistem nije moguće primenjivati u individualnim slučajevima. Mada, sistem privremene zaštite pokazao se sistemom sa najvećim potencijalom. Ovaj sistem prvenstveno nudi zaštitu onima koji se ne mogu vratiti u državu porekla jer povratak nije moguć, dozvoljen ili razuman zbog okolnosti u državi porekla ili ličnih uslova. Ipak, ovaj sistem prvenstveno koristi onima koji migriraju zbog naglih i iznadanjih događaja, a nakon njihovog prestanka se vraćaju u njihovu zemlju porekla. Takođe, autor ne isključuje mogućnost da će u nekim slučajevima pored privremene zaštite biti neophodna i neka vrsta trajne zaštite. Ta zaštita bi podrazumevala ozbiljnije i kompleksnije aktivnosti država. Prvo, države moraju prilagoditi svoje domaće zakonodavstvo kako bi bolje odgovorile na ekološke migracije. Autor kao dobar primer navodi finsko zakonodavstvo koje se više fokusira na nemogućnost ili nespremnost za povratak u državu porekla. Takođe, autor smatra da bi primeri mekog prava mogli da budu dobra zamena tokom faze pregovora o novoj Konvenciji. Za bilo koje rešenje da se odlučimo, autor ipak smatra da je ovo pitanje, pitanje politike (Olsson, 2015: 32-33).

GLOBALNI SPORAZUM O SIGURNIM, UREĐENIM I REGULARNIM MIGRACIJAMA

Krajem 2016. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je njujoršku Deklaraciju za izbeglice i migrante (New York Declaration for Refugees and Migrants). Ova Deklaracija postala je osnov za usvajanje dva nova dokumenta – Globalni sporazum o sigurnim, uređenim i regularnim migracijama (The Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration) i Globalni sporazum o izbeglicama (The global compact on refugees) (preuzeto 5.7.2021. sa sajta: <https://www.unhcr.org/the-global-compact-on-refugees.html>). Ovi Sporazumi zvanično su usvojeni dve godine nakon donošenja njujorške Deklaracije. Ono što je zajedničko navedenim dokumentima jeste da počivaju na kulturi prevencije.

Globalni sporazum o sigurnim, uređenim i regularnim migracijama je prvi sporazum Ujedinjenih nacija koji obuhvata „sve“ dimenzije međunarodnih migracija na holistički i sveobuhvatan način. Počiva na vrednostima državnog suvereniteta, podele odgovornosti, nediskriminacije i ljudskih prava (preuzeto 5.7.2021. sa sledećeg sajta: <https://refugeesmigrants.un.org/migration-compact>). Ovim dokumentom su obuhvaćene i ekološke izbeglice, ali se sam termin ekološke izbeglice ne navodi, već se kaže da dokument obuhvata migracije ljudi usled degradacije životne sredine, negativnih efekata klimatsih promena i prirodnih katastrofa. Sporazum definiše 23 cilja. Konkretno, u vezi sa predmetom rada, drugim ciljem je predviđena su obaveze država da sve faktore koji primoravaju ljude da napuste svoju matičnu državu svedu na minimum (The Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration, 2018: 8). Konkretno, radi se o sledećim obavezama:

- poboljšati razmenu informacija i sprovoditi zajedničke analize radi boljeg mapiranja, razumevanja, predviđanja i rešavanja migracionih kretanja, poput onih koji mogu nastati usled iznenadnih i usporenih prirodnih katastrofa, štetnih efekata klimatskih promena, degradacije životne sredine, kao i drugih iznenadnih situacija, uz poštovanje i zaštitu ljudskih prava svih migranata;

- razviti strategije prilagođavanja i otpornosti na iznenadne i sporo nastupajuće prirodne katastrofe, štetne efekte klimatskih promena i degradacije životne sredine, uzimajući u obzir potencijalne implikacije na migraciju, pri čemu je prilagođavanje u zemlji porekla prioritet;

- integrisati razmatranje raseljavanja u strategije pripravnosti za katastrofe i promovisati saradnju sa susedima i drugim relevantnim zemljama radi pripreme za rano upozoravanje, planiranje iznenadnih situacija, skladištenje zaliha, mehanizme koordinacije, planiranje evakuacije, dogovore i pomoć, kao i javno informisanje;

- uskladiti i razviti pristupe i mehanizme na podregionalnom i regionalnom nivou za rešavanje ranjivosti osoba pogođenih prirodnim katastrofama koje se iznenada i sporo javljaju, osiguravajući im pristup humanitarnoj pomoći koja zadovoljava njihove osnovne potrebe uz poštovanje njihovih prava;

- razviti koherentne pristupe za rešavanje izazova migracijskih kretanja u kontekstu iznenadnih i sporo nastupajućih prirodnih katastrofa, uzimajući u obzir relevantne preporuke iz konsultativnih procesa koje vodi države, poput Agenda for the Protection of Cross-Border Displaced Persons in the Context of Disasters and

Climate Change i Platform on Disaster Displacement (The Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration, 2018: 9).

GLOBALNI SPORAZUM O IZBEGLICAMA

Slično kao Globalni sporazum o sigurnim, uređenim i regularnim migracijama i Globalni sporazum o izbeglicama akcenat stavlja na prevenciju i neutralisanje primarnih uzroka, pri čemu, Sporazum ističe da klima, degradacija životne sredine i prirodne katastrofe, sami po sebi, nisu uzroci kretanja izbeglica, ali sve više stupaju u interakciju sa faktorima koji se smatraju uzrocima izbegličkog kretanja. Stoga su neophodni rani napori za rešavanje pokretakih faktora kao i saradnja svih uključenih aktera (The global compact on refugees, 2018: 4).

NANSEN ¹-ova INICIJATIVA

Zvaničan naziv ove Inicijative je Agenda za zaštitu prekograničnih raseljenih lica u kontekstu katastrofa i klimatskih promena (Agenda for the Protection of Cross-Border Displaced Persons in the Context of Disasters and Climate Change). Ova Inicijativa ima za cilj da pomogne državama i drugim akterima da poboljšaju svoju spremnost i kapacitete radi rešavanje pitanja prekograničnog raseljavanja. Za razliku od gorepomenutih sporazuma, Inicijativa se prvenstveno fokusira na zaštitu prekograničnih raseljenih osoba. Takođe, Inicijativa podržava pristup koji se fokusira na integraciju efikasnih praksi država i regionalnih organizacija u svoje normative okvire u skladu sa njihovim specifičnim situacijama i izazovima. Počinna na osnovama Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama, Sendai okvira za smanjenje rizika od katastrofa 2015-2030, Agende za održivi razvoj 2030. godine i Svetskog humanitarnog samita. Bitno je napomenuti da ova Inicijativa ima za cilj da dodatno dopuni i podrži, ne da duplira, navedene međunarodne i regionalne okvire (preuzeto 27.7.2021. sa sajta: <https://disasterdisplacement.org/portfolio-item/nipavol2>). U cilju praćenja rada ove Inicijative formirana je i posebna platforma (Platform on Disaster Displacement). Planirani ishodi ovog procesa je program zaštite zasnovan na tri stuba: međunarodna saradnja i solidarnost; standardi za lečenje pogođenih ljudi u vezi sa prijemom, boravkom, statusom; i operativni odgovori uključujući mehanizme finansiranja i odgovornosti međunarodnih humanitarnih i aktera razvoja (preuzeto 27.7.2021. sa sledećeg sajta: <https://www.unhcr.org/5448c7939.pdf>; The Nansen Initiative: disaster-induced cross-border displacement: 1).

¹ Fridtjof Nansen je bio norveški aktivista, humanitarac, diplomata. Naročito je pomagao misijama ratnih izbeglica. Bio je prvi Visoki komesar za izbeglice Društva naroda (1920-1930). Dobitnik je Nobelove nagrade za mir 1922. godine (preuzeto 1.8.2021. sa sledećeg sajta: <https://www.unhcr.org/about-fridtjof-nansen.html>).

REGIONALNI SPORAZUMI I AD HOC REŠENJA

Iako su ekološke migracije globalni fenomen, njegovi uticaji se osećaju lokalno, a naročito na regionalnom nivou. Štaviše, prema nekim autorima regionalizam se čini kao prikladnije i realnije rešenje. Kao obrazloženje se navodi da će države koje su konkretno uključene biti više posvećene rešavanju problema. Regionalni vid saradnje karakteriše veća efikasnost i fleksibilnost, lakše i brže postizanje kompromisa. Jolly i Ahmad u knjizi *Climate Refugees in South Asia Protection: Under International Legal Standards and State Practices in South Asia* diskutuju o ekološkim migracijama na primaru država Južne Azije gde su migracije izazvane prirodnim katastrofama, konkretno poplavama. Prema Indeksu ranjivosti na klimatske promene (Climate Change Vulnerability Index) Avganistan, Bangladeš, Indija, Pakistan i Nepal nalaze se u kategoriji najvišeg rizika (od 16 država) koje se suočavaju sa „ekstremnim rizikom“ zbog prirodnih katastrofa izazvanih klimatskim promenama. Krajem 20. veka, u Bangladešu je potopljeno ostrvo Bhola (Bhola Island), a pola miliona stanovnika je bilo prisiljeno da se preseli. Ovi autori predlažu da Južnoazijska asocijacija za regionalnu saradnju (SAARC) postane lider u oblasti rešavanja ovih i srodnih problema (Jolly i Ahmad, 2019: 3).

U literaturi, kao poseban problem, izdvojile su se one države koje se suočavaju sa porastom nivoa mora. Simran Dolla u svom radu *International Legal Protection for Climate Refugees: where lies the haven for the Maldivian people?* nastoji da pronađe rešenje problema za male ostrvske države, a naročito se fokusira na ostrvsku državu Maldive. Mada, rešenje se može primeniti i na ostale (ostrvske) države koje se suočavaju sa sličnim problemima. Kao potencijalno rešenje, autor, zagovara ideju stvaranja veštačkih ostrva. On smatra da je efikasnije da Maldivi ulažu u ovakav projekat, jer na taj način štede novac, čuvaju svoj suverenitet, kulturu i tradiciju i ne ugrožavaju ostale države. Simran predlaže da Ujedinjene nacije prošire važenje normi Konvenciju o pravu mora iz 1982. godine priznavajući veštačka ostrva kao pomorske zone. Ukoliko ova opcija nije ostvariva, onda bi Australija trebala da proda deo svoje teritorije državi Maldivi (Dolla, 2015: 29-30). Mala ostrvska država Tuvalu je, takođe, razmatrala mogućnost kupovine ostrva ili dela teritorije. Međutim, mogući prodavci, poput Novog Zelanda, nisu bili previše zainteresovani. Uprkos želji oko 10 000 Tuvaluanaca da ostanu na ostrvima i strahu da bi njihovo kulturno nasleđe moglo biti izgubljeno, migracija ili preseljenje u druge države mogu biti jedina realna opcija (Odedra Kolmannskog, 2008: 27). Premijer Fidžija je pozvao Australiju da nastavi da poboljšava svoje trenutne napore u vezi regionalne migracije i dalje razvija politiku za proaktivni odgovor na raseljavanje ekoloških izbeglica kroz regionalnu saradnju, mobilnost radne snage i nove šeme migracije. Međutim, i dalje je važno da Australija ostane otvorena za humanitarnu pomoć prilikom suočavanja sa iznenadnim katastrofama i dugoročnim uticajima. Ove akcije će pomoći u zaštiti regionalnih suseda i olakšati masovne migracije koja će se nesumnjivo dogoditi u bliskoj budućnosti ukoliko Australija ne bude delovala (Philip, 2018: 26-27). U radu *Environmental refugees: a review*, Rajendra Ramlogan tvrdi da će Australija postati glavna meta za ekološke izbeglice, posebno iz azijskog/pacifičkog regiona (Ramlogan, 1996: 87).

Brojne zemlje obezbeđuju humanitarnu ili privremenu zaštitu za ljude koji su prisiljeni da napuste zemlju porekla usled degradacije životne sredine ili prirodnih katastrofa. Nakon zemljotresa na Haitiju 2010. godine, države su usvojili različite pristupe za pružanje humanitarne zaštite Haićanima. Na primer, Brazil je najpre izdavao petogodišnje vize Haićanima, a kasnije i hiljade viza za stalni boravak. U Argentini, predviđena su privremena iskrcavanja i prijem pojedinaca koji ne ispunjavaju redovne uslove za prijem. Argentina ovu mogućnost pruža i pojedincima koji beže od antropogenih ili prirodnih ekoloških katastrofa. Oni dobijaju poseban migracioni status – tranzitni stanovnici (transitory residents). U Evropi, u Finskoj, osoba koje se ne kvalifikuju za status izbeglice može dobiti humanitarnu zaštitu ukoliko je povratak u zemlju porekla nemoguć, uključujući i slučajeve ekološke katastrofe. Takođe, predviđa i privremenu zaštitu u kontekstu masovnog priliva. Švedsko zakonodavstvo predviđa da osobe koje se ne mogu vratiti u zemlju porekla usled degradacije životne sredine dobiju boravišnu dozvolu (Nicholson i Kumin, 2017: 149).

Giovanni Sciacaluga predlaže mehanizam klizne skale (sliding scale mechanism) koji identifikuje različite nivoe zaštite u skladu sa potrebama pojedinaca koji traže zaštitu. Međutim, formiranje ovakvog mehanizma je izuzetno komplikovano i zahteva mnogo više napora i vremena (Sciacaluga, 2015: 19). U literaturi se malo govori o uticaju na životnu sredinu od strane ekoloških izbeglica u državi prijema. Biswas i Quiroz u svom radu *Environmental Impacts on Refugees: a case study Zaire* govore upravo o posledicama dolaska ruandskih izbeglica (1,5-2 miliona) u Zair (DR Congo), a kao poseban problem izdvajaju krčenje šuma Nacionalnog parka Virunga. Da bi se osiguralo da se uticaji na životnu sredinu svedu na minimum, autori predlažu da izbegličku krizu treba analizirati upravo na regionalnoj osnovi (Biswas i Quiroz, 1996: 37).

Sujatha Byravan i Sudhir Chella Rajan smatraju da je moguće donositi zaključke i praviti analogije u odnosu na tradicionalne izbeglice. U skladu sa tim predlažu pet rešenja, poseban značaj daju regionalnim sporazumima (Byravan i Chella Rajan, 2017: 4). Zanimljivo je i mišljenje Peter-a Stoett-a. On smatra da nova kategorija izbeglica, per se, neće ništa rešiti jer ne postoje međunarodni instrumenti za trajno bavljenje ovom temom i zato što je potrebno mnogo više energije i posvećenosti nego što je međunarodna zajednica do sada demonstrirala (Stoett, 1994: 42).

ZAKLJUČAK

Kao što je nekoliko puta navedeno, rad je posvećen ekološkim izbeglicama sa posebnim fokusom na načine zaštite. U skladu s tim prikazani su različiti stavovi i pristupi određenih autora u cilju sagledavanja fenomena ekoloških izbeglica iz različitih aspekata radi postizanja idealnog rešenja u kontekstu zaštite. Na kraju, rad zaključuje da fenomen ekoloških izbeglica predstavlja kompleksan i ozbiljan izazov za međunarodnu zajednicu, pri čemu pronalaženje rešenja nije jednostavan zadatak. Trenutno, međunarodne organizacije koje se (ne)posredno bave izbeglicama, prepoznaju sledeće činioce kao određeni ključne faktore koji onemogućavaju

rešavanje problema zaštite ekoloških izbeglica: nejasni mandati, nedostatak koordinacije, nedostatak resursa i konkurentski ili kontradiktorni interesi grupa, nedostatak empatije, nepostojanje čvrste volje, odlučnih i konkretnijih aktivnosti država i dr. Takođe, postoje i određene poteškoće u prihvatanju samog termina ekološke izbeglice. Treba priznati da je međunarodna zajednica počela da preduzima određene korake što potvrđuje donošenje određenih dokumenata. Ali navedeni sporazumi i inicijativa predstavljaju primere mekog prava i nisu pravno obavezujući. Takođe, ova dokumenta nisu eksplicitno koristila termin ekološke izbeglice. Međutim, činjenica da u međunarodnom pravu ne postoji zakonska osnova (pravno obavezujući dokument) kojim se rešava problem zaštite ekoloških izbeglica, ne dovodi do nestanka problema. O ovoj praznini u međunarodnom pravu postoje različiti stavovi u rasponu od ambivalentnosti do neprijateljstva (Ramlogan, 1996: 86-87). U početku su se ekološke izbeglice treirale kao apstrakcija jer su ekološke izbeglice svedene na predmet naučne debate gde su statistika, definicije i predviđanja glavni fokus (Høeg i Tulloch, 2018: 13). O ekološkim migracijama govorilo se kao o pojavama koje se tek očekuju u budućnosti (Baldwina, Methmannb, Rothe, 2014: 121). Takođe, ekološke izbeglice se često percipiraju i kao žrtve negativnih ekoloških uticaja (Boon i Le Tra, 2007: 85). U skladu s tim, Mathamann navodi da su ekološke izbeglice rasna figura, pasivna i bespomoćna žrtva globalnog zagrevanja (Methmann, 2014: 416). S druge strane, za određene autore, ekološke izbeglice predstavljaju pretnju. To su brojni i siromašni ljudi koji prete da destabilizuju društvo (Høeg i Tulloch, 2018: 12). Nekolicina autora doživljava ekološke izbeglice kao aktiviste koji u svojoj borbi nastoje da steknu status izbeglice (Høeg i Tulloch, 2018: 13). Na samom početku rada, postavljeno je sledeće pitanje: da li se „žrtve“ infrastrukturnih projekata mogu poistovetiti sa ekološkim izbeglicama? Prema podacima koje iznosi Bonn u svom radu *Are Environmental Refugees Refused?* objavljenom 2007. godine u svetu postoji 90 miliona ljudi raseljenih zbog infrastrukturnih projekata (Bonn, 2007: 85). Stoett objašnjava da se u ovom slučaju uglavnom radi o interno raseljenim licima, zbog čega je ova kategorija za razliku od ekoloških izbeglica koja moraju trajno da napuste svoju zemlju, manje vidljiva (Stoett, 1994: 41).

Nema sumnje da međunarodni i regionalni sporazumi pružaju neujednačenu pravnu zaštitu ekološkim izbeglicama. Ne postoji jasna i zvanična definicija ekoloških izbeglica, ne postoji nijedan pravno obavezujući sporazum niti institucije koje će nadgledati njegovu primenu (Höing i Razzaque, 2012: 33). Kao opravdanje za prethodno navedeno Karen Elizabeth McNamara kao ključan razlog navodi odsustvo politike prema ekološkim izbeglicama što je rezultat rasprava i diskursa različitih aktera i agencija Ujedinjenih nacija (McNamara, 2007: 22). Takođe, konsenzus nije postignut i zato što nijedan dokument ne može da obuhvati specifičnosti svake situacije. I stoga se kao „idealno“ rešenje nameće kombinacija određenih navedenih strategija (Sciaccaluga, 2015: 19).

Pored zakona, institucija, i dr. neophodna je i veća solidarnost, veća odgovornost i saradnja međunarodne zajednice. Zapravo, međunarodno pravo kao celina mora da evoluirati kako bi se suočila sa različitim izazovima 21. veka. Moraju se osmisliti novi koncepti, formirati nove institucije i prikupiti dovoljno sredstava (Sahinkuye, 2019: 26; Epiney, 2011: 17). Takođe, klimatske promene predstavljene su kao činjenice, a ne kao socijalni problem koji bi se mogao rešavati, pre svega,

značajnim smanjenjem emisija gasova sa efektom staklene bašte i promenama načina života stanovnika razvijenih zemalja (Methmann i Oels, 2015: 51).

LITERATURA:

1. Adele M. (2013) ENVIRONMENTAL MIGRANTS: ARE THEY REFUGEES? Master rad. CHARLES UNIVERSITY IN PRAGUE: Faculty of Law. <http://ssrn.com/abstract=2264717>
2. Baldwin A., Methmann C., Rothe D. (2014) Securitizing 'climate refugees': the futurology of climate-induced migration. *Critical Studies on Security* 2 (2): 121-130. <http://dx.doi.org/10.1080/21624887.2014.943570>
3. Bates D. (2002) Environmental Refugees? Classifying Human Migrations Caused by Environmental Change. *Population and Environment* 23 (5): 465-477.
4. Bayes A. (2017) Who takes responsibility for the climate refugees? *International Journal of Climate Change Strategies and Management*. 1-23 <https://doi.org/10.1108/IJCCSM-10-2016-0149>
5. Biermann F., Boas I. (2010) Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees. *Global Environmental Politics* 10 (1): 60-88. DOI: 10.1162/glep.2010.10.1.60
6. Biswas A. K., Quiroz C. T. (1996) Environmental Impacts of Refugees: A case study. *Impacts Assessment* 14 (1): 21-39. <http://dx.doi.org/10.1080/07349165.1996.9725884>
7. Bell D. (2004) ENVIRONMENTAL REFUGEES: WHAT RIGHTS? WHICH DUTIES? *Res Publica* (Kluwer Academic Publishers) 10: 135-152
8. Berchin I I, Valduga I B et al (2017) Climate change and forced migrations: An effort towards recognizing climate refugees. *Geoforum* 84: 147-150.
9. Boon E. K., Le Tra T. (2007) Are Environmental Refugees Refused?. *Studies of Tribes and Tribals* 5 (2): 85-95. <https://doi.org/10.1080/0972639X.2007.11886568>
10. Burch E. (2020) A Sea Change for Climate Refugees in the South Pacific: How Social Media – Not Journalism – Tells Their Real Story. *Environmental Communication A Journal of Nature and Culture* 15 (1): 1-14. <https://doi.org/10.1080/17524032.2020.1821742>
11. Byravan S., Chella Rajan S. (2017) Taking Lessons from Refugees in Europe to Prepare for Climate Migrants and Exiles. *Environmental Justice* 10 (4): 1-4. DOI: 10.1089/env.2016.0026
12. De Shalit A (2011) Climate Change Refugees, Compensation and Rectification. *The Monist* 94 (3), 310-328. DOI: 10.5840/monist201194316
13. Dolla S. (2015) INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION FOR CLIMATE REFUGEES: WHERE LIES THE HAVEN FOR THE MALDIVIAN PEOPLE? *Journal of sustainable development law and policy* 6 (1): 1-30. <http://dx.doi.org/10.4314/jsdlp.v6i1.1>
14. Dreher T., Voyer M. (2014) Climate Refugees or Migrants? Contesting Media Frames on Climate Justice in the Pacific, *Environmental Communication* 9 (1): 58-76. <http://dx.doi.org/10.1080/17524032.2014.932818>
15. Eckersley R. (2015) The common but differentiated responsibilities of states to assist and receive 'climate refugees'. *European Journal of Political Theory* 14(4): 481-500. DOI: 10.1177/1474885115584830
16. Epiney A. (2011) „Environmental refugees“: aspects of international state responsibility (1-17), in: Etienne Piguet/Antoine Pécoud/Paul de Guchteneire (Hrsg.), *Migration and Climate Change*, Cambridge, 388-415. <https://core.ac.uk/download/pdf/20658642.pdf>

17. Høeg E., Tulloch C. (2018) Sinking Strangers: Media Representations of Climate Refugees on the BBC and Al Jazeera. *Journal of Communication Inquiry* 0 (0): 1-24. <https://doi.org/10.1177/0196859918809486>
18. Höing N., Razzaque J. (2012) Unacknowledged and unwanted? 'Environmental refugees' in search of legal status. *Journal of Global Ethics* 8 (1): 19-40. <http://dx.doi.org/10.1080/17449626.2011.635691>
19. Jolly S., Ahmad N. (2019) *Climate Refugees in South Asia Protection Under International Legal Standards and State Practices in South Asia*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-3137-4>
20. Luetz J. (2019) Climate Refugees: Why Measuring the Immeasurable Makes Sense Beyond Measure. *Climate Action*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71063-1_81-1
21. Mayer B. (2012) 'Environmental Refugees'? A Critical Perspective on the Normative Discourse. *Centre for International Sustainable Development Law* 1-23. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2111825>
22. Mayer B. (2011) The International Legal Challenges of Climate-Induced Migration: Proposal for an International Legal Framework. *Colo. J. Int'l Env'tl. L. & Pol'y* 22 (3) 357-416
23. McNamara K. E (2007) Conceptualizing Discourses on Environmental Refugees at the United Nations. *Population and Environment*, 29 (1): 12-24. <http://www.jstor.org/stable/40212341>
24. Merone L., Tait P. (2018) 'Climate refugees': is it time to legally acknowledge those displaced by climate disruption? *Australian and New Zealand Journal of Public Health*. 42 (6): 508-509. doi: 10.1111/1753-6405.12849
25. Methmann C. (2014) Visualizing Climate-Refugees: Race, Vulnerability, and Resilience in Global Liberal Politics. *International Political Sociology* 8: 416-435. DOI: 10.1111/ips.12071
26. Methmann C., Oels A. (2015) From 'fearing' to 'empowering' climate refugees: Governing climate-induced migration in the name of resilience. *Security Dialogue* 46 (1): 51-68. DOI: 10.1177/0967010614552548
27. Myers N. (1997) Environmental Refugees. *Population and Environment: A journal of Interdisciplinary Studies* 19 (2): 167-182
28. Myers N. (1993) Environmental Refugees in a Globally Warmed World *BioScience* 43 (11): 752-761. <http://www.jstor.org/stable/1312319>
29. Nicholson F, Kumin J (2017) *A guide to international refugee protection and building state asylum systems Handbook for Parliamentarians*. Inter-Parliamentary Union and the United Nations High Commissioner for Refugees N° 27, 2017
30. Odedra Kolmannskog V (2008) Future floods of refugees: A comment on climate change, conflict and forced migration. *Norwegian Refugee Council*. https://www.researchgate.net/publication/44838871_Future_floods_of_refugees_A_comment_on_climate_change_conflict_and_forced_migration
31. Olsson L. (2015) *Environmental Migrants in International Law: An assessment of protection gaps and solutions*. Diplomski rad. RV4460 Legal Science C (Bachelor Thesis). Örebro University, Sweden
32. Owens J. (2008) Environmental refugees, corrective justice and a system of compensation. *International Journal of Green Economics* 2 (3): 311-328
33. Patil Y. (2012) Disaster affected Environmental Refugees & Human Rights. <https://ssrn.com/abstract=2002497>
34. Pearce F. (2011) Search for the climate refugees. *New Scientist*
35. Philip T. (2018) CLIMATE CHANGE DISPLACEMENT AND MIGRATION: AN ANALYSIS OF THE CURRENT INTERNATIONALLEGAL REGIME'S

- DEFICIENCY, PROPOSED SOLUTIONS AND A WAY FORWARD FOR AUSTRALIA. *Melbourne Journal of International Law* 19: 2-27
36. Pourhashemi S A., Khoshmaneshzadeh B., Soltanieh M., Hermidasbavand D. (2012) Analyzing the individual and social rights condition of climate refugees from the international environmental law perspective. *International Journal of Environment Science Technology* 9:57-67. DOI 10.1007/s13762-011-0017-3
 37. Ramlogan R. (1996) Environmental refugees: a review. *Environmental Qmsrnaliim* 23 (1): 81-88
 38. Sahinkuye M. (2019) A Theoretical Framework for the Protection of Environmental Refugees in International Law. *The Transnational Human Rights Review* 6: 1-26. <https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/thr/vol6/iss1/1>
 39. Sciacaluga G. (2020) International Law and the Protection of “Climate Refugees”. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-52402-9>
 40. Stoett P. (1994) Redefining “environmental refugees”: Canada and the UNHCR, *Canadian Foreign Policy Journal* 2 (3): 29-42. <http://dx.doi.org/10.1080/11926422.1994.9673040>
 41. Söderbergh C. (2010) Environmental Justice and the Rights of Ecological Refugees. *Climate and Development*, 2 (3): 295-298. <http://dx.doi.org/10.3763/cdev.2010.0045>
 42. The Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration 2018. https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf
 43. The global compact on refugees 2018. <https://www.unhcr.org/5c658aed4.pdf>
 44. The Nansen Initiative: disaster-induced cross-border displacement. <https://www.unhcr.org/5448c7939.pdf>
 45. Weerasinghe S. (2020) Refugee Law in a Time of Climate Change, Disaster and Conflict: A working legal analysis of the refugee definition in the 1951 Convention and the regional refugee criteria, particularly where conflict and/or violence interacts with disaster. DIVISION OF INTERNATIONAL PROTECTION UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES. www.unhcr.org/protection-policy-and-legal-advice.html
 46. Westra L. (2009) Environmental Justice and the Rights of Ecological Refugees. Earthscan in the UK and USA

Spisak sajtova i datumi pristupa:

3. Sajt UNHCR <https://www.unhcr.org/the-global-compact-on-refugees.html> 5.7.2021.
4. Sajt UNHCR <https://www.unhcr.org/about-fridtjof-nansen.html> 1.8.2021.
5. Sajt UNHCR <https://www.unhcr.org/5448c7939.pdf> 27.7.2021.
6. Sajt UN <https://refugeesmigrants.un.org/migration-compact> 5.7.2021.
7. Sajt Platform on Disaster Displacement <https://disasterdisplacement.org/portfolio-item/nipa-vol2> 27.7.2021.

RESUME

As said before, this paper is dedicated to environmental refugees, with a particular emphasis on strategies of protection. As a result, varied authors' attitudes and approaches are presented in order to understand the phenomenon of environmental refugees from various perspectives in order to achieve an ideal solution in the context of protection. Finally, the paper concludes that the phenomenon of environmental refugees presents a complex and serious challenge to the international community and that finding a solution will be difficult. Currently, international organizations dealing with (indirectly) refugees identify the various features as significant aspects preventing the problem of environmental refugee protection from being solved: unclear mandates, lack of coordination, lack of resources, competitive or conflicting interests of groups, lack of empathy, and lack of firmness, decisive and more concrete activities of the state, etc. Acceptance of the term "environmental refugee" is also problematic. It should be recognized that the global community has begun to take certain steps, confirming the adoption of certain documents. These agreements and initiatives, however, are examples of soft law, and they are not lawful. Furthermore, the term "environmental refugee" was not used explicitly in these documents. However, the fact that there is no legal basis in international law (legally binding document) to solve the problem of environmental refugee protection does not mean that the problem has disappeared. Different perspectives on this gap in international law exist, ranging from ambivalence to hostility (Ramlogan, 1996: 86-87). Because environmental refugees were reduced to a subject, they were initially treated as an abstraction because environmental refugees were reduced to a subject of scientific debate where statistics, definitions, and predictions are the main focus (Høeg and Tulloch, 2018: 13). Environmental migrations have been described as a phenomenon that will occur in the future (Baldwina, Methmann, Rothe, 2014: 121). Furthermore, environmental refugees are frequently perceived as victims of negative environmental consequences (Boon and Le Tra, 2007: 85). As a result, according to Mathamann, environmental refugees are racial figures, passive and helpless victims of global warming (Methmann, 2014: 416). Environmental refugees, on the other hand, present a threat to some authors. These are numerous and impoverished individuals who present a threat to society (Heg and Tulloch, 2018: 12). Several authors see environmental refugees as activists seeking refugee status as part of their struggle (Heg and Tulloch, 2018: 13). The following question was asked at the start of a project: can "victims" of infrastructure projects be identified as environmental refugees? According to data provided by Bonn in his 2007 paper *Are Environmental Refugees Refused*, there are 90 million people worldwide who have been displaced by infrastructure projects (Bonn, 2007: 85). According to Stoett, in this case, they are mostly internally displaced people, which is why, unlike environmental refugees who must leave their country permanently, this category is less visible (Stoett, 1994: 41).

There is no doubt that international and regional agreements give environmental refugees unequal legal protection. There is no clear and official definition of environmental refugees, no legally binding agreement, and no institutions to supervise its implementation (Höing and Razzaque, 2012: 33). Karen

Elizabeth McNamara cites the absence of a policy toward environmental refugees as a key reason as an explanation for the foregoing, which is the result of discussions and discourses between many actors involved and agencies of the United Nations (McNamara, 2007: 22). Furthermore, no agreement was reached because no document can identify the specifics of each situation. As a result, a combination of specific strategies is imposed as the "ideal" solution (Sciaccaluga, 2015: 19).

In addition to the law and institutions, the international community needs to show more solidarity, responsibility, and cooperation. To meet the various challenges of the twenty-first century, international law as a whole must transform. New ideas must be developed, new institutions must be established, and sufficient funds must be raised (Sahinkuye, 2019: 26; Epiney, 2011: 17). Besides that, climate change is presented as a fact instead of a social problem that could be solved, primarily by significantly reducing greenhouse gas emissions and changing people's lifestyles in developed countries (Methmann and Oels, 2015: 51).

PRAVNI ASPEKT POREZA NA PRENOS APOSLUTNIH PRAVA U REPUBLICI SRBIJI

Ana Koprivica

Osnovni sud u Kragujevcu

koprivicaanna@gmail.com

Apstrakt

U radu je prikazan pregled osnovnih elemenata poreza na prenos aposlutnih prava, s obzirom da ovom porezu podležu samo određene, zakonom specificirane, činjenice pravno-ekonomskog transfera. Ovo je objekat, analitički i posredni porez, sa mogućnošću eventualnog prevaljivanja poreske obaveze, koji je povezan sa trenutnom manifestacijom poreske sposobnosti a to je transfer imovinskih prava. Porez na prenos aposlutnih prava je jednokratni i za razliku od preza na imovinu u statici, ne gleda na imovinu kao na stalan izvor prihoda, već je usmeren na prenos imovine uz naknadu.

Ključne riječi: porez na prenos aposlutnih prava, javni prihodi, poreske olakšice.

LEGAL ASPECT OF THE TRANSFER TAX RIGHTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

The paper presents an overview of the basic elements of the tax on the transfer of absolute rights, given that only certain, legally specified, facts of legal-economic transfer are subject to this tax. This is an object, analytical and indirect tax, with the possibility of possible transfer of tax liability, which is related to the current manifestation of tax capacity, which is the transfer of property rights. The tax on the transfer of absolute rights is one-time and, unlike the tax on property in statics, it does not view property as a permanent source of income, but is focused on the transfer of property for a fee.

Key words: tax on transfer of absolute rights, public revenues, tax reliefs.

UVOD

Uzimajući u obzir finansijsku krizu koja je zadesila i razvijene privrede evropskih zemalja, s početka XXI veka, pojedine države su pribegle uvođenju poreza na transakcije iz fiskalnih razloga, koji je prvenstveno pogađao trgovinu finansijskim derivatima. Međutim, kako je uvođenje ove vrste poreza bilo sporadično, odnosno, nije primenjeno u svim zemljama EU, imalo je diskriminujući efekat na finansijsko tržište, pa je Savet Evropske unije početkom 2013. godine, doneo odluku kojom odobrava da deo država članica (među kojima su Nemačka, Belgija, Grčka, Estonija, Španija, Francuska, Italija, Austrija, Portugal, Slovačka i Slovenija) mogu uvesti harmonizovani porez na finansijske transakcije. Kada se posmatra poreski sistem Republike Srbije u ovom smislu reformisanja, ova dažbina je postojala do kraja 2004.

godine, pogađajući svaki prenos sredstava posredstvom bankovnog računa. Posledice su bile poskupljenje kapitala i povećanje udela gotovinskih plaćanja. Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom (u daljem tekstu: EU), Republika Srbija se obavezala da će uspostaviti saradnju u oblasti oporezivanja, uključujući mere usmerene ka daljoj reformi fiskalnog sistema i restrukturiranju poreske uprave radi efektivnije naplate javnih prihoda, borbe protiv poreske utaje i štetne poreske konkurencije (Hrustić, 2017: 45). Predložene su stope od 0,1% na transakcije hartijama od vrednosti (akcije i obveznice) i 0,01% na transakcije finansijskim derivatima (Aničić, Simić, 2017: 102).

Prema profesoru Popoviću (2017: 432) porez na prenos aposlutnih prava predstavlja javni namet koji pogađa finansijske i kapitalne transakcije, i u tom smislu se razgraničava od poreza na dodatu vrednost, gde se određeni vid definisanja i objašnjenja može pronaći u samom pristupu određenoj transakciji. Naime, porez na dodatu vrednost tiče se transakcije, odnosno isporuke dobara, čiji je primarni cilj zadovoljenje ljudskih potreba. Njima je zajednička osobina smanjivanje kupčeve imovine, jer se nabavljena dobra troše u sferi lične potrošnje. To su dakle, porezi koji suštinski pogađaju potrošnju, mada su iz administrativno-tehničkih razloga vezani za promet. Sa druge strane, tu su transakcije koje su podvrgnute porezu na prenos aposlutnih prava, ili nekom drugom obliku poreza na finansijske i kapitalne transakcije: u pitanju je privatnopravni promet kojem je prvi i neposredni cilj da se izvrši prenos ekonomskih dobara iz ruku jednog u ruke drugog lica. Pri tome, ekonomska snaga, iskazana u imovine, se ne menja, ni kod prodavca, ni kod kupca. Jedino se promenio njihov imovinski portfelj – prodavac je umesto nepokretnosti dobio novac, a kupac umesto novca nepokretnost.

Ovaj porez bi trebao da obuhvati sledeće transakcije: kupoprodaja nepokretnosti, prenos akcija, udela u društvima ograničene odgovornosti i prava intelektualne svojine. Navedene transakcije obavljaju lica koja raspolažu određenim kapitalom, čime ispoljavaju postojanje jake poreske snage. Međutim, neke od finansijskih transakcija (preko tekućih računa, hipoteke, lombardi i sl.) spadaju u redovne poslovne operacije pravnih i fizičkih lica, te se ne može sa sigurnošću govoriti o tzv. jakoj poreskoj snazi kao u prethodnom kontekstu.

Porez na prenos aposlutnih prava cesto se pominje u istom kontekstu sa taksama, s obzirom da ova vrsta transakcija neretko zahteva angažovanje državnih organa priliko pružanja usluga overe pravnih akata. Kada je u pitanju raspolaganje poreskim prihodima, iako je porez na prenos aposlutnih prava uređen Zakonom o porezima na imovinu, odnos između centralne i lokalnih vlasti uspostavljen je na bazi metode zajednice prihoda: prihodi od tog poreza ustupaju se u iznosu od 100% jedinici lokalne samouprave na čijoj su teritoriji ostvareni. (Zakon o porezima na imovinu, "Sl. glasnik RS", br. 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 135/2004, 61/2007, 5/2009, 101/2010, 24/2011, 78/2011, 57/2012 - odluka US, 47/2013 i 68/2014 - dr. zakon)

PORESKI OBJEKAT I PORESKI OBVEZNIK

U skladu sa propisanom zakonskom regulativom koja obuhvata porez na prenos aposlutnih prava, poreskim objektom se smatra prenos (transakcija) uz naknadu, i to

u konkretnim slučajevima: prenos prava svojine na nepokretnosti; prenos prava intelektualne svojine; prenos prava svojine na motornom vozilu (osim na mopedu, motokultivatoru, traktoru i radnoj mašini), plovilu, odnosno vazduhoplovu sa sopstvenim pogonom; prenos prava građevinskog zemljišta (bez obzira na površinu); davanje građevinskog zemljišta koje je u javnoj svojini u zakup, na period duži od jedne godine, ili na neodređeno vreme, radi izgradnje objekta. Takođe, prenosom uz naknadu koji je predmet oporezivanja porezon na prenos apsolutnih prava smatra se i sticanje navedenih prava na osnovu pravosnažne odluke suda ili drugog akta državnog organa. Ovoj obavezi su podvrgnuti i situacije sticanja prava svojine održajem; prenos uz naknadu celokupne imovine pravnog lica; prodaja stečajnog dužnika kao pravnog lica – ako kupac nije preuzeo obaveze pravnog lica koji je predmet prodaje, ili je preuzeo samo deo tih obaveza.

Naravno, prilikom primene poreza na prenos apsolutnih prava, postoje i određeni izuzeci, koji je odnose na prenos apsolutnih prava: na koji se plaća porez na dodatu vrednost; po osnovu raspoedele likvidacionog ostatka, koji se oporezuje kao dividenda; sa pravnog prethodnika na pravnog sledbenika u statusnoj promeni; na posebnim delovima nepokretnosti deobom suvlasničke zajednice između suvlasnika, u srazmeri sa njihovim suvlasničkim delovima na dan deobe; po osnovu eksproprijacije (Popović, 2017: 435; ZPI, čl. 24a). Takođe, izuzeci oporezivanja se dešavaju i prilikom zamene motornog vozila, plovila, odnosno vazduhoplova, koja je izvršena u garantnom roku, u skladu sa uslovima iz garancije, ukoliko izostaje doplata u novcu ili naknada u drugom obliku.

Poreski obveznik u smislu poreza na prenos apsolutnih prava jeste prodavac, odnosno lice koje prenosi apsolutna prava, koja su predmet oporezivanja, na drugo lice. Sa druge strane, lice na koje su prava preneti, imaće status supsidijarnog jemca, odnosno, ukoliko se ugovorom obavezalo da plati taj porez – solidarni jemac. Međutim, kao što je već pomenuto kod definisanja poreskog objekta, postoje izuzeci u pogledu određivanja poreskog obveznika (ZPI, čl. 42):

- kod prenosa prava korišćenja građevinskog zemljišta (lice kom se zemljište daje na korišćenje)
- kod davanja građevinskog zemljišta (koje je u javnoj svojini) u zakup, na period duži od godine ili na neodređeno, radi izgradnje objekta (lice kojem se zemljište daje u zakup)
- kod prenosa apsolutnih prava po osnovu ugovora o doživotnom izdržavanju (davalac izdržavanja)
- kod sticanja apsolutnih prava na osnovu pravosnažne sudske odluke ili drugog akta državnog organa (lice koje stiče apsolutno pravo)
- kod prenosa celokupne imovine pravnog lica i prodaje stečajnog dužnika kao pravnog lica (lice koje stiče apsolutno pravo).

Kada se apsolutno pravo prenosi po osnovu ugovora o razmeni, poreski obveznik se određuje prema ovim pravilima za svako prethodno navedeno apsolutno pravo koje je predmet razmene (Popović, 2017: 436; ZPI, čl. 25).

Ograničenje prava svojine, zavisno od osnova prava prenosa svojine, može postojati bilo na strani prenosioca ili sticaoca prava. Ustavni sud je pošao od činjenice da se prenos prava svojine na nepokretnosti najčešće vrši na osnovu ugovora o prodaji, ali je istakao da to može biti i ugovor o razmeni, poklonu, odluka suda ili neki drugi

pravni akt državnog organa. Od osnova prenosa, međutim, zavisi samo da li će osporenim pravilom biti ograničeno pravo svojine prenosioca ili sticaoca, dok će bez obzira na osnov prenosa ovakvo pravilo uvek ograničavati pravo svojine. Kada se radi o kupcu kao sticaocu prava, njemu se ovakvim pravilom onemogućava da stekne pravo pre nego što se ispuni poreska obaveza, jer bez dokaza o ispunjenosti te obaveze nije moguć upis u katastar te nepokretnosti, a bez upisa nije došlo do sticanja prava. Kada se radi o prodavcu kao prenosiocu prava, ograničeno je njegovo raspolaganje već postojećim pravom, budući da on kao poreski obveznik ne može izvršiti prenos svog prava dok ne izvrši nastalu poresku obavezu (Cvetić, 2013: 214).

PORESKA OSNOVICA I NASTANAK PORESKE OBAVEZE

U slučaju prenosa prava svojine na nepokretnosti i prava intelektualne svojine, osnovica poreza na prenos apsolutnih prava je ugovorena cena u trenutku nastanka poreske obaveze, ukoliko nije niža od tržišne vrednosti. Ukoliko nadležni poreski organ oceni da je ugovorena cena niža od tržišne, ima pravo da u roku od 60 dana od dana prijema poreske prijave, odnosno od dana saznanja nadležnog poreskog organa za prenos, utvrdi poresku osnovicu u visini tržišne vrednosti. Ako poreski organ u ovom roku ne utvrdi poresku osnovicu u visini tržišne vrednosti, poresku osnovicu čini ugovorena cena.

Kod prodaje stečajnog dužnika kao pravnog lica, poreska osnovica je tržišna vrednost koju utvrđuje nadležni poreski organ (ako kupac nije preuzeo obaveze kupljenog pravnog lica), odnosno, razlika između ove tržišne vrednosti i vrednosti preuzetih obaveza na dan zaključenja ugovora (ako je kupac preuzeo deo obaveza kupljenog pravnog lica).

U slučaju ostalih oporezivih prenosa apsolutnih prava, odnosno davanja građevinskog zemljišta u zakup koje je u javnoj svojini, poresku osnovicu čini tržišna vrednost prava koja se prenose, odnosno daju u zakup, na dan nastanka poreske obaveze. Tu tržišnu vrednost utvrđuje nadležni poreski organ (Popović, 2017: 437; ZPI, čl. 27).

Obaveza poreza na prenos apsolutnih prava u načelu nastaje danom zaključenja ugovora o prenosu apsolutnih prava, odnosno ugovora o davanju u zakup građevinskog zemljišta. Danom zaključenja ugovora, kada je u pitanju prenos apsolutnih prava na nepokretnostima, smatra se dan overe potpisa stanaka u sudu. Kada je predmet ugovora nepokretnost kao buduća stvar, poreska obaveza nastaje primopredajom, odnosno stupanjem u posed nepokretnosti.

Radi onemogućavanja poreske evazije, oporezuje se i promet nepokretnosti u slučaju kada nije zaključen punovažan ugovor o prenosu prava na nepokretnosti. U tom slučaju, poreska obaveza nastaje danom kada je sticalac prava na nepokretnosti stupio u posed nepokretnosti. Isto rešenje se primenjuje i u slučaju prenosa državine bespravno podignutih objekata.

Ako se prenos apsolutnih prava vrši po osnovu ugovora o doživotnom izdržavanju, poreska obaveza nastaje danom smrti primaoca izdržavanja, odnosno danom smrti saugovarača, ako je doživotno izdržavanje ugovoreno u korist trećeg lica,

a ugovorom nije predviđeno da svojina prelazi na davaoca izdržavanja u trenutku smrti trećeg lica (Popović, 2017: 438).

Ako se prenos apsolutnih prava vrši na osnovu odluke suda, odnosno rešenja nadležnog upravnog organa, poreska obaveza nastaje danom pravosnažnosti te odluke, odnosno danom konačnosti tog rešenja, osim kada je u pitanju nepokretnost kao buduća stvar, u kojem slučaju poreska obaveza nastaje primopredajom, odnosno stupanjem u posed nepokretnosti.

PORESKE OLAKŠICE

Shodno članu 31. Zakona o porezu na imovinu, olakšice kod poreza na prenos apsolutnih prava imaju oblik poreskih oslobođenja, pa se prema tome ovaj porez ne plaća u slučaju:

- prenosa apsolutnog prava radi izmirenja obaveza po osnovu javnih prihoda,
- prenosa prava svojine na nepokretnosti diplomatskih i konzularnih predstavništava stranih država (pod uslovom reciprociteta),
- ulaganja apsolutnih prava u capital rezidentnog privrednog društva,
- otkupa stambene zgrade ili stana koji je u društvenoj, tj. državnoj svojini sa stanarskim pravom, odnosno pravom dugoročnog zakupa, čime se stiče svojina ili susvojina na toj zgradi ili stanu, srazmerno učešću društvenog, odnosno državnog kapitala u ukupnom kapitalu prenosioca prava,
- kada pravno ili fizičko lice kome je poljoprivreda pretežna delatnost, odnosno zanimanje, pribavlja putem razmene, poljoprivredno ili šumsko zemljište radi njegovog grupisanja,
- kad se pravo svojine na nepokretnosti prenosi na davaoca doživotnog izdržavanja – supružnika, odnosno lice koje su odnosu na primaoca izdržavanja nalazi u prvom naslednom redu, na deo nepokretnosti koji bi davalac izdržavanja po zakonu nasledio u momentu zaključenja ugovora,
- prenosa naknade ambulantskih vozila, specijalnih putničkih vozila za obuku kandidata za vozače s ugrađenim duplim komandama, kao i putničkih automobile za taksi i “rent a car” koji su posebno označeni,
- prodaje pravnog lica kao stečajnog dužnika (u srazmeri s učešćem društvenog, odnosno državnog kapitala u ukupnom kapitalu tog pravnog lica),
- prenosa apsolutnog prava na imovini ili delu imovine subjekta privatizacije, uključujući i imovinu, odnosno deo imovine subjekta privatizacije u restruktuiranju, sa subjekta privatizacije na kupca imovine u postupku privatizacije,
- uspostavljanja režima svojine na zemljištu koji je bio pre stupanja na snagu odluke o određivanju tog zemljišta kao gradskog građevinskog zemljišta, na zahtev ranijeg sopstvenika ili njegovog zakonskog naslednika, odnosno na utvrđivanje prava korišćenja neizgrađenog ostalog građevinskog zemljišta u državnoj svojini ranijem sopstveniku ili njegovom zakonskom nasledniku, u skladu sa uslovima i po postupku propisanim ranijim Zakonom o planiranju i izgradnji,
- sticanja imovine, tj. ostvarivanja obeštećenja po zakonu kojim se uređuje vraćanje oduzete imovine i obeštećenje za oduzetu imovinu, odnosno po zakonu kojim se uređuje restitucija imovine crkvama i verskim zajednicama,

- konverzije prava korišćenja, tj. prava zakupa u pravo svojine na građevinskom zemljištu,
- sticanja prava svojine na zemljištu po osnovu komasacije,
- kada je obveznik Republika Srbija, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave,
- kada je međunarodnim ugovorom, koji je zaključila Republika Srbija, uređeno da se neće plaćati porez na prenos apsolutnih prava. (Zakon o planiranju i izgradnji („Sl. glasnik RS“ broj 47/03, 34/06, 39/09)

Fizičko lice koje prvi put kupovinom nepokretnosti (stana) stiče pravo svojine, oslobođeno je plaćanja poreza na prenos apsolutnih prava (nepokretnost površine do 40 m² za kupca i po 15 m² za svakog člana porodičnog domaćinstva), pod uslovom da je kupac punoletan državljanin Republike Srbije, i da od 1. jula 2006. godine do dana overe ugovora o kupoprodaji imovine, nije imao u svojini nepokretnost na teritoriji Republike Srbije (ZPI, čl. 30-31)

UTVRĐIVANJE I NAPLATA POREZA

U nastavku ćemo izložiti i zakonske odredbe koje na to upućuju. U pogledu mjerodavnog prava po pitanju imovinskobračnih odnosa nailazimo na regulaciju u Zakonu o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja ("Sl. list SFRJ", br. 43/82 i 72/82 - ispr., "Sl. list SRJ", br. 46/96 i "Sl. glasnik RS", br. 46/2006 - dr. zakoni)- dalje: ZRSZ, gdje je materija ugovornih imovinskih odnosa regulisana članovima od 36-38, a od 59-60. pomenutog zakona utvrđuje se nadležnost sudova u slučajevima imovinskopravnih sporova između supružnika.

Kao što je rečeno, za lične i zakonske odnose između supružnika kao tačka vezivanja uzima se državljanstvo supružnika, *lex nationalis*. Te se kao mjerodavno pravo određuje pravo države čiji su supružnici državljani. Međutim, ukoliko su supružnici državljani različitih država, mjerodavno je pravo države u kojoj supružnici imaju prebivalište. Ovdje se svakako misli na zajedničko prebivalište, dakle prebivalište u istoj zemlji. Sljedeća tačka vezivanja, koja je zajedno sa ostalima postavljena supsidijarno jeste posljednje zajedničko prebivalište. Dakle, ukoliko supružnici imaju različita državljanstva, prebivališta u različitim državama kao mjerodavno pravo uzima se pravo zemlje u kojoj su supružnici imali posljednje zajedničko prebivalište. Na kraju, propisuje se da ako se na ovaj način ne može utvrditi mjerodavno pravo, biće mjerodavno pravo R. Srbije. (Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja, "Sl. glasnik RS", br. 46/2006 - dr. zakoni). čl. 36.)

ZAKLJUČAK

Kao što je već poznato, porez predstavlja instrument javnih prihoda, kojim država od subjekata pod njenom poreskom vlašću prinudno ubira novčana sredstva, bez neposredne protivusluge, u svrhu pokrivanja svojih finansijskih potreba i postizanja drugih, prvenstveno ekonomskih i socijalnih ciljeva. Međutim, pitanje koje

se često postavlja i koje je oduvek okupiralo pažnju teorije ali i prakse javnih finansija i poreskog prava jeste pitanje opravdanosti ubiranja poreza.

Prema profesoru Raičeviću (2008: 108-109) postoji nekoliko teorija opravdanosti postojanja poreza, odnosno ubiranja istih od poreskih obveznika. Teorija sile podrazumeva pravo jačeg da gospodari slabijim, što obuhvata i pravo nametanja poreske obaveze potčinjenim subjektima. Teorija ekvivalencije nastoji da opravda ubiranje poreza kroz objašnjenje da je porez cena koju plaćaju građani svojoj državi radi dobijanja određene usluge, tj. koristi od države. Sa druge strane, teorija žrtve, za razliku od ideje ekvivalentnosti, poreze objašnjava kao žrtvu koju pojedinac podnosi radi opšte koristi. I na posletku, teorija suvereniteta se zasniva na tezi da je uvođenje, utvrđivanje i naplata poreza atribut suverenosti države.

Ono što Republiku Srbiju očekuje u narednom periodu, kao srednjeročni ali i dugoročni fiskalni cilj, jeste harmonizacija i eventualna reforma poreskog sistema sa naprednim poreskim sistemima razvijenih zemalja Evropske unije, kao uslov pristupanja Evropskoj uniji. Međutim, kroz proces usklađivanja i razvoja, neophodno je pozitivno uticati na tokove domaće privrede, prvenstveno smanjenjem i anuliranjem negativnih trendova poreske evazije.

LITERATURA

1. Aničić, A., Simić, M. (2017). „Tobinov porez u EU“. Oditor – časopis za menadžment, pravo i finansije, 2017: 100-106, Beograd: Centar za ekonomska i finansijska istraživanja.
2. Cvetić, R. (2013). „Poreska obaveza i upis u katastar nepokretnosti – povodom jedne odluke Ustavnog suda Srbije“, Zbornik radova Pravnog fakulteta, 2013: 209-221, Pravni fakultet, Novi Sad.
3. Hrustić, H. (2017). „Refundacija poreza kupcu prvog stana“, Glasnik Advokatske kancelarije komore Vojvodine, 2017: 44-54, Advokatska komora Novi Sad.
4. Miljković, M., Savić, A. (2018). „Analiza dvostrukog ekonomskog oporezivanja i mogućnost njegove primene u finansiranju budžeta“, Oditor – časopis za menadžment, pravo i finansije, 2018: 58-66, Beograd: Centar za ekonomska i finansijska istraživanja.
5. Popović, D. (2017). Poresko pravo. Beograd: Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu.
6. Raičević, B. (2008). Javne finansije. Beograd: Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
7. Zakon o porezima na imovinu ("Sl. glasnik RS", br. 26/2001, "Sl. list SRJ", br. 42/2002 - odluka SUS i "Sl. glasnik RS", br. 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 135/2004, 61/2007, 5/2009, 101/2010, 24/2011, 78/2011, 57/2012 - odluka US, 47/2013 i 68/2014 - dr. zakon)

RESUME

As it is already known, the tax is an instrument of public revenues, by which the state forcibly collects funds from entities under its tax authority, without direct counter-service, in order to cover its financial needs and achieve other, primarily economic and social goals. However, the question that is often asked and which has always occupied the attention of the theory and practice of public finance and tax law is the question of the justification of tax collection.

According to Professor Raičević (2008: 108-109), there are several theories of the justification of the existence of taxes, i.e., collecting them from taxpayers. The theory of force implies the right of the stronger to rule over the weaker, which includes the right to impose tax liability on subordinate entities. The theory of equivalence tries to justify the collection of taxes by explaining that the tax is the price that citizens pay to their country in order to obtain a certain service, i.e., benefits from the state. On the other hand, the theory of sacrifice, unlike the idea of equivalence, explains taxes as a sacrifice that an individual makes for the common good. Finally, the theory of sovereignty is based on the thesis that the introduction, determination and collection of taxes is an attribute of state sovereignty.

What the Republic of Serbia expects in the coming period, as a medium-term or long-term fiscal goal, is the harmonization and eventual reform of the tax system with the advanced tax systems of developed European Union countries, as a condition for accession to the European Union. However, through the process of harmonization and development, it is necessary to positively influence the flows of the domestic economy, primarily by reducing and canceling the negative trends of tax evasion.

SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME
LIST OF RECONCILIANTS OF THE JOURNAL LEGAL
TOPICS

1. Prof. dr Nebojša Teofilović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
2. Prof. dr Miodrag Jović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
3. Prof. dr Aleksandar R. Ivanović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
4. Prof. dr Fuad Purišević, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu;
5. Prof. dr Qashif Bakiu, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
6. Prof. dr Eldar Šaljić, Koledž za bezbednost i globalne studije, Američki univerzitet u Emiratima;
7. Doc. dr Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
8. Prof. dr Nazmi Maliqi, Fakultet političkih nauka, FON Univerzitet u Skoplju;
9. Doc. dr Ferid Bulić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
10. Prof. dr Predrag Ilić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
11. Prof. dr Naser Etemi, Fakultet za detective i bezbednost, FON Univerzitet u Skoplju;
12. Doc. dr Drinóczi Tímea, Pravni fakultet, Univerziteta u Pečuju;
13. Prof. dr Aleksandar B. Ivanović, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru.
14. Doc. dr Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju;
15. Prof. dr Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
16. Prof. dr Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
17. Prof. dr Harun Hadžić, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
18. Prof. dr Muamer Nicević, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
19. Prof. dr Suad Bećirović, Departman za ekonomske nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
20. Doc. dr Mirza Totić, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
21. Prof. dr Nedžad Korajlić, Univerzitet u Travniku;

Uređivački odbor se zahvaljuje recenzentima koji su svojim zalaganjem doprineli kvalitetu izdanja časopisa u 2020. godini, uz želju da saradnju nastavimo i u narednoj godini.

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

Tekst rada obima do 15 stranica, na nekom od bhs jezika, napisan premasledećem uputstvu:

Format teksta: MS Word 2007 i stariji (*.docx; *.doc);

Font: Times New Roman;

Format stranice: A4 (210×297 mm);

Razmak između redova (Line spacing): jednostruki;

Margine: leva (left) 2.0 cm, desna (right) 1.5 cm, gornja (top) 2.0 cm, donja (bottom) 1.5 cm;

Naslov rada na nekom od bhs jezika: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Naslov rada na engleskom jeziku: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Imena autora: 11 pt., centralno ravnanje (Alignment centered), jedan autor mora biti podvučen kao autor koji će prezentovati rad;

Institucije i e-mail adrese: 11 pt., italic, centralno ravnanje (Alignment centered);

Izvod na nekom od bhs jezika i ključne reči: 10 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified);

Izvod na engleskom jeziku i ključne reči: 10 pt. potpuno ravnanje (Alignment justified);

Tekst rada: 11 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified) nazivi celina velikim slovima bez rednog broja;

Citiranje: Ispod teksta u fusnote upisivati samo propratne komentare. Propratni komentar pisati fontom Time New Roman 8 pt. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.

Primer za citiranje bibliografske jedinice jednog autora: (Krivokapić, 2008:74).

Primer za citiranje bibliografske jedinice dva autora (Matijević & Mitrović, 2011: 77).

Primer za citiranje više bibliografskih jedinica: (Krivokapić, 2005: 36; Simonović, 2004:183).

Primer citiranja bibliografske jedinice bez autora: (Deklaracija, 1948: 2).

Primer citiranja bibliografske jedinice jednog autora u slučaju da postoje druge bibliografske jedinice istog autora izdate iste godine: (Ivanović, 2011b: 45);

Literatura: 10 pt., sa rednim brojem ispred. Referentni izvori se navode prema abecednom redu. Abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjiga se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime (autora), ime (autora), godina izdanja, naslov članka, u:, prezime (urednika), ime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, naslov časopisa kurzivom, godište, broj, izdavač i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

Primer navođenja knjige: Jović, Miodrag. 2011. Krivično pravo-opšti deo. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.

Primer navođenja teksta u knjizi: Pillar, Paul 2008. Counterterrorism, u: Williams, Paul (ur.). Security studies: an introduction. London and New York: Routledge.

Primer navođenja članka u časopisu: Ivanović, Aleksandar 2009. Privredni kriminalitet i korupcija u Republici Srbiji. Kriminalističke teme: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, god. IX, br. 3-4: 153-172.

Naslovi slika: 11 pt., italic, centrirano ispod slike, Naslovi tabela: 11 pt., italic, centrirano iznad tabele; **Slike:** prihvatljivi su formati TIF, GIF, JPG, BMP, WMF i CDR

RESUME: na kraju teksta neophodno je dati rezime članka na engleskom jeziku u dužini do jedne stranice.

Radovi se predaju elektronskom poštom na adresu:

d.prava@uninp.edu.rs

sa naznakom „Za časopis Pravne teme ”

PRAVNE teme : časopis
Departmana za pravne nauke Univerziteta
u Novom Pazaru / glavni i odgovorni urednik
Rejhan R. Kurtović. -
God. 1, br. 1 (2013)- . - Novi Pazar :
Univerzitet u Novom Pazaru,
2013- (Kraljevo : GrafiColor). - 25 cm
Polugodišnje.

Drugo izdanje na drugom medijumu: Pravne teme
(Novi Pazar. Online) = ISSN 2560-4813
ISSN 2334-8100 = Pravne teme (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 198572812